

1977 | 4

A szocialista életmód
néhány kérdéséről

Munkaerkölcs ma

Nyugdíjban

Szociális otthonok lakóiról

Egy helyszín
keresztmetszete

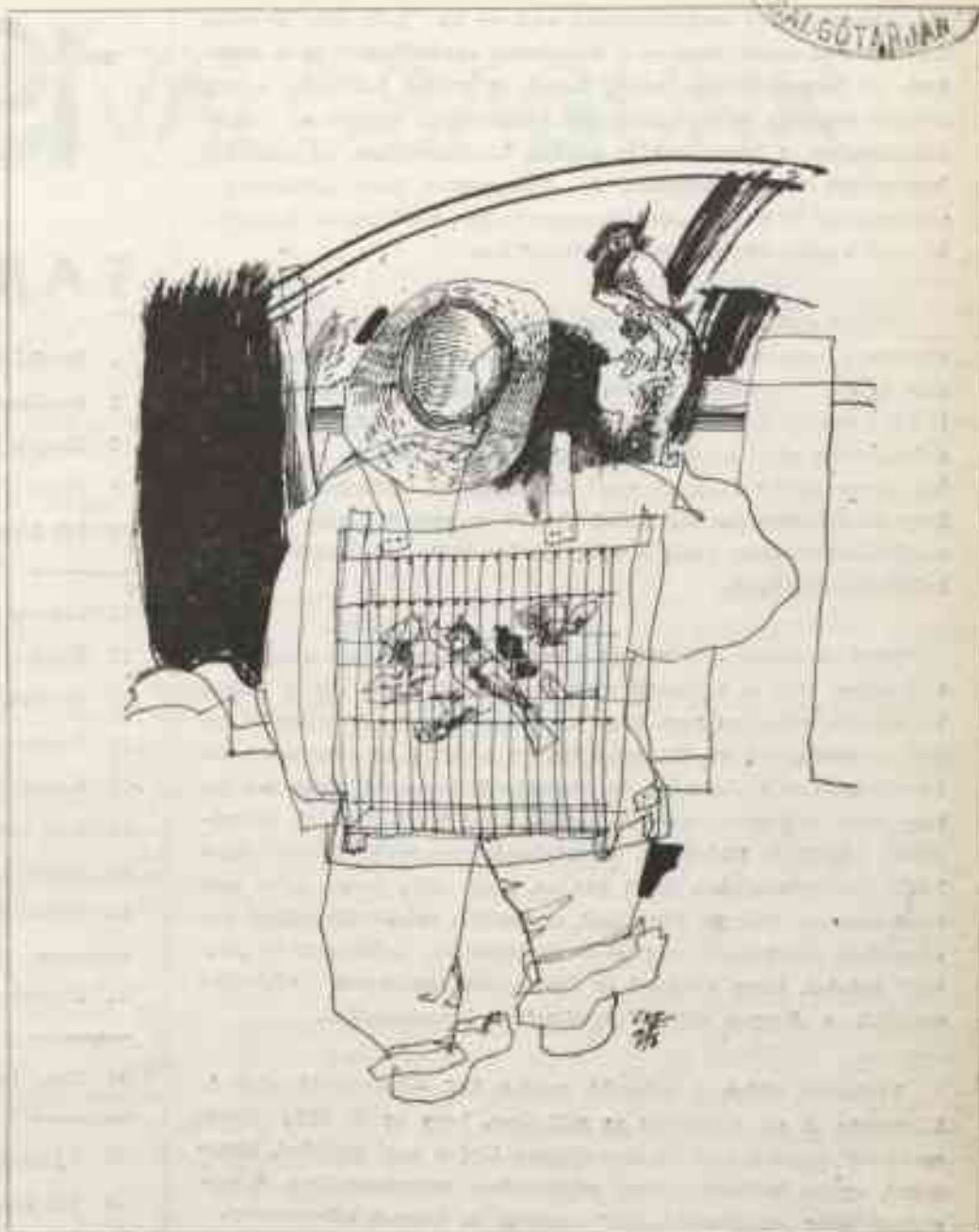
Kunszabó Ferenc
és Császár István

próza írása,

Csikász István, Ihos István,

Restár Sándor versei

Adalékok Komjáthy Jenő
pályaképehez

PALÖCFÖLD

Mintha századunk második felében egyre növekvő öntudattal vállalna felelősséget az ember — önmagáért és világáért. Bár története során sosem volt vádolható megvető közönnyel e dolgok iránt, hiszen igaz vagy hamis tudata, hite, jó vagy rossz szándékai, akaratja mindig is a fajt, kultúrát, társadalmat, nemzetet, családot teremtő-nemesítő (vagy romboló-züllesztő) erőáramok sodrában evic-kelő (olykor alábukó) embersors evezői voltak. Váltakozó sikerrel: az éppen uralkodó eszmék, elvek, indulatok minőségének megfelelően. Nem hívhatók-e mégis tanúnak a megnövekvő felelősségérzetre az utóbbi évtizedekben családnyi és földközösségnyi ügyeinek

rendezésére-jobbitására szánt tervei, törekvései? A rosszakarat vagy meg nem értés kátyuiból olykor megdőccenő, mégis célig erőltetett cselekedetei?

A világ hovatovább kezd már az ember keze alá szelidülni, aki újabbnál újabb anyagok, eszközök, módszerek fegyvertárának birtokosaként növeli uralmát földön, vizen és levegőben. Világszerte. S a felelőség súlypontja láthatóan helyeződik át az emberre magára, az ember és természet kapcsolatának rendeződése mellett az ember belső világának, ember és ember kapcsolatának rendezésére. Amiben mulhatatlan érdeme van annak a ténynek, hogy megteremtett és

megizmosodott, sőt meghatározóvá vált — ha még nem is egész földet átfogó méreteiben — a társadalmi együttélésnek az a tartalom- és formarendszere, amely tartós és szilárd politikai egység alapján értelmes, embert gazdagító lehetőségeket biztosít a valódi szabadsághoz, a képességek és értékek kiteljesítéséhez, új minőségű kapcsolatok megteremtéséhez. A „Kommunista Párt Kiáltványá”-nak szavaival élve, ahol „az összesség szabad fejlődésének a feltétele minden egyes egyén szabad fejlődése” lesz.

Túlzott optimizmus volna azt állítani, hogy az ember kiiktatta életéből a rendezetlenséget és az ellentmondásokat. Ez utóbbiak, ha nem is kibékíthetetlen formában, a mi szocialista társadalmunkban is jelen vannak és lesznek még sokáig. De éppen a szocialista társadalom eddig elért eredményei, hitünk, szándékaink és cselekedeteink egyre tágabb körű és erejű hatékonysága biztosítja annak, hogy az előrehaladás útja mind simább és egyenletesebb lesz. E munkálkodásunkban pedig a világ minden táján egyre több és több szövetségest találunk.

Mert az ember alapvető és a szocialista társadalom által mind teljesebben meg is valósított célja, hogy békében növelje a jólétet, lehetőséget teremtsen arra, hogy az emberek szellemi életük folyamatos gazdagításával az élet mind tágabb lehetőségeit használhassák ki a maguk és szűkebb-tágabb közösségeik hasznára. Ezért van az, hogy soha még nem tapasztalt buzgalommal igyekszünk az optimálisra közelíteni földrészek, társadalmak, nemzetek, kisközösségek közötti kapcsolatainkat. Ezért van az, hogy eddig még soha nem tapasztalt alaposítással vizsgáljuk, elemezzük, minősítjük alkotó önmagunkat, munkánkat, magán- és közéletünket, „elfoglalt” és „szabad” időnket. Hogy vizsgálat és önvizsgálat naponkénti célpontjai vagyunk, a „hogyan élünk?” kérdéseinek kereszttüzeiben.

Emberibb világban emberibb módon élni — eredendő vágy és kötelesség. A cél eléréséhez az szükséges, hogy az új világ „építőmunkása” minőségének új lépcsőfokára lépjen napi politikai, társadalmi, egyéni tevékenységében, erkölcsében, magatartásában. A szocialista világ „építőmunkásával” szemben ez kiemelt követelmény.

Nemes, szép feladat ez — és nem kevés.

Kassai-Végh Miklós

1977 | 4

TARTALOM

- 3 Baoskó Piroska: A szocialista életmód néhány kérdéséről
- 6 Karácsony György: „Dolgozni csak pontosan, szépen...”
- 7 Sulyok László: Az élet alkonyán
- 10 Szabó Gyula: Nyesett szárnyú madarak
- 12 Pál József: Salakhegy

- 13 Császár István: Csontváry
- 17 Csikász István: Kodály Zoltánt sirató dal
- 17 Lőrinczy István: Üvegfüvök, Petőfi szobra Balassagyarmaton
- 17 Bencze József: Térdeltem a kévén
- 18 Kunszabó Ferenc: Ilu tante
- 20 Ihos István: Tél, 1941, Himnusz, Tünődés
- 20 Restár Sándor: Egy haik szó, Őszutó, Exkluzív
- 20 Tamás István: Kendőt, Csordul

- 21 Rapcsányi László: Egy hajdani megyeszékhely: Szügy

- 23 Hann Ferenc: Adalékok Komjáthy Jenő pályaképehez

- 27 Új országok a filmtérképen (Veress József)
- 28 Egy művelődésszociológiai vizsgálat eredményei (B. P.)
- 28 Aradi Nóra: Munkásbrázolás a magyar képzőművészetben (Lóska Lajos)
- 29 Jaan Kross: Menny-kő (Pál József)

PALŐCFÖLD

TÁRSADALOMPOLITIKAI IRODALMI MŰVESZETI FOLYOIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDÉSUGYI OSZTÁLYANAK LAPJA
Felelős szerkesztő: Végh Miklós. Szerkesztőség: 3100 Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14-13. Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Vida Edit. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben, és a posta Központi Hírlap Irodánál (KHI Budapest V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest) közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-961 62 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára 5 Ft, előfizetési díj fél évre 15, egy évre 30 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

INDEX: 25.952

ISSN 0555-8867

77.12375 N. m. Ny. St. 1600 db

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

A szocialista életmód néhány kérdéséről

A szocialista építés egyik fő célja, hogy biztosítsa az emberek számára az egyre gazdagabb, tartalmasabb emberi életet. Ennek nélkülözhetetlen feltétele a termelés fokozása, az élet-színvonal rendszeres emelése, a fogyasztási javak bősége. Ha azonban az anyagi jólét növekedése nem párosul a szocialista elosztás elemeinek következetes érvényesítésével, az emberek politikai, ideológiai, kulturális fejlődésével, ha a szocialista erkölcs normái nem érvényesülnek a szükséges mértékben, akkor az értelmes emberi élet csak utópikus elképzelés marad.

Pártunk XI. kongresszusa összegezte az eddig elért eredményeket, kijelölte azokat a tennivalókat, amelyek a fejlett szocialista társadalom megteremtését, az ember mindenoldalú fejlődését szolgálják. „El kell érni — olvashatjuk a többi között az új Programnyilatkozatában —, hogy a javuló anyagi feltételekkel szocialista módon éljünk. Ezért egész társadalmunk fejlődésének egyik kulcskérdése és nélkülözhetetlen feltétele a tudati viszonyok gyorsabb, erőteljesebb változása, a szocialista erkölcs és életmód általánossá válása”. (Az MSZMP XI. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975. 512. o.)

E program megvalósításához azonban az is fontos, hogy tisztázzuk az e kérdéskörben felmerülő elméleti és gyakorlati problémákat. Választ kell adni többek között arra a kérdésre, hogy mi az életmód, meg kell határozni, hogy miben különbözik a kapitalista és a szocialista életmód, hogy mi jellemzi a szocialista életmódot és melyek a szocialista életmód mai gyakorlati megnyilvánulásai.

I.

Mi az életmód? Ez a probléma — melynek vázlatos tisztázásával kezdjük fejtegetésünket — nem csupán elméletileg jelentős. Glezerman szerint: „Bármely nagy gyakorlati kérdés sikeres megoldása (például a lakásépítés, a közlekedés fejlesztése, az elosztás, a forgalom és a kereskedelem megszervezése stb.) sok tekintetben attól függ, hogy helyesen értelmezzük-e a szocialista életmód fő vonásait.” (G. E. Glezerman: Az életmód szociológiai kategória. Magyar Filozófiai Szemle 1977/2. 230 o.)

Az életmód körüli viták ma nemzetközileg is egyre élesebbek lesznek. Az a kérdés ugyanis, hogy melyik rendszer kínál értelmesebb, emberibb életet, a szocializmus-e vagy a kapitalizmus, a békés egymás mellett élés időszakában mind nagyobb jelentőséget nyer. Ezért jogosan írta Ágh Attila egyik cikkében azt, hogy a szocialista életmód kialakítása az a döntő momentum, amellyel a kapitalizmussal szemben csatát nyerünk. Mindezek a tények ma különösen aktuálissá teszik az életmód problematikáját.

„Az a mód — írja Marx és Engels —, ahogyan az emberek létfenntartási eszközeiket termelik, mindenekelőtt maguknak a készentalált és újratermelendő létfenntartási eszközöknek a mi-lététől függ. A termelésnek ezt a módját nem szabad pusztán abból a szempontból nézünk, hogy ez az egyének fizikai létének újratermelése. Hanem ez már ezen egyének tevékenységének egy meghatározott mikéntje, egy meghatározott életmódjuk. Az tehát, hogy mik, egybevégtelmen termelésükkel, mindazzal, amit termelnek, mind pedig azzal, ahogy termelnek. Hogy tehát mik, az a termelésük feltételeitől függ”. (MÉM. Kossuth Könyvkiadó Budapest, 1960. 3. köt. 35. o.)

A marxizmus klasszikusainak életmódfelfogásával összhangban a mai marxista szerzők közül Günter Hoppe például így

összegezi az életmód tartalmi jegyeit: „Életmódon a marxista— leninista tudomány a munkában, a politikai és társadalmi életben, a családban, a személyi fogyasztás terén kifejtett emberi tevékenység valamennyi alapvető formájának összegét érti. Szociális fogalom lévén, az életmód azt mutatja, hogy az ember miből és hogyan él, mik a főbb érdekei és szükségletei, milyen viselkedésmódok töltik ki életét, milyen viszonyban van más emberekkel a termelésben, a mindennapi életben. Az életmódot a termelési viszonyoknak, a társadalom gazdasági berendezkedésének jellege határozza meg, végső soron az, hogy milyen természetű az anyagi javak termelésének az a módja, amely az egyik vagy másik gazdasági alakulat alapja.” (Günter Hoppe: Az életmód osztályfogalom. Béke és Szocializmus 1976/6.)

Az életmód, mint az idézett meghatározásokból kitűnik, nem elszigetelt társadalmi jelenség, amely néhány jellemzővel körülírható. Az életmód komplex társadalmi jelenség, az ember társadalmi léte által meghatározott és a társadalom összes tényezői hatást gyakorolnak rá.

Ebből mindenekelőtt az következik, hogy nem helyes általában vett életmódról beszélni. Tartalmát tekintve a jelenkor fejlettebb társadalmában vagy a szocialista, vagy a kapitalista termelési módtól függő életmód létezik. A szocialista életmód jellemző vonásai a leglényegesebb pontokon eltérnek az antagonisztikus osztálytársadalmak, mindenekelőtt a kapitalista társadalom keretei között megvalósítható életmódtól. Ha a két elentétes formáció között nem teszünk megfelelően különbséget, akkor közös és általános vonásokként csak olyan másodlagos jegyeket regisztrálhatunk, mint például az, hogy a termelőerők jelenlegi fejlettségi fokán mindkét társadalomban vannak bizonyos technológiai és munkaszervezésbeli egyezések, vagy például az életszínvonal növekedésével bizonyos fogyasztásbeli jegyek hasonlóak stb. Ezek ugyan nem hagyhatók figyelmen kívül, de nem is alkalmasak az életmód lényegének megragadására. A burzsoázia ideológusok igyekeznek az életmód terén is a társadalmi rendszerek között fennálló különbségeket lényegtelennek minősíteni. Ezzel egyidejűleg a szocialista országok számára a fejlett tőkésországok árubőségét, a viszonylagos jólétet a kapitalizmus fölényének és követendő mintának beállítani. A tartalmas emberi élethez azonban a fogyasztási javak bőségénél, a burzsoázia érdekeinek megfelelően manipulált szabadidő felhasználásánál többre van szükség. Ezért is lesz egyre jelentősebbé az, hogy megmutassuk, milyen életmódmintát kínál az emberek számára a szocializmus.

A termelési mód megváltozásával az életmód átalakul. Ezt követően a termelési viszonyok evolúciójának mértékében fokozatosan tovább változik. Így például a hazánkban élő emberek életmódjában a legdöntőbb fordulatot a proletárdiktatúra győzelme jelentette. A munkásosztály, hatalma birtokában gyökeresen átalakította társadalmi viszonyainkat. A termelési eszközök döntő többségét közösségi tulajdonná tette. Ezzel alapjában alá-ásta, majd megszüntette a kizsákmányolás lehetőségét. Ennek következtében létrejött a szocialista életmód kialakulásának objektív feltétele. Az azóta eltelt idő alatt további mélyreható változások zajlottak le társadalmunkban, amelyek az új életmódformák elsajátításának egész sorát tették szükségessé. Szemléltetően szóljék erről a parasztság legelőmegebb rétegének, a szegény-parasztságnak az elmúlt évtizedek során bekövetkezett életmód-változása. E történelmi csoport 1945 előtt magántulajdonban lévő földbirtokon dolgozott. 1945 után, a földreform sikeres végrehajtásával a nincstelen parasztság földhöz jutott és egyénileg gazdálkodott. 1962-ig befejeződött a mezőgazdaság szocialista átszervezése. Ekkor a tsz-tagok, a bevitt földeken közösen gazdálkodtak. Majd a tsz-ek megerősödése, területi összevonása újabb jelentős változást hozott a parasztság életében. Ma a termelőszövetkezetek további megszilárdítása, a csoporttulajdon megerősítése van soron. Természetesen a termelési viszonyok fejlődése a

mezőgazdaságban ezzel nem zárult le. A tulajdonviszonyokban bekövetkezett változásokkal együtt járt a termelés feltételeinek megváltozása is. Mindez szükségszerűen magával hozta a parasztság életvitelében, életmódjában bekövetkezett állandó módosulást. Ez nem mehetett végbe minden zökkenő nélkül. A hagyományos paraszti életmód ugyanis sok konzervatív elemet tartalmazott, ezért nem tudta kellő tempóban követni az objektív feltételek gyors változását. Mindennek közvetlen következményeként a megszokott életmódot csak lassan kezdte kiszorítani az új.

Az egyes termelési módon belül sem beszélhetünk egységes életmódról. A buzsoázia életmódja pl. nem csupán eltér, hanem ellentétben is áll a proletariátus életmódjával. Az életmód ily módon a termelési viszonyokban megalapozódó osztálykülönbségekkel van szoros összefüggésben. S miután az osztálytársadalmak termelési viszonyai osztálytartalmúak, az életmód az osztálytársadalmakban mindenkor osztályjellegű.

Az épülő szocialista társadalomban fellelhető életmódok sem azonosak a szocialista életmóddal. Társadalmunkban ugyanis megtalálhatók még mindazok az életmódok, amelyek az átmeneti korszak jellegéből következnek, így pl. a polgári, kispolgári, paraszti életmód maradványai stb. A szocialista életmód azt az életvitelt tartalmazza, ami a haladó emberek, mindenekelőtt a munkásosztály legjobbjait jellemzi.

Természetesen nem szabad megállni a makrostruktúránál, az osztályviszonyoknál. Egy-egy osztályon belül is jelentős különbségek lehetnek az életmódban. Előfordulhat egyenlőtlen fejlődés akár egyetlen ember életmódjában is (pl. magas szakismeret, alacsony szintű közéletiség). Ezért a reális összkép kialakításához a társadalom mikrostruktúrájának megismerésére is törekedni kell.

A szocialista életmódot a munkához való pozitív viszony, a közéletben való aktív részvétel, a szabad idő kulturált, tartalmas, értelmes eltöltése jellemzi. Ezek az életmódelemek egymással dialektikus kölcsönhatásban vannak, hatnak egymásra és feltételezik egymást. Viszonylagos önállóságuk következtében azonban lehetséges, hogy egyes területek fejlődése elmarad, vagy megelőzi a többit. Ezért fontos tisztázni, hogy az egyes elemek milyen jelentőséggel bírnak az életmód egészének fejlődése szempontjából, melyek közülük a legfontosabbak, amelyek a többit alapvetően meghatározzák.

A szocialista életmódban ezt a kitüntetett helyet a munka foglalja el. A munka a szocialista életmód legfőbb eleme, meghatározó tényezője, minden érték forrása, az ember céltudatos alkotóképesége kibontakozásának eszköze. A munka közösségi, társadalmi tevékenység, ezért a munka az alapja és kiindulópontja a szocialista életmód másik legfontosabb elemének, az ember közéletiségének, társadalmi aktivitásának is. Az említett életmódelem determinálja a szocialista életmód többi részét, a szabad idő kulturált, tartalmas eltöltésének különböző formáit.

II.

Hazánkban győzött a szocialista forradalom, megszilárdult a proletárdiktatúra, leraktuk a szocializmus alapjait. Közvetlen célunk a fejlett szocialista társadalom megteremtése. Ebben a történelmi szakaszban fontos feladatunk a szocialista életmód kialakítása. A szocialista életmód megteremtésének kezdeti lépéseit megtettük. Fejlődő szocialista gazdaságunk talaján kibontakozóban vannak azok az életmódformák, amelyek megfelelnek céljainknak. Ha a múltat tekintjük, el kell ismernünk, hogy óriási a fejlődés. Amit eddig a szocialista életmód terén elértünk, az optimizmusra ad okot. Azonban, ha az eredményeinket a lehetőségeinkhez mérjük, be kell látnunk, hogy nem kevés a lemaradás. A szocialista életmód megteremtésének bár objektív alapja a szocialista viszonyok állandó továbbfejlesztése, nem valósul meg automatikusan. Végigviteléhez a szocialista tudatosság alapján nyugvó tevékenységre van szükség. Ezért fontos feladat az, hogy feltárjuk azokat a jelenségeket, amelyek lassítják egy tudatosabb, szocialista elveken épülő életmód megvalósulását. De a negatív jelenségekhez való kritikai közelítésen túl fontosabb feladat jelenlegi viszonyainkban már meglevő, az emberek cselekvésében, gondolkodásában reálisan jelenlevő pozitív tendenciák megragadása, és az, hogy a kívánatos mellett a továbbfejlesztés lehetséges útjait megismerjük.

Az életmód kutatásával egyre inkább a társadalomtudományok egész sora foglalkozik: a szociológia, a filozófia, a pszichológia, a pedagógia, az etika, esztétika stb. A gyorsabb ütemű előrehaladás csak e tudományok tervszerű együttműködésétől várható.

Az új életmód kialakítása azonban nemcsak és nem elsősorban elméleti kérdés. Ezért ennek felelőssége nem hárítható egyedül a tudományokra. Az életmód mindenekelőtt a társadalmi gyakorlatban alakul. A társadalomtudományi kutatásoknak ezért számba kell venniük a gyakorlatot elemezniük kell megnyilvánulásait, általánosítaniuk kell megjelenésük, elterjedésük, fejlesztésük törvényszerűségeit.

A jelen fejlődési szakaszban a szocialista termelési módon belül speciális új problémák keletkeznek. Az új szocialista életmód kialakítása ezek feltárását és megfelelő megoldását igényli mind a munka, mind a közélet, mind a szabad idő tartalmas eltöltése terén.

Társadalmi előrehaladásunk során a szocializmus fejlődésének extenzív szakasza lezárult. Ezen túl kibontakozóban van a tudományos-technikai forradalom. Újfajta eszközök, újfajta termelési eljárások, eddig ismeretlen anyagok alkalmazása, az ismeretek bővítése, a magasabb szakértelmet, a termelési folyamatok áttekintésének képességét igénylik. Ez megköveteli a munkához való viszony mélyreható módosulását.

Milyen irányban lelhető fel e problémák megoldása? A szocialista életmód milyen jellegű fejlesztésére van szükség?

A szocialista életmód munkatevékenység-oldalának fejlesztésére vonatkozó egyik gyakorlati választ a kibontakozó szocialista brigádmozgalom adja. Az ember tevékenységének legfontosabb eleme a munka. Úgy is mint a szükségletkielégítés eszköze, úgy is, mint a legfőbb szükséglet maga. Ez utóbbi azonban még csak tendenciájában van jelen, mert bár a szocialista társadalomban az elidegenedés megszűnik, a munka nem válik mindenki számára szükségletté. Mégis, Lenin, a szocialista építési feladataival foglalkozó írásaiban kiemelkedően fontosnak tartotta megfigyelni, számba venni, jelentőségének megfelelően értékelni azt a nagy változást, „amikor a kényszerű munkát felváltja a magunknak végzett munka, óriási, országos méretekben (bizonyos fokig nemzetközi, világméretekben) tervszerűen végzett munka”. (Lenin összes művei. Kossuth Könyvkiadó, 1972. 35. köt. 197. o.)

A szocialista életmód kialakításában ma megkülönböztetett helyet foglalnak el a szocialista brigádok. Jelentőségüket nem lehet eléggé hangsúlyozni. Mindenekelőtt a termelés terén játszanak fontos szerepet, de hatásuk messze túlmutat a termelés szféráján. Kiterjed az erkölcsi, a politikai, a kulturális viszonyokra is. A szocialista brigádmozgalom újabb bizonyíték arra, hogy a munkásosztály méltó a társadalom vezetésére, mert szervezethez, fegyelméhez, a közösség iránt érzett felelősségtudata, cselekvőkészsége a társadalmi haladás első számú hordozójává avatja. A szocialista brigádmozgalom a munkásosztály kezdeményezésére jött létre, s életképességét mutatja, hogy már a parasztság is csatlakozott a mozgalomhoz, sőt egyre gyakoribbak a szellemi dolgozókból alakult szocialista brigádok. A mozgalom fejlődésének újabb szakaszába jutott azzal, hogy a csepeli munkások által kezdeményezett versenymozgalom, melyet a világ első szocialista társadalmi fennállásának 60. évfordulója tiszteletére indítottak, nemzetközi méreteket öltött. A szocialista brigádok az elindító a kommunista szombatoknak, szervezik a DH-mozgalmat, az újitómozgalmat, vagyis mindazokat a mozgalmakat, amelyek a bennük résztvevőket a felelősséggel végzett munkára serkentik, ami a tevékenységnek valóban értelmet ad, ami az egyén számára közvetlenül belátható közösségi érdeket képvisel. A szocialista brigádokban a közösség felelősséget vállal minden tagja egyéni fejlődéséért, az egymás segítése, támogatása általános gyakorlattá válik, s a tanulás beépül a mindennapok értékrendjébe. A szocialista brigádok további életmódformáló szerepe abban van, hogy tagjai nemcsak a munkában, a tanulásban, politikai tevékenységükben, hanem a pihenés, a szórakozás megszervezésében is támogatják egymást, s ezt kiterjesztik a családtagokra is.

A szocialista brigádmozgalom újabb lendületet kapott a szocialista brigádvezetők ez év áprilisában megtartott V. ország-

gos tanácskozási idején. Már az előkészületek időszakában a tanácskozás tiszteletére újabb vállalások, versenyfelhívások történtek, új mozgalom született, ezáltal nagyon eredményesen járultak hozzá az ideai gazdasági eredményekhez.

A brigádmozgalom az elmúlt években tömegmozgalommá vált. Az országban több mint 150 ezer szocialista brigád van, tagjainak száma meghaladja az egymillió-nyolcszázszázötvenet. Ezért a tanácskozás állásfoglalása — melyben a küldöttek magukénak vallják pártunk politikáját, az MSZMP XI. kongresszusán kitűzött célokat, a fejlett szocialista társadalom építésének programját —, óriási jelentőséggel bír. Célul tűzték ki, hogy fejlesztik tevékenységüket a munkában, a művelődésben, a közéletben. Javítani kívánják a munkafegyelmet, a kezdeményezőkézséget, növelni a felelősséget. Felhívták a brigádokat a minőség javítására, a takarékosagra, a határidők betartására, az újitómozgalom továbbfejlesztésére. Tovább kívánják fejleszteni az üzemi, munkahelyi demokráciát annak érdekében, hogy erősödjék a kollektivitás. Gyorsabb ütemű előrehaladást hirdettek a közösségi gondolkodásban, a szakmai, politikai és általános műveltségük fokozásában, életük szocialista módon való alakításában.

A tanácskozás óta eltelt időszak igazolja, hogy a szocialista brigádmozgalom helyes úton jár. A munkásosztály legjobbjai vezetésével és részvételével képes az élet minden területén a szocialista vívmányok erősítésére.

A szocialista életmód szerves része a tudatos, közösségi, közéleti tevékenység. Noha a szocialista termelés a szocialista módon végzett munka alapja és kiindulópontja a közösségi magatartásnak, közéletiségnek is, ez önmagában még nem elegendő. A munkahelyen és azon túl is szükség van arra, hogy az emberek felelősen, a társadalom és benne saját közösségük ügyei iránt elkötelezetten cselekedjenek.

A szocialista közéletiség fejlesztését a jelen időszakban különösen fontosá teszi az a körülmény, hogy a történelmi küzdőtérrel lassan kilép az a nemzedék, amelynek a felszabadulás előtti és a felszabadulást követő nagy forradalmi átalakulás még közvetlen élményt jelentett, ezért a szocializmus megteremtésében, építésében, védelmében szilárd elkötelezettségről és önzetlen áldozatkészségről tett tanúbizonyságot. A most felnőttkorba lépő generációnak nemcsak a felszabadulás, hanem már 1956 is történelem. Ezért különös figyelmet kell fordítani arra, hogy megismerje, értelmileg és érzelmileg is azonosulni tudjon népünk küzdelmes harcával. A jelen nehezen megoldott kérdései közé tartozik, hogy miképpen lehetne aktivizálni a fiatalság széles rétegeit. Ezen túl persze a már felnőtt nemzedék aktivitásának további fokozása is feladatunk marad. Így a szocialista életmód szempontjából is lényeges probléma, hogy hogyan lehetséges megvalósítani az öngazgatásra való fokozatos áttérést?

Mint az élet más területén, itt is megjelentek már azok a csírák (tanácsrendszer, népi ellenőrzés, munkásörtség stb.), melyek kiszélesítésével, tartalmasabbá tételével a szocialista életmódot e téren is továbbfejlelthetjük.

A közéleti tevékenységre mint a szocialista életmód szerves részére vonatkozó problémák és megoldásuk körvonalai szintén a gyakorlatból nőnek ki. A szocialista demokrácia kiszélesítésével: így például a tanácsok népképviselői szervének növekedése, a népi ellenőrzés körének kiterjedése, a párt-, a szakszervezet, a KISZ-szervezet tartalmasabb, demokratikusabb tevékenysége révén. A szocialista közéletiség fejlesztésének egyik legfőbb színtere ma a munkahely. Itt fogalmazódnak meg a közös célok, amit együttes erővel lehet csak megoldani. Itt válik érthetővé, hogy a közélet és a magánélet elválaszthatatlanok. A munkát örömmel végző, sikerélményekben gazdag ember kiegyensúlyozott lesz magánéletében is, az értelmetlen, szervezeten munkát, amely a munkahelyi konfliktusok egyik forrása, feszültséget teremt az emberben és a magánéletét is negatív befolyásolja. Ugyanakkor a magánélet kiegyensúlyozott vagy diszharmonikus volta szintén visszahat a munkatevékenységre.

A munkahelyi légkör javítása, a munkahelyi közélet fejlesztése érdekében szükséges az, hogy lehetővé tegyünk a dolgozóknak a termelésbe, a termelés irányításába, szervezésébe és ellenőrzésébe való bekapcsolását; elsősorban a munkahelyi demokrácia fórumai révén. A munkahelyi demokrácia pedig a szocialista demokrácia fontos területe, amely biztosíthatja, hogy a

dolgozók közvetlenebb kapcsolatba kerüljenek a szocialista hatalommal.

A termelőerők fejlődésének eredményeként ma már a fogyasztási javak egyre nagyobb tömege áll a társadalom rendelkezésére. A fogyasztási javak bősége és választéka nincs ellentétben szocialista éveinkkel. Reális problémának látszik azonban, hogyan használjuk fel a megtermelt javainkat úgy, hogy azok mindinkább a gazdag emberi élet feltételeivé váljanak, s ne egy értelmetlen „fogyasztói társadalom” felé sodorjanak. A tartalmas emberi élethez mindenképpen alapul szolgálnak azok a tárgyak, eszközök, amelyek keretét képezik az emberi tevékenységnek, biztosítják a kényelmet, a zavartalan pihenést, a nyugodt családi élet tárgyi feltételeit. Ezek a tárgyak, eszközök, dolgok a személyi tulajdon kategóriájába tartoznak. A munkával szerzett személyi tulajdon birtoklása tehát a szocializmus jellemző vonása. A munkából származó személyi tulajdon gyarapodásának korlátozása esetén az anyagi ösztönzés értelmetlenné válna. Erről pedig ma még nem mondhatunk le (kivéve azokat az eseteket, amikor a megszerzett személyi tulajdon a spekuláció eszközevé válhat és munkánélküli jövedelemhez segíti hozzá birtokosát. Ezért lehet egy családnak csak egy lakóháza, egy hétvégi háza stb.). A személyi tulajdon törvényeink és erkölcsi normáink szerint csak munkából származhat. Az így szerzett személyi tulajdon a szocialista életmódnak fontos tényezője.

Nem lehet azonban egyetérteni azokkal, akik a személyi tulajdonuk gyarapításában anyagi lehetőségeiket meghaladó célokat tűznek ki maguk elé, s ezek megvalósítása érdekében elemi szükségleteikről is képesek lemondani, csak azért, hogy valamely tárgy birtokosai legyenek, s ezáltal különbnek érezhessék magukat más embereknél. Ha tehát a személyi javak birtoklása, akár autó, hétvégi ház, vagy költséges öltözködés, akár a drága külföldi utazás öncéllá válik és nem a személyiség gazdagodását, hanem eltorzulását eredményezi, akkor bár az esetek többségében a javak saját munkából származnak, nem segítik elő, hanem keresztezik és aláássák a szocialista életmód fejlődését. Ezért lép fel egyre határozottabban az ilyenfajta tendenciákkal szemben az állam, a tudatos szocialista közösség.

A fogyasztási javak gyarapodása és a szabad idő növekedése szinte egyidőben, egyetlen folyamatban megy végbe. A szabad idő növekedésének óriási előnyei mellett azonban megvanak a veszélyei is. Felhasználásának alapvetően két iránya lehetséges. Szolgálhatja az ember gazdagodását, a személyiség kibontakozását, a szocialista ember mindenoldalú fejlődését. De helytelen eltöltése az ember energiáinak eltékozlásához, végső soron elembertelenedéséhez vezethet. Ezért fordítanak a szocialista társadalomban nagy figyelmet a szabad idő helyes felhasználására. A szocialista életmód jellemzője a szabad idő tartalmas, kulturált felhasználása. Ez magába foglalja az ember szellemi képességeinek kiművelését, a kulturális fejlődést, az ember aktív pihenését.

Mind a munka, mind a munkahely, mind pedig a politika életmódra gyakorolt hatása akkor bontakozik ki céljainknak megfelelően, ha az emberek műveltek. Ezért a személyiség általános kulturáltságának emelése fejlődésünk jelenlegi szakaszában kiemelkedően fontos szerepet kap. Részben a tudomány-technikai forradalom vívmányainak általánossá tételében, részben a szocialista demokrácia kiszélesítésében. Mert a tudatlan ember nem képes a korszerű termelésre, de kívül marad a politikán is. Céljaink eléréséhez tehát minden lehetséges eszközzel elő kell segíteni a műveltség terjedését és elmélyítését. Ennek előfeltétele az, hogy olyan közfelfogás alakuljon ki, amely nagyra értékeli a tanulást, a művelődést és serkenti a tartalmas szórakozás iránti igények kifejlődését.

A szocialista életmód megteremtése és továbbfejlesztése az embert szolgálja, elősegíti az egyre gazdagabb emberi élet kialakulását. Az e téren elért eredményeink erősítik társadalmunk szocialista jellegét. Ezen túl meggyőzően bizonyítják a szocializmusnak a kizsákmányoló társadalmak fölötti magasabbrendűségét.

Bacsó Piroska

„Dolgozni csak pontosan, szépen...”

1.

— Tudja, dolgozni csak egyféleképpen lehet: jól. De úgy, hogy abban a munkában legyen benne az ember szíve-lelke, becsülete.

— Szóval, minden ember eredendő tulajdonsága, hogy mindig és mindenkor legjobb tudása szerint tegyen eleget a rábízott feladatoknak?

— ... Én se egyiket, se másikat nem állítom. Csak magamról beszéltem. Nem kell magának bizonygatni, hogy ahány ember, annyiféle... Meg az sem mindegy, milyenek a körülmények.

Ősz hajú, éles tekintetű mesterrel váltjuk a szót a műhely sarkában felállított lóca szélén, reggeliidőben. Két harapás között válaszol az öreg, komótosan megrágva szót-falatot egyaránt. Ötvenkilenc éves, lakatos... meg minden. Ha kell, villanyt szerel, hegeszt, esztergál, dolgozik maró- és gyalugépen is, ha a szükség meg a munka gyorsasága megköveteli. Amolyan ezermester.

— A múltban hol dolgozott?

— Fent Pesten egy maszknál, két-három évig. De otthagytam, hazajöttem, s azóta egyfolytában itt vagyok.

— Nehéz volt a munka?

— Dehogy! Csak a légkör; az állandó idegesség meg a hajszja. Müller úr rosszabb volt, mint egy rabszolgatartó.

— És most?

— Hát, hajtani hajtunk most is. De most önmagamot nógatom állandóan, ennyi időс fejfel is.

— Miért?

Bekattintja a módszeresen megtisztított bicska pengéjét, zsebre dugja, és Kossuth-tal kínál. Rágyújtunk.

— Hogy miért...? — fújja az ajtónyílás felé a füstöt. — Hát mert az ujjam hegyében is magaménak érzem ezt a mostani világot. Tudja, ha fel akarjuk építeni a szocializmust, márpedig előbb-utóbb megcsináljuk, bár tudom, én már nem sokat tehetek érte, akkor mindenkinek meg kell nyomni a gombot. Csak úgy lesz jobb és még jobb a mi életünk.

— Brigádban dolgoznak?

— Abban. Kétszeres aranykoszorúsban. — Akkor a szocialista módon dolgozni...

Nem hagyja tovább folytatni gondolatomat, szinte ingerülten szakít félbe.

— Megmondtam már: dolgozni csak egyféleképpen lehet. Én most sem azért végzem jól a dolgom, mert szocialista brigádtag vagyok. Én így szoktam meg, vagy ezt örököltem, vagy mit tudom én...! Én a múltban sem adtam ki soha egyetlen rossz munkadarabot sem a kezem közül — mondja, és bakancsos lábával rátapos a körmére égett cigarettacsikkre.

2.

Tény: manapság, a szocialista brigádmozgalom megerősödésével, mindinkább hallani (sokszor már frázisszerűen ismé-

telgetni) a hármas célkitűzés közül az egyiket, a „szocialista módon dolgozni”-t. Termelési tanácskozáson ültem, a legutolsó sorok egyikében. A beszámolórt tartó üzemvezető a tervszámok ismertetése után felsorolt néhány olyan brigádot is, amelyeknél kisebb-nagyobb lemaradás van a „bázishoz” és a tervhez is viszonyítottan. „Mert a munkafegyelem, elvtársak, a munkaintenzitás” — kezdte nevelő hatásúnak szánt eszme-futtatását, és sorolta, gyakran a megszokottnál is nagyobb hangerővel, azokat a hibákat, amelyeket mielőbb ki kell javítani. „Mert csak így lehet betartani a szocialista módon dolgozni jelszót!” — zárta valamiképpen így a legalább hatvan-hetven emberhez szóló dorgálást. „Az anyád...!” — káromkodta el magát félhangosan egy mellettem ülő, aztán úgy félig felém fordulva dühöngött: „A munkafegyelemről papol, ahelyett hogy arról beszélne, mért nem tudtuk hozni a tervet... Mert nem biztosítják az anyagot, néha félórát állunk, aztán meg ömlesztik dögivel, jön a kapkodás, a selejt. Neki kéne meg a művezetőinek jobban megszervezni a dolgokat, nem csak állandóan nyomni a süket szöveget. Dolgozánk mi szocialista módon, ha azok ott fent az irodákban is hasonlóképpen cselekednének.” „Az előttünk álló feladatok nagyságáról” szövegét még aztán az üzemvezető, amire már jószereivel senki sem figyelt. Nem beszélgethetnénk el néhányukkal ezekről a dolgokról? — kérdeztem. Dehogynem, szívesen. Aki helyben lakik, úgysem rohan haza, mint egy örült. Össze szoktunk ilyenkor jönni mindig egy kis „pótbeszélgetésre”.

Hát egymás szavát érteni bizony nehéz. Csak itt a sarokasztalnál van némi nyugalom, mintha a vastag cigarettafüstű levegőn át már megszűrve érkezne el hozzánk a féldecisek, söröskorsók egymáshoz ütődő zaja. Jó háromszáz méter ide a gyár, sétálva tettük meg az utat, még a termelési tanácskozás hangulatában. Élesek, élőbbek, keményebbek voltak akkor még a szép, kerekded formába ugyan nem öntött, de annál tartalmasabb mondatok. Most meg? Tíz-tizenöt perce ülünk már anélkül, hogy valamire való gondolat is elhangzott volna. Mondom is:

— Elcsendesedtek.

— Tudja, elpilledünk ilyenkor egy kicsit. Kell legalább egy fél óra, hogy a nyolcórás hajtás meg egy ilyen kiadós eszme-futtatás után „regenerálódjon” az ember — mondja egyikőjük. — De ha magának olyan sürgős, hát boncolgathatjuk azt a „szocialista módon dolgozni” témát. „Boncolgatni” kezdünk. Háromnegyed hat is elmúlt már, amikor egyikőjük, K. Z. negyvenegy éves brigádvezető a homlokára csap:

— Atyaúrsten, már otthon kellene lennem! Megöl az asszony, mert fodrászhoz akart menni, s ígértem, legkésőbb ötkor átveszem a gyerek őrését. No, de most már mindegy — szól, és marad még egy fél órát.

Mondom, meglehetősen hosszán beszélgettünk így heten arról, mit is jelent szocialista módon dolgozni. Végül is — mert minden egyes gondolatot papírra vetni

szinte lehetetlenség volt — maradt az elhangzottak összegezése: „Végkövetkeztésként” — kezdjük előbb a végén! — a következőt lehetne a szavaik nyomán leírni: szocialista módon dolgozni nem jelent mást, mint pontosan, a tőlük telhető legnagyobb munkaintenzitással, tudásuk legjavát beleadva végrehajtani a rájuk bízott feladatokat. Amihez természetesen, hiszen a munkás a nagyüzemi lánc egyetlen szeme csupán, szükségeltetik még a jó szervezés, a jó gép és szerszám és a többi, és a többi...

— De mindez így sem igaz! — igazított rajta I. M. huszonkilenc éves esztergályos, aki egyébként meglehetősen magas szintű közgazdasági ismeretekről is tanúbizonyságot tett e rövid idő alatt is. — Nem, nem igaz — hangsúlyozta nyomatékosan, társai kérdő pillantására válaszként —, mert nemcsak a szocialista termelési viszonyok között, hanem a kapitalista iparban is így kell dolgozni, és így kellett régebben, a felszabadulás előtt is. És nem lesz ez másként a jövőben sem.

— Akkor...? — vágott szavaiba valaki. — A szocialista módon dolgozni témát nem lehet elválasztani a szocialista módon élni követelményétől sem. Mert hiába vagyok én itt bent a gyárban a világ legjobb szakembere, de ha otthon ütöm-verem a feleségem, állandóan részegen járok haza, kurvák után koslatok, no, akkor...? — nézett most már ő körül társai arcán.

Pillanatnyi lett csak az asztaltársaság csendje, mert az erősen kopaszodó, aranykeretes szemüveget viselő és négyszeres aranykoszorús brigádvezető K. I. a söröskorsót kocogtatva ujjával, azonnal rákontrázott:

— Akkor pedig ez már a szocialista ember típusát is jelenti.

— Szép, hangzatos szólam — vetette oda foghegyről a mellettem ülő, még a negyvenen inneni férfi. — Szocialista embertípus — ismételte. — Azért mert te, vagy te, vagy én rendesen, becsületesen dolgozunk, mindent megteszünk a családért, a gyárért, a nagyobb közösségért, tanulunk, tudjuk, mi történik nálunk s a nagyvilágban, már szocialisták vagyunk? Nem, édesapám, mi csak egyszerűen rendesen, becsületes tagjai vagyunk a társadalomnak. Szerintem elpuffogatott frázis ez a szocialista embertípus megfogalmazás.

Nem tudom, szűkre szabott idejű belső önvizsgálódás futott-e végig partnereim agyán, de most hosszabb lett a hallgatás. Ki a sörbe kortyolt, ki újabb cigarettára gyújtott, ki meg csak úgy bámulta a kocás abrosz rojtosodó szélét, mintha erősen gondolkodnék az elhangzottakon.

— Az istenit! — nézett aztán rám K. Z. — Tudja, hogy nehezett kérdezett tőlünk?! Mert csak első hallásra tűnik olyan egyszerűnek ez a „szocialista módon dolgozni” megfogalmazás. Azt hittem, annyi brosúra elolvasása, meg pártoktatás után kisujjamból rázom ki a választ...

3.

Feltett kérdésünk változatlan, a válaszok azonban... No, de lássuk őket!

1. — Maszek autószerelő vagyok, nem szükséges, hogy kiírja a nevem. Ha meg-

teszi, beperelem, vagy letagadom, hogy velem beszélgetett... Szóval, először is a szocializmusról. Hát ez nekem jól jött. Annyi már az autó, s következőképpen a munkám is, hogy csak győzzem. Ismétlem, jó dolog ez nagyon, csak ne kellene annyi adót fizetni. A munkáról meg? Tudja uram, én csak egyféleképpen dolgozhatok: jól. Mert ha elkapkodok valamit, összezsapom a melót, ugrott a kuncsaft. Nálunk pedig ez tudja, mit jelent? Szétviszik egymásnak a szöveget, hogy ehhez meg ehhez a pasashoz ne vidd a kocsidat, mert az enyémet is a múltkor... Szóval, keményen tartani kell a színvonalat, pláne akkor, ha az emberhez főorvos, meg más fejes is jár. De hogy válaszoljak most már... Szerintem szocialista módon dolgozni annyit jelent, mint hogy támogatni ezt a rendszert, hű lenni hozzá, és úgy melózni, hogy annál jobban már ne is lehessen.

2. Ízületi bántalmak, meg egyéb, általa hosszan sorolt betegségek miatt időnek előtte nyugdíjazott bányással váltottuk minap a szót, hogy erdei kóborlásunk során véletlen összetalálkoztunk. Leültünk a zöld mohára, hátunkat nekivetettük egy-egy fának és rágyújtottunk. Ő kérdezett előbb, hogy vagyok, min dolgozom mostanában. Mondtam neki, ilyen meg ilyen témához gyűjtöm az anyagot, de nehezen áll össze belőle valami. „No, én erre tudnék neked egy ellenpéldát mondani” — nézett rám, s botjával megpiszkálta maga előtt a fűvet. „Aztán mi lenne az?” kíváncsiskodtam. „Mondom, ha hallgatod”. Bólintottam. „Tudod, jónevű bányász voltam, sokan ismerték a nevemet, én is szocialista brigádvezető voltam. Akkor, nem olyan sok évvel ezelőtt, a szocialista módon dolgozni nekünk nem jelentett mást, mint hogy mennél hosszabb vágatot kihajtani egy-egy műszak alatt. Szóval, csak a százalék számított, de az istenesen. Most meg

tudod, el-eljárogatunk le az Alföldre nagy gazdaságokba, meg egyéb helyekre. Az aranybányába.”

— Aranybányába?

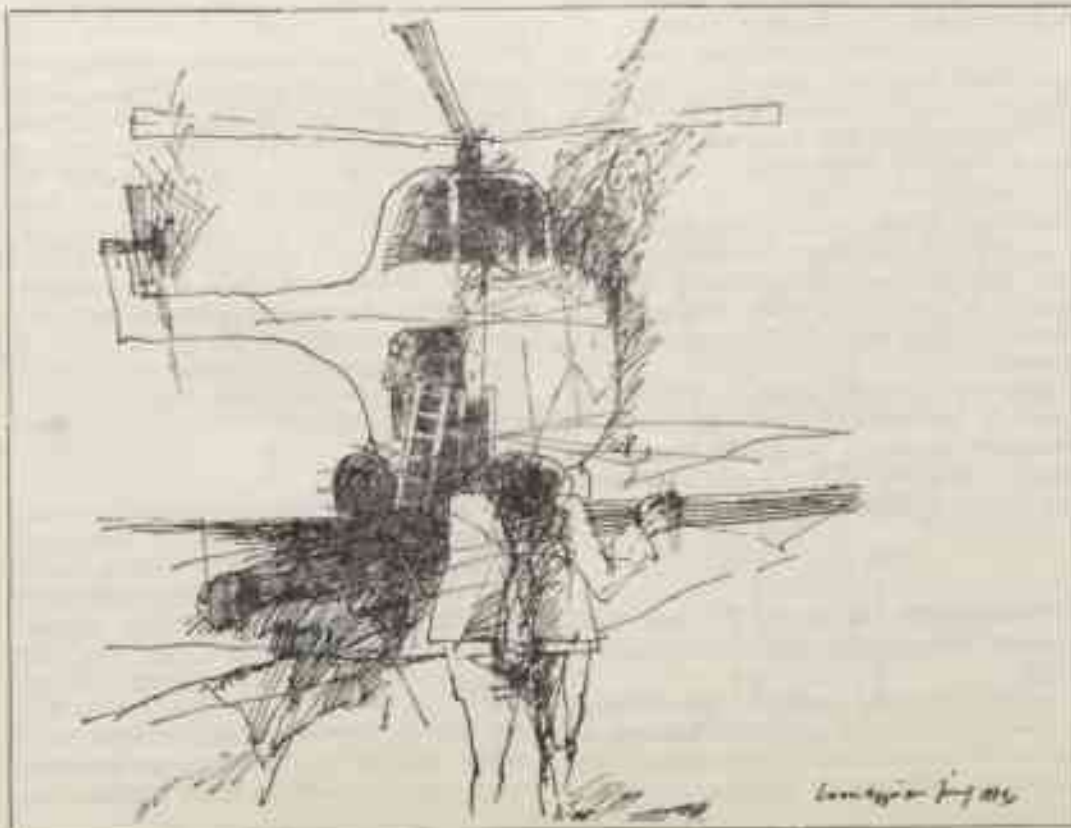
— Így nevezzük ezeket a néhány hetes lentléteket, mert a néhány év előttihez képest semmi-munkával annyit keresünk majdnem, néha többet is, mint a nyugdíjunk. Pedig az sem kevés, képzelheted... Honnan az istenből van ezeknek pénzük, olyan tengi-lengit így megfizetni...? Pedig mi itt a bányamunkával, meg ők ott a nagysíkságon egyként a szocializmus építéséhez járulunk hozzá. De tudod, mert én most már igen, milyen különbség lehet az ország más-más részein levő gyárakban, termelőegységekben, a szocialista módon dolgozni értelmezése között...

3. Mi komplex szerelőbrigádban dolgozunk, én hegesztő vagyok. Tudja, egymás keze alá hajtunk, elképzelhetetlen, hogy valaki is trehány, hanyag, szeleburdi legyen, mert annak valamennyien isszuk a levét. Én is, a másik is. Szóval, mi valahogy úgy vagyunk, hogy mindenki egyért, egy mindenkiért. Nálunk ez jelenti a maga által emlegetett „szocialista módon dolgozni”-t.

Fiatál gyáregységünk dolgozójával tovább beszélgettünk még. E rövid szünet után akrobatát megszegyenítő pózban munkához látott, az egyik legnehezebbhez: feje felett szikrázott, patakzott az elektóróda tüzesője. Mikor végzett, letette a védőpajzsot, és az eddig elmondottakhoz még hozzátette:

— Tudja, valamit elfelejtettem az előbb. Nem csak a mi pénzünkért próbálunk szinte félelmetes pontossággal és intenzitással dolgozni, hanem mindannyiunkért. Magáért is — néz rám —, már meg ne sértődjön, és mindenkiért, aki nem végez produktív munkát.

Karácsony György

Az élet alkonyán?

Nógrád megyének minden ötödik lakosa nyugdíjas. Ez a 20 százalékos arányszám a budapesti és a fejlett ipari megyék arányaival egyezik meg, s 2,4 százalékkal magasabb az országos átlagnál. Az utóbbi négy évben számuk több mint hatezer fővel emelkedett, s 1976 végére elérte a 46 600-at. 40 százalékuk rokkantsági nyugdíjas.

A megyei társadalombiztosítási igazgatóság 1976-ban 827,5 millió forintot fizetett ki nyugdíjként és járadékként — 359,9 millióval többet, mint egy évvel korábban.

Hétvenhárom éves. De koráról inkább csak a legszembevetőbb külsőségjegyek árulkodnak. mintsem egész emberi karaktere. Fiatalos lendülettel kapja kézbe a két vödör fát, s viszi fel fűgén az emeletre.

A konyhában térül-fordul, és a vödörök már el is tűntek valahol. Dicsérem a frissességét.

— Nincs ebben semmi ördögösség — neveti el magát; szemmel láthatóan hízlel neki az elismerés. — Megvan az egészségem.

— Mikor nyugdíjazták?

— 1964 elején. A bányánál voltam csoportvezető villanyszerelő. Harmickét éveimet ismerték el, és 1944 forintot adtak. Akkor az nagyon jó nyugdíj volt. Kilencszáz forintért vettem magamnak egy nagyon finom öltönyt. még ma is használom, és megmaradt egy ezresem.

— Mennyi most a nyugdíja?

— Lakbérpótlékkal együtt 2500 forint.

— Mennyit költ belőle havonta?

— A rezsire elmegy 5—600 forint. Aztán jön az élelem. Kenyér, cukor, liszt, zsír, tej, szalámi, hús, krumpli, zöldség, mind pénzbe kerül, mert a városban nincs kert, ahol megteremjen, nincsen üdvar, ahol disznót vagy tyúkokat lehetne nevelni.

— Mennyi pénzt tud megtakarítani?

— Átlagban... úgy 100—200 forintot.

— Szép a lakásuk — nézek körbe.

— Igyekszünk a feleségemmel — húzza ki ismét magát az öreg. — Megvan benne minden, aminek manapság már a valamit is magára adó ember házában meg kell lennie. Takarékosan élünk. Van tévénk, gáztűzhelyünk, olajkályhánk, hűtőnk, centrifugánk, igazán mindenünk.

— Mikor vették?

— Nyugdíj után. Amíg dolgoztam, sokáig a két gyerek tanítására ment a pénz, nem tellett. Amikor nyugdíjas lettem, akkor vált könnyebbé az életünk. Azóta járhatok az Alföldre is.

— Mióta jár le?

— Több mint egy évtizede. Én szervezem az utakat. Rengetegen jelentkeznek. Kell a pénz mindenkinek.

— Hogyan keresnek ott?

— Olyan jól, hogy el sem hiszi. A Bólyi Állami Gazdaságban napi tízórás címerezés-

sel megkeressük a 250 forintot. Mezőhegyesen az almaszedésért valamivel kevesebbet fizetnek, de adnak almát, meg aki akar, vásárolhat kedvére, kedvezményesen. Szóval egy-másfél hónapos úttal megkeresnek készpénzben hat-hétezer forintot.

— Engem hagyjon ki ebből a játékból! — hártja el kérésemet a tanító-portás. Nem bosszús, nem barátságatlan, csak hát — mint mondja — nincs kedve ahhoz, hogy régi sebeket nyitogassan.

— Annyiszor és annyi helyen elmondtam már korábban a panaszaimat, a mienkét, a tanítókét, anélkül, hogy foganatja esett volna, hogy már magamnak is unalmas.

— Akkor csak annyit áruljon el, mennyi a nyugdíja?

— 1700 forint. Érti, uram! 41 évi pedagógusszolgálat után.

Nem kevesli ugyan, de elégedetlen nyugdíjával váltótársa is, az egykori lakatos. 11 éve ment nyugdíjba portáskollégájához hasonló összeggel. Azóta az emelésekkel 400 forintot gyarapodott. Ketten éppen-séggel meg tudnak belőle élni, ám a portásnak — mint kiderül — nem is ez a legnagyobb gondja.

— Az életszínvonalam, akárhogy is nézzük, nem emelkedett, hanem csökkent — mondja szokimondó őszinteséggel. — Nézze meg, hogy tíz év alatt mennyivel emelkedtek az árak, és mennyivel emelkedett az én nyugdíjam... Egyetlen szerencsém, hogy dolgozhatok.

— Hazudnék, ha azt mondanám, hogy nem vagyok elégedett. 3800 forint a nyugdíjam, mindenre telik belőle. És még pótolhatok is hozzá. Éjjeliőrsködök ezen az építkezésen. Egészséges vagyok, annyit dolgozom, amennyit akarok. A baj, ahogy én tudom, inkább azoknál van, akik kevés nyugdíjat kapnak, ráadásul nem is dolgozhatnak. Ott van például a sógorom. Nem tudom, kap-e kétezer forintot. Pedig ő is lehúzott a föld alatt annyit, mint én.

A sógor fiával és unokájával a szombat délutáni televíziós műsort nézi.

— A tévé a kedvencem — mondja csendesen. — Elnézném éjjel-nappal. Más engem nem is érdekel.

1964-ben, hét évvel korábban ment nyugdíjba fiatalabb rokonánál. Negyven évig vajúroskodott. 2069 forintról 2540 forintra emelkedett mostanáig a nyugdíja. Két éve temette el a feleségét.

— Magamra tán még sok is ennyi pénz — ismeri el anyagi jólétét.

— De sógora ugyanannyi szolgálati idő után, ugyanazért a munkáért kétszer annyi nyugdíjat kap, mint maga — próbálom egykedvű nyugalmából kibillenteni.

— Na és? — kérdezi rezzenéstelenül. — Most más a mód. Magasabbak a fizetések, jobb a nyugdíjrendszer. Én erről aztán igazán nem tehetek.

— Csak hát, nem tartja furcsának a dolgot?

— Furcsa vagy nem furcsa: egyremegy.

Az embernek mindig annyival kell megelégednie, amennyije van.

És sehogyan sem tudom bővebben szóra bírni, feloldani óvatosságát.

Fehér falú parasztházikó. Keskeny, mély udvara van. Hátról a kert, végében sebes hegyi patakkal.

A gazda a konyhai pircsen fekszik. — Mostanában sokat gyengékedik — magyarázza az asszony. Hegyesen, magabiztosan ül meg a széken. Sokszoknyás ruhája körbe terül szét, mint a kinyitott bazsarózsa.

A férfi száraz kis öregember, tökéletes ellentéte asszonyának. Púposra görbítve hátát, mint a macska, kuporodik fel a pircsen. A konyha falán Szabad Föld-naptár, keresztre feszített Jézus, szenvedő Mária. Különbözik semmi egyéb dísz, semmi cicoma.

Jól oda kell figyelni, mert nehéz szójárású az öreg.

— Hatvanhét évesen mentem nyugdíjba hét esztendővel ezelőtt. A faluban, vagy négyen, mi voltunk az első téesznyugdíjasok. A bikahizlalásnál dolgoztam tíz évet. A keresetem 33 százalékát kaptam meg: 638 forintot. Ezzel még jól is jártam, mert — ahogy emlékszem — az enyém volt a legtöbb.

— A felesége is kap nyugdíjat?

— Ő nem dolgozott tagként a téeszben. Csak nekem segített. Volt, hogy az ő teljesítményét is az enyémhez írták. Ezért aztán, úgy három éve, kaptunk kiegészítést. Most 1400 forint a pénzem.

— Kijönnek belőle?

— Ki. Megspóroljuk a pénzt a kerttel, háztájival. A téesz ad egy holdat, vegyszerezi, megműveli. Nekünk csak le kell törni a kukoricát.

— Akkor ingyen van.

— Nem. A művelésért fizetni kell. 1200 forintot fizetett nemrég az asszony. De megéri, kell a tyúkoknak a kukorica.

— Milyen állatokat tartanak még?

— Csak tyúkjaink vannak... Nincs már tehetség, fogy az erő — vallja be az öreg. — Nyugdíj után két évig még csak bírtam valahogy a mázsálóban, de most már csak pihengetek.

— Hogy érezte magát a közönsben?

— Annyira jól, hogy ha előre tudom, nem ágálok annyit a belépéssel. A mostaniaknak aztán még jobb. Sok a gép, a vegyszer, úri a dolguk. Több nyugdíjat is kapnak.

Erőtlenül nyújtja kezét a búcsúzásra. Arcának szarkalábai közé bújt szeméből lehetetlen kiolvasni bármiféle érzelmi reakciót. Paraszti, robotban elnyűtt öregember, lassan befejezetté igazítja az életét.

Pirosposzsgás, telt arcú, 57 éves férfi. Legalább 15—20 kiló súlyfölösleggel. Szívbeteg.

— 1971 október elejével százalékolta le — mondja apró zihálások közben. — Harmadik fokozatban, 67 százalékos rokkantként. 1400 forintot kaptam.

— Hány évig dolgozott?

— Harminchárom évet szolgáltam le a vasútnál, kereskedelmi vonalon. Nagyon gyengén fizettek. Hívtak régen a bányához, de nem mentem, szerettem a vasutat, meg arra számítottam, hogy majd csak javul a mi helyzetünk is. De elszámítottam magamat: akkor lett jobb a vasutasok fizetése, egyes területeken pedig kimondottan jó, amikor én már lerokkantam. Rengeteg pénzt elvisz a betegség.

— Mennyit?

— Negyedévenként belekerül a gyógyszer majdnem kétszáz forintba. Ráadásul évente egyszer-kétszer be kell feküdnöm a szanatóriumba. Az orvosok nagyon rendesek, nem fogadnak el pénzt, de hogy valami ajándékot ne vegyek nekik, nem tudom megállni.

— Mennyi nyugdíjat kap havonta?

— 1900 forintot. De ennyit se kapnék, ha a SZOT Társadalombiztosítási Igazgatóság nem ítél meg a számomra havi száz forintot, mint régi társadalmi aktívának. Tízennyolc évig voltam ugyanis a vasútnál szakszervezeti, majd párttitkár. Amikor megkaptam a száz forint emelést, cukkoltak is az ismerősök, látod, miért nem jöttél el hozzánk, a bánya jobban megbecsült volna.

— Megbánta, hogy nem ment át?

— Csak akkor érzem úgy, amikor a nyugdíjamra gondolok. Harminchárom év után többet érdemeltem volna, még ha beteg is vagyok. Nem beszélve arról, hogy betegségem részben a funkciómmal járó idegeskedésekből származott.

— Tehát csalódott, úgy érzi, hogy nem becsülik meg eléggé?

— Pontosan. Bár ennek ellenére nem vagyok keserű ember. Dehát az ember méricskél, hasonlítgatja másokhoz magát, ki mit tett ezért a társadalomért, és sokszor úgy találom, hogy akik annyit sem tettek, mint én, sokkal könnyebben boldogulnak, több nyugdíjat kapnak.

— A jelenlegi nyugdíjrendszerről hogyan vélekedik?

— Nagyon sok jó határozat született az utóbbi években, de a kisnyugdíjasok problémáját még nem sikerült megnyugtatóan rendezni. Sokat beszélgetünk erről egymás között. Az évi kétszázalékos emelést általában sérelmezzük, mert a nagyobb nyugdíjjal rendelkezők ugyanúgy megkapják, mint mi. Így nem hogy közelítenének egymáshoz a nyugdíjak, hanem távolodnak, s ennek következtében az életkörülmények közötti különbségek is lassan növekszenek. Ha rajtam állna, én mindenképpen differenciálnám az éves emelkedést.

A nagyközségi öregek napközi otthonához kapaszkodom fel a meredek parton. Ugyan kiket találok ott? A tanácsi előadó nem sok jóval biztatott. Azt mondta, hogy az öregek az ebéd után gyorsan szétszélednek, az uzonnát sem várják meg, ami a reggelivel és az ebéddel együtt jár nekik.

A kastély udvarán tömzsi bácsika biceg felém. Kérem, jöjjön vissza, de a kedvemért, nem változtat eredeti elképzelésén.

Az előszobában három asszony tereferél. A két alkalmazott és az egyik 80 körül járó napközis.

— Így megy ez napról napra — panaszolja a napközi otthon gondnoknője. — Ebéd után megszűnik az élet. Az öregek megjönnek úgy tíz felé, egyig, fél kettőig elbeszélgetnek, elheverészgetnek a szelvényokon, aztán sietnek a munkájuk után. Legalábbis mind azt mondja, amikor kérédezem őket.

— Mennyi a napközis létszám?

— Páron negyvennyolc, a valóságban 10—15 körül. Sokan csak beiratkoztak, eljöttek ugyan egyszer-kétszer, aztán gyorsan elmaradtak.

— Miért? Talán sokat kell fizetni az ellátásért?

— Ugyan. Aki a legtöbbet fizeti, az is csak 250 forintot ad havonta. A többség 50 meg 100 forint körül fizet.

— Az a baj — szól gyorsan a 80 év körüli néni, aki már egy ideje, láttam, nagyon igyekezett szőhöz jutni. — hogy nem tudják értékelné, nem tudják felismerni, milyen óriási segítség ez nekünk, egyedüli nyugdíjasoknak. Az unokám mondta, hogy Pesten egészen másképpen van: ott még sorba is állnak az emberek, csak hogy felvegyék őket a napközibe. Ide meg azt vesznek fel, aki csak jönni akar.

— Hogy érzi itt magát?

— Ilyen dolgom nekem még az életben nem volt. Megvan minden kényelem, jó ebéd. Mégis sokan morognak. De kutya is némelyik öreg! — csóválja fejét a néni. — Minél többet adnak neki, annál többet akar. Nemrég még különbusz hordta a faluból az embereket, de az se volt jó. Egy-ketten utaztak csak rajta, persze hogy megszüntették. Akkor az ebédet ócsárolják. Hogy mit lehet szidni rajta? Minden nap húst adnak, kétnaponként általában gyümölcsöt, süteményt. Hát mikor ettünk mi így, ilyen úri módra?

A nagyközségi tanács előadója összeszámolta a költségeket: nekik egy személy havi ellátása 540 forintba kerül. Ebben nincs benne a buszbérlés, melyet az egyik gyár vásárol meg valamennyi napközis igénylőnek. Nagyon tehát a kedvezmények, a község idősei mégsem becsülik kellőképpen. A korlátolt, maradi gondolkodás még ma is sokuk életét teszi oktalanul és fölöslegesen szegényesebbé és tartalmatlannabbá a lehetségesnél. Mesélték, hogy a beiratkozottak közül sokan azért nem járnak, mert a környezetük csúfolja őket meg a gyerekeiket: hogy könyöradományból tartatják el a szüleiket. Így aztán inkább nem kell nekik a „könyöradomány”, hogy csak a faluban fennmaradjon a béke.

Öten maradtak itt a foglalkozás után. Valamennyien — a hölgy kivételével — szakmunkások.

— Mi általában nem sietünk haza — magyarázza egyikük, egy erősen rövidlátó férfi. — Hetenként egyszer találkozunk, ki kell használnunk az időt.

— Gyakran tartanak ilyen ismeretterjesztő előadást, mint ma is?

— Rendszerint havonta egyszer — feleli a fiatalos megjelenésű hölgy. Betanított munkás volt egy könnyűipari gyárban. — A kislány, innen a művelődési házból, minden kívánságunkat teljesíti. Sokszor még szólni sem kell neki, kitalálja magától, amit szeretnénk.

— Nem számoltam, de körülbelül húszan lehetnek itt.

— Általában ennyien szoktunk lenni — válaszol a szemüveges férfi. — Szeretnék, ha többen járnánk, de szerintünk elég ennyi. Jól megvagyunk így egymás között, minék erőltetni a többieket. Persze, ha többen lennének, talán érdekesebbek lennének a találkozásaink, másféle embereket is megismerhetnénk. Mert lakik itt a környéken mindenféle: kereskedő, hivatalnok, értelmiségi. De inkább csak munkás-nyugdíjasklub a mienk.

Sorba vesszük az életkörülményeket, a mindennapi gondokat. Nincsenek pana-

szaik. Jó nyugdíjat kapnak, elégedettek. Egykori munkahelyük is törődik velük.

— Nálunk minden évben összehívják egyszer a nyugdíjasokat — mondja az asszony. — A tanácsteremben szépen megteritenek, virágot, szendvicseket, kólát raknak az asztalra, és a gyár vezetői elbeszélgetnek velünk. Ők a gyár munkájáról, gondjairól szólnak, mi a magunkéiról. Nagyon jólesik ez az embernek: tudja, már nem tartozik a gyárhoz, mégis úgy érzi, hogy köze van hozzá.

Az új társadalombiztosítási törvény 1975. július 1-én lépett hatályba. Jelentőségét a lehető legtömörebben a következőképpen foglalta össze a megyei társadalombiztosítási igazgatóság osztályvezetője:

— Az új törvény legnagyobb érdeme mindenekelőtt, hogy a társadalombiztosításra vonatkozó korábbi, rendkívül szerteágazó törvényeket, rendelkezéseket egységesítette, s ezzel nagyon nagy mértékben megkönnyítette az ügyintézését. Korábban ugyanis a legkülönbözőbb rendeletekből kellett kikutatni a társadalombiztosításra való jogosultságot. Most ez egy helyen, az új törvényben együtt megtalálható.

Az igazgatóság vezetője néhány konkrétumot is kiemel. A kettes törvény — ahogyan a hozzáértők nevezik — például a társadalom minden tagjára vonatkozóan egységesítette a nyugdíjkorhatárt. A mezőgazdaságban dolgozó nők és férfiak 1976. január elsejétől kezdődően ugyanúgy 55., illetve 60. életévük betöltésekor mehetnek nyugdíjba, mint mások. Azelőtt nekik 5—5 évvel tovább kellett dolgozniuk. Hátrányukat fokozatosan, évenkénti csökkenéssel 1980-ra hozzák be. Az új törvény lehetőséget teremt arra is, hogy a már okmányyszerűen nem igazolható szolgálati időt bárki tanácsai hatósági igazolvánnyal — két tanúval bizonyítva — igazolhassa. Ennek különösen a hajdani cselédek és summások veszik hasznát, vagyis a mezőgazdasági dolgozók, akikre eddig 1929 és 1945 márciusa között nem terjedt ki a nyugdíjbiztosítás.

Az 1975-ös II. számú törvény megerősítette az úgynevezett ösztönző nyugdíj elvét. Eszerint a nyugdíjkorhatárt elért munkavállaló a munkáltatójával való meg egyezés alapján, ha egészségi állapota megengedi, folytathatja a munkát, s minden letöltött esztendő után meghatározott százalékkal növekszik a nyugdíj összege. A fizikai dolgozóké 7 százalékkal, a többieké hárommal. Így a fizikaiak keresetük 95, mások 90 százalékát is megkaphatják nyugdíjként.

A kettes törvény intézkedik a nyugdíjasok munkavállalásáról is. A keretösszeg 9000 forint, a foglalkoztatás maximális ideje évi 840 óra. A munkaerőhelyzetnek megfelelően azonban, a munkahelytől és a foglalkozástól függően, ennél magasabb óraszámokban is foglalkoztatható a nyugdíjas. Ezt a munkáltató kérésére általában személyre szólóan a SZOT Társadalombiztosítási Igazgatósága engedélyezi.

A nyugdíjasok száma az elkövetkezendő időszakban tovább emelkedik. A korhatárt elérték saját dolgukat könnyítik meg

A kisváros nyugdíjasklubjában beszélgetünk. A klub gazdag, változatos programjáról ismert. De inkább csak a hivatalos, a népművelői berkekben, mintsem a település lakói között. Sokan például azt sem tudják, hogy náluk ilyen klub is létezik; amiképpen azt sem, hogy egyre több helységben teremtenek hasonló, társas szórakozásra, művelődésre, pihenésre lehető- séget teremtő alkalmakat.

azzal, ha időelismérségi kérelmüket nyugdíjba vonulás előtt már egy évvel korábban bejelentik az igazgatóságnak. Így elégedő idő jut a szükséges okmányok beszerzésére, az esetleges korrekciók elvégzésére.

A nyugdíjba készülőknek további segítséget adnak a munkahelyi szakszervezeti nyugdíj-előkészítő albizottságok. 1976. nyarán 95 ilyen albizottság működött megyénk területén, jobbára a régi hagyományokkal rendelkező üzemekben. Az albizottságok tevékenységével elégedettek a dolgozók. Minden iratot, dokumentumot beszereznek helyettük, egyiküknek sem kell külön fáradozni értük. Nem tekinthetjük véletlennek azt sem, hogy általában ezek az üzemek törődnek legtöbbször egykori munkavállalóikkal. Rendszeresen vendégül látják őket az üzemben, segélyeket folyósítanak a részükre, üdülőjegyeket adnak nekik, és természetesen — a törvényes keretek között — visszavárják őket a munkába is. A tapasztalatok szerint a nyugdíj-előkészítő albizottságok megalakítását javasolják minden olyan munkahelyen, ahol legalább 4—500 ember dolgozik, ahonnan évente több dolgozó nyugdíjba menetelére lehet számítani.

Sulyok László

Nyeesett szárnyú madarak

Az állatka, amit az sz.-i szociális otthon természetvédelmi területté nyilvánított parkjában bámulunk az aszott képű öregúrral, félénk levelibéka. Véletlenül keveredhetett a rendezett környezetbe mocsolyák környéki tanyájáról, s most riadtan ugrál a forróaszfaltjárán. Az öreg le nem veszi szemét az ártatlan jószágról. Tekintete követi, míg el nem tűnik a kaszára érett fűben. Arcán csalódottság. Úgyet sem vet a sétányon andalgó gondozottakra. Mint aki titkos találkára vár, elfordítja fejét. Ismét a pár percre hűtlenül elhagyott könyvért nyúl, s lassan mormolja, talán Jules Renard mondatait: „A madár nem érzi, hogy megnyesik szárnyát, de nem tud repülni többé. Az öregség hirtelen köszönt be, mint a havazás. Egyik reggel arra ébredünk, hogy minden fehér.”

A vaskerítés túlsó oldalán maszatos képű suhanc áll meg, élvezzi a vakációt. Füttyent az öregnek. Az odapillant, lomhán felemeli karját. Mint aki búcsúzik.

Az asszony, M. Lajosné keze reszket. Fekete keretes zsebkendőjével szárítja könnyeit viaszszínű arcáról. Az otthon legújabb lakója.

— Szegény Lajosom fél éve hagyott itt. Nincs senkim. A tanácselnök javasolta, hogy kérjem a szociális otthoni elhelyezést. Hallani sem akartam róla, de az egészségem egyré romlott — szípjoga szo-

bája pléddel leterített heverőjén ülve. — Megviselt az emberem halála. Úgy éltünk, mint a galambok, vénségünkre is kitartottunk egymás mellett. Én maradtam magamra...

— Meglátja, nem lesz nálunk rossz helye — próbálja vigasztalni a férjét gyászoló asszonyt a nővérke, aki fiatal, szinte csitri, fehér miniköpenyével még inkább elmentéses érzéseket éleszt a négy fal között.

— Hány éves a néni?

— Hetvenötödikben vagyok — mondja alázatosan, s halkán hozzát teszi: — Halni jöttem én ide!

— Hogy mondhat már ilyet! — csattan fel a lányka őszintén. — A Gizi néni túl van a kilencvenen, még ősz hajszála sincs, pedig itt él, mióta az intézményt létrehozták. Ha fülébe jut, miket beszél, majd kap tőle, ne féljen! — próbál tréfásabb hangot megütni a nővér. Az érv hatásos, a „legfrissebb” gondozott arcán simulóban a ráncok.

— De mi lesz a szülővel? — fohászkozik érdekes, vékony hangján.

— Majd szerünk rá vevőt — válaszol a lány.

— Hogyan került ide? — kérdezem az öregasszonyt.

— A falumból van itt egy asszony. Elmentem a lányáékhoz, tőlük tudakolódtam, milyen az élet. Jókat vélekedtek, biztattak... Hát így adtam rá a fejem. Nagyon kedvesen fogadtak itt. Megmutatták a helyemet, a szobatársak velem együtt bajmóldtak az elrendezkedésben, hasznos tanácsokat adtak. Dél előtt már jártam a doktornál is. Alaposan megvizsgált, pihe-nést javasolt. Mi mást tudnék én már, mint feküdni meg botorkálni — magyarázza.

A nővérkével nem zavarjuk tovább. Az új lakót körülveszik a régiek. Ők tudják, mit is jelent az első hét az új környezetben, ami az emlékekben még nem ritkán „szegények házáként” él.

— Sokan várnak elhelyezésre — fordul felém az intézet alkalmazottja. — Kevés a hely. Akkor tudunk újat fogadni, ha meghal valaki. — S csendesen hozzát teszi: — Minden héten temetünk...

Nógrád megyében a gyámolításra szorulókat négy szociális otthonban helyezik el. Ebből az egyiket kizárólag elme- és idegbetegeknél tartják fenn. A négy otthonban az összes férőhely nyolcszázötven. A b.-i intézményben — amely a legújabb — kétszázötven élnek. Az épület korszerű, kifejezetten erre a célra tervezték, a kétszintes lakótömböket kecses folyosóra „fűzték fel”. Kivülről szállodának gondolná az ember.

— Amikor ideköltöttünk, a berendezésen és a puszta falakon kívül nem volt semmi. Amit lát, a mi munkánk, pontosabban az öregeké — mondja H. Andrásné igazgatónő. S amire célzó: virágdszusszal, a hallban pompázó textiliák, aprólékos munkával készített szőnyegek, egyszerű keretekben virító amatőr festmények

Végigjárjuk a szociális otthont. A szobák kétágyasak. Ki-ki magának díszítette, így aztán a különféle ízléseknek megfelelően nagy a tarkaság: az egyikben szubszönyeg a főhelyen, a másikban gobelin, cifra élő- és művirágcsokrok a horgolt vagy hímzett terítővel borított asztalkákon. De rend, tisztaság mindenütt.

— Ime a foglalkoztatótermünk — nyitunk be az egyik ajtón. A kényelmes fotelokban asszonyok ülnek. Hőfehér lepedőket szegnek, lefeszett kézelőket erősítenek, gombokat pótolnak a ruhadarabokon. Sebesen villog kezükben a tű, pedig csupán kedvtelésből csinálják. A másik a kézimunkázóké. Rajzolnak, drukkolnak — a textilanyagot lassan kibontakozik a terv: egy csendélet körvonalai különleges virágokból. Kiállításra készülnek, újságolják némi büszkeséggel az öregek — s nem is az elsők.

— Nemrég hulladék fonalat kaptunk Felsőpetényből — jegyzi meg az igazgatónő. — Ha látta volna azt az örömet. Addig nem nyugodtak, míg az egészet fel nem gombolyították.

A tágas hallt térelválasztó felezi, fekete-fehér és színes televíziók előtt ülnek néhányan. Arrébb az ebédlő; étteremnek is beillene.

— Az emeleten a fekvőbetegeket helyeztük el...

Őket nem háborgatjuk, ellenben kísérelünk a folyosó nyitott lengőajtaján. A szobák előtt kis parcellák, mint megannyi parányi kert. Margaréta, árvácska, szegfű virít a pázmákban: az idős emberek versengenek egymással, melyiküké a kedvesebb, a szebb.

Elkezdtek a létesítmény környékének csinosítását is. Az erdőgazdaság egyik brigádjától platánt, juhart, tölgyet, fenyőcsemetéket kaptak, még a telepítésben is segítettek. Az igazgatónő lelkesedve említi, hogy a szociális otthon lakói és dolgozói együtt ültettek ki kétezer paprikapalántát, mert a kertészkedés is a kedvenc foglalatosságok közé tartozik.

A rövid séta az irodában fejeződik be. — A múlt héten bejött az egyik néni, s közölte; nem bírja nézni az asztalomat. Már tíz napja zöld terítő díszeleg rajta. Pirosat hozott. Hát nem kedves? — néz rám az igazgatónő, akit lépten-nyomon megszólítanak a szociális otthon lakói: van aki érdeklődik, van aki panaszkodik. S. H.-nének mindenkihez akad pár megnyugtató szava.

A szociális otthonba kerülők között jelentős számban akad hozzátartozó nélküli idős férfi, nő. A szocialista brigádmozgalmal egyidőben kezdődött meg patronálásuk, ami napjainkig kiterjedt az egész intézményrendszerre. Az m.-i intézet vezetője mesélte, hogy a közelmúltban a szomszédos gyárból küldöttség kereste fel. Azt kérték: jelöljön meg három olyan idős embert, akit nem látogatnak. Így kezdődött hát egy legutóbbi „örökbefogadás”, melynek utánajártunk.

— A brigád tagjai régóta törték fejüket, mivel gazdagíthatnák az éves vállá-

lást. S akkor pattant ki a szikra agyunkból: itt a szociális otthon! Eddig csak alkalmanként látogattuk az öregeket, ideje lenne ebből rendszert csinálni — magyarázza D. Béla.

A neveket megkapták, ha idejük van, be-betérnek meglátogatni az „örökbe-fogadottakat”, elbeszélgetnek velük, apróbb ajándékokat visznek, érdeklődnek, nincs-e valamire szükségük. E találkozások parányi téglái annak az építménynek, amely különösen az utóbbi években emelkedik gyorsan a szociális otthonok s a társadalmi szervek, gyárak, kollektívák között.

— A közeli bisztró dolgozói hetente mozgóbolttal járnak hozzánk. A gyógyszeráriák érdekes előadásokat tartanak, a nyomdászok meghívókat készítenek rendezvényeinkre, a fémipari vállalat autóbust bocsátott rendelkezésünkre a kiránduláshoz. A termelészövetkezet az első kérésre felszántotta földünket — sorolja a b.-i otthon igazgatója.

S a lista még korántsem teljes. Nincsenek benne az úttörőcsapatok, a hivatalok, s az egyéb önkéntes támogatók. Anyák napján, szilveszter táján egymást váltják a fiatalok. Műsorral érkeznek, ajándékokkal halmozzák el az otthonba kényszerült embereket.

— Egész életemben azon bántódtam, miért nem született gyermekem — mondta S. Gáborné. — Aztán váratlanul megkerestek a város egyik vállalatától. Aranyos, derék férfiak, hatan vannak, mintha hat fiam lenne...

Szemei elfátyolosodnak, ahogy beszél róluk.

— Még a mosonmagyaróvári gépgyárból is eljöttek meglátogatni. Négy éve tolokocsi készítettek nekem, tavaly pedig televíziót hoztak. Különbusszal, harmincan. Azt hiszi, találtam egyetlen értelmes szót, hogy megköszönjem. Csak bögtém, mint egy kölyök — meséli a mozgássérült fiatalember.

Az ápolónők dolga az I.-i szociális otthonban a legnehezebb. Az idegsérültek otthona ez. B. Istvánné másfél évtizede dolgozik itt. A kellemes árnyat adó lombkoronák alatt beszélgetünk, körülöttünk jönnek-mennek a gondozottak.

— Nem fél?

— A zárt osztályra nem szívesen megyek. Egyébként mitől félnék? A betegek ismernek engem, én meg őket. Ha nem is tudják, de érzik, hogy miattuk vagyunk, értük. Egy-egy jó szóért annyira hálásak tudnak lenni — magyarázza az osztályvezető nővér.

— Hogyan került ide?

— Véletlenül. Tizenöt évvel ezelőtt óvónőnek jelentkeztem, de a papírjaimat elfeledték továbbítani. Gondoltam: a képzeletbeli kör kezdete és vége a gyermek és a tehetetlen öreg, akad jó néhány közös vonásuk. Megpróbáltam hát a gondozónővér szerepével.

— Itt csak betegeket látni...

— Annál nagyobb a szükség a lelkiismeretes munkára.

— Mennyi a fizetése?

— Nekem hármezer, de a beosztottjainak átlagosan kettőezer-négyezer. Veszélyességi pótlék nincs. Dehát ezt nem is lehet pénzért csinálni. Aki nem érez magában elhivatottságot, az legfeljebb fél évig marad. S jobb is, ha távozik.

— A gondozottakkal kijönnek?

— Sajnos, a beutalás idején alig áll információ róluk rendelkezésünkre. Mostanában már a hozzátartozókat, kezelőorvosokat faggatjuk ki, s dossziét nyitunk, hogy jobban megismerjük őket. Szívós munka kell mindehhez. Az egyik nő például vaknak tetette magát, hosszú ideig felolvastunk neki. Kivonta magát a közös foglalkozásokból, a munkából. Véletlenül jöttem rá a szimulálásra, s kétnapi beszélgetésbe került, amíg meggyőző érvekkel rádőbentettem viselkedésének céltalanságára.

— Akad-e még, aki ezt a pályát választja?

— Egyre kevesebb — mondja B.-né.

Bekukkantunk néhány szobába. Az épület valaha kastély volt, vaskos falai között kellemes a klíma. Az ágyak katonásan megvetettek, az éjjeliszekrényeken félbehajtott papír áll, rajta színes ceruzával rajzolt kusza ábrák.

— Nónapra készítettek a férfiak. Azóta őrzik az asszonyok. Sajnálják kidobni — kommentálja az osztályvezető nővér.

A magány született ellensége a közösséghez szokott embernek. A szociális otthonokban évről évre intézkedési terv készül az unaloműzésre. Ezek az úgynevezett „foglalkozások”, melyeket foglalkoztató nővérek szerveznek, vezetnek. A megyei tanács egészségügyi osztálya esztendővel ezelőtt irányelveket dolgozott ki, módszertani útmutatót bocsátott rendelkezésükre azzal a céllal, hogy valamennyi gondozott találjon magához illő elfoglaltságot.

— A kertben kora tavasztól késő ősziig akad munka, csak keresni kell — jegyzi meg K. János. A férfi hatvanhetedik évét tapossa, de tízet szemrebbelés nélkül lelagadhatna belőle.

— Nem szeretek a szobában tétlenkedni. Ha tehetem, fogom a kapát, a gereblyét és kiballagok a friss levegőre.

Szobatársa éppen ellenkezője. Valamikor tanító volt, hobbija a keresztrejtvény és az olvasás. Ő sem igen észleli az idő múlását. Szemüvegét fejebúbjára tolva mondja: — Sok a közös rendezvény. Van énekarunk, színjátéskör. A magunk szórakoztatására...

A b.-i otthonban a kézimunka nem csupán kedvtelés, bevételi forrás is, hiszen roppant szorgalmasak az egyes kezű asszonyok. Már felvetődött a gondolat, hogy szerződést kötnek valamelyik háziipari szövetkezettel bedolgozásra. Az ügyletből nem lett semmi, mert a határidők szorosak, s ami már kötelező lenne, nem nyeri meg a lakók tetszését. Évenként szinte mindenütt programba iktatnak kirándulásokat, főként a megyével ismerkednek az öregek.

Az idős emberek gyorsan barátkoznak, sőt Ámor is csintalankodik közöttük. Az sz.-i otthonban már harmadszor nősült egy hetvenéves aggastyán, egymásra talált két mozgássérült fiatal is. Ajándékokat, meg-

hívókat készítettek, a gondozók talán nagyobb lázban égtek, mint az esküvőre készülőök. Ott volt az egész rokonság, s az ifjú pár külön szobát kapott.

Akadnak persze olyanok is, akik nehezen illeszkednek bele a közösségbe. Az m.-i otthon egyik bakafántos lakója, H. Ilonka néni például hajdanán ápolónő volt, s úgy gondolta: jobban ért a gondozók feladatahoz bárki másnál, parancsolgatott, intézkedéseket adott ki, mintha ottlétének minőségével nem lett volna tisztában. Előjogokat követelt, s miután nem kapott, kérte a másik szociális otthonba helyezését. Ohaja nem maradt teljesítetlen.

A Nógrád megyei Tanács egészségügyi osztályának csoportvezetője, B. István nagy tapasztalatokkal rendelkezik a szociális otthonok területén. Nem véletlenül, hiszen több mint két és fél évtizede foglalkozik a gondozottak problémáival, az intézmények s-akfelügyeletével.

— Ki kerülhet az otthonokba?

— A rászorulóknak közül, aki kéri. Általában egyedülálló emberek ezek, de akad köztük olyan is, akinek gyermekei vannak, akik elfeledkeznek arról, hogy mivel tartoznak a szülőnek. A társadalom azonban nem ilyen „feledekeny”, gondoskodik az öregekről is.

Egy-egy kérelem kivizsgálása, elbírálása hosszadalmas. A helyi tanács intézi az ügyet, gyűjti az aktákat: kereseti igazolást, környezettanulmányt. Az utóbbiból egyet K. Árpádné tesz elem. A nyomtatványt D.-ről küldték, a hetvenhét éves Sz. Mihályné körülményeit így jellemzik: „A legszükségesebb házi bútort egy ágyból, két darab székből, egy darab szekrényből és tűzhelyből áll. A fia lakása szép, rendezett, a mai ember igényeit kielégítő. A kapcsolat az anya és a fiú családja között megromlott, így nem akar itt élni, ragaszkodik a szociális otthoni elhelyezéshez”. Ennyi a környezettanulmány, amelyen még feltüntették: az asszony nyugdíja havi 630 forint.

— Mikor kap helyet?

— Nem tudjuk. Évente kétszáz öreget utalunk be, s az igény ennek két-háromszorosa. Az utóbbi időben a szociális otthonokkal szembeni előítéletek megszűntek, az idősök hallomásból vagy személyes tapasztalatból ismerik a körülményeket, s nem idegenkednek tőle.

— S mi történik velük, míg nem lesz üresedés?

— Átmeneti megoldások vannak. A megyében például tizenkét öreg napközi otthona található, ahol tizórait, ebédet, uzsonnát kapnak, rendszeres orvosi ellátásban részesülnek. Gondoskodunk számukra programokról is, a betegeket pedig házi gondozásban részesítjük — sorolja K. Árpádné.

— Végigjártam az intézeteket. Nem lehet olcsó mulatság a fenntartásuk...

— Nem. A megye négy szociális otthonának éves költségvetése több, mint húszmillió forint — mondja L. Józsefné, a gazdasági ügyek intézője. — Egy szociális otthonban lakóra több mint huszonezer forintot költünk...

A szociális otthonokban a látogatás idejének nincsenek szigorú szabályai. A hozzátartozók, érdeklődők a nap bármely szakában találkozhatnak a gondozottal. Érdekesek ezek az együttlétek. A beszélgetéseket az emlékek eleven és lüktető érendszere hálózta be, egyik oldalról az aggkor laza őszinteségével, másíkról pedig az ifjú ékesszólás cafrangjaival.

Távolról nézzük őket az igazgatónövel. A szájakról olvassuk le a mondatokat. Nem sokat beszélnek, inkább nézik egymást, mert miről is diskurálnának. A szociális otthon lakói értesülnek a világ dolgairól az újságokból, rádióból, tévéből. Szabad kijárásuk van a városba, eljut hozzájuk a legfrissebb országos pletyka is. Harminc

Salakhegy

avagy egy helyszín keresztmetszete

Csökönnyösen visszatérő városképi elem volt. Mint Maupassant-nak, elhatalmasodó idegbajában, az Eiffel-torony. Mint Cézanne képein a Mont Sainte-Victoire.

Mégis, mintha a bélyeggrafikus is megsejtette volna a jövőjét, mert az egyforintos címletű forgalmi bélyegre a modern városmag mögé szelíd hajlatú dombot rajzolt. Pedig még egy éve sincs, hogy a mértanian egyenes hegyderék tühegyes csúcsban végződve minden irányból makacsul magához vonzotta a tekintetet. S ha a 21-es főúton elhagytuk a baglyasi vasúti felüljárót, két gyárképmény és a toronyház mögül tűnt elénk. Ha Rónafalu buszmegállójából tekintettünk alá, akkor a Pécskő-hegy csúcsáról induló lendületes vonal feleüton aritmiás idegességgel váratlanul felívelt, majd alázuhant, megrajzolva ezzel a salakhegy sziluettjét, hogy innen már töretlenül fusson a Karancs hármas hullámaig. De egyben már a vulkanikus csúcsok múlhatatlanul egyenrangú társává avatva a salakkúpot. Ha a megyei művelődési központ bal oldali dohányzófolyosójáról kitevédt a tekintet. Varga Imre Város című vasbeton emlékműve mögött zárta le a látóhatárt.

Rég túl volt férfikorán. Kiegett, nem füstölgött már, kihűlt. Régen egyaránt becsapott erdőjáró, csellengő, gombázó embert és ott dolgozó munkást is, akiket nyomtalanul elnyelt izzó üregeibe. Megbizhatatlan felszine napjainkra semmiféle veszélyt nem rejteget. Tisztességes sport-salakká szelidült az egész füstökádó hegy-szörny, a környékbeli gyerekek szülői ráijesztéseinek nemzedékeken keresztül kéznél levő eszköze.

Az acélgyári kémény tövében levő kazánok bunkeréből végtelenített kötélpályán, csillében érkezett a salak annyi évtizeden át. Az üzemnek kellett a gőz, az energia. Hegy épült itt, a környező vulkanikus kúpok versenytársa.

Amikor a billentőszerkezet kifordította az első tele csillét, s ott púposodott az első halom, majd pedig egymás után érkeztek és ürültek sorra a csillék, s lent a halom nőtt, csúcsosodott, szinte kiszámítható ütemben, amikor tehát első ízben csodálkozott rá az ember, elég lett volna tudni

nap szabadságukat meg azoknál töltik, akik látogatni szokták őket. A levelek pótolják az alkalmi röpke szóváltásokat.

A harmincöt körüli férfi például csak húsz percig marad. Az öregasszony egészen a kapuig kikíséri, nem lesz könnyes a szeme, még csak hosszasan sem integet. Inkább a nyári napsütést élvezi, ahogy szaporán csattognak a fény csákányai, s aranyat szikrázik a sétány sercegő homokja.

A sárgaszemű virágok felett alacsonyán húz el egy foltos hasú fecske. Mintha szárnyát nyesték volna. Pedig csak időváltást jelez.

Szabó Gyula

a salak szétterülési együtthatóját és a napi mennyiséggel megszorozni, s a korabeli ember pontosan tudhatta volna, mekkora magasságra tekint majd fel a város 70-es évekbeli lakója. Mert minden emberi törekvés végső kimenetele bizonytalanabb, mint ezé: itt csak azt kellett volna tudni, milyen anyagot öntenek le és az milyen sűrűségű, lelapad-e, mint a mák vagy a porcukor, vagy meghatározott körben szétterül ugyan, de a kör átmérőjével és az anyag minőségével sajátos összefüggésben meghatározott ütemben fölfelé is növekszik-e egyre magasabbra halmozódva, lent pedig egyre biztosabb lábon állva.

A munka és az idő összefonódásának ez a sematikus monumentuma mostanában egyre bonyolultabb összefüggésrendszerbe ágyazódik. Múltja fölött így ilélkezett nyugdíjas főgépezs ismerősöm: „A salakhegyet nem elég önmagában nézni. Az sem kielégítő, ha a gyárral együtt látjuk. A bányá az, amihez kapcsolni kell. A bányát valami hatalmas testű élőlényhez tudnám hasonlítani. Mint egy óriás testű ragadozó, élte fel ezt a vidéket. A Kastély volt a feje; onnan irányították a termelést, meg szinte az egész környék életét. Az élelemtárak az energiát raktározták; a legnehezebb időkben is akadt bennük füstölt szalonna, jóbors, só, rizskása, zsír. Levégőhöz úgy jutott, hogy irtották az erdőt a környéken bányafának. azzal dúcolták alá a tárnákat — így teltek meg a föld alatti járatok levegővel, mint valami óriási légszákok. Erekek ott voltak a tárnákban, vágatokban futó, de még az egyes üzemeket is összekötő vágányok, amin a kitermelt szén jött a felszínre és továbbítódott rendeltetési helyére. Végtermékként, hatalmas kloákaként ott voltak a meddőhányók és a salakhegyek, meg a temetők az áldozatul esett bányászok sírjaival. Hát így kell felfogni a salakhegyet. Csakhogy tudni kell ehhez azt is, mi a különbség a meddőhányó és a salakhegy között” — tette még hozzá. (Ha nem magam hallom ezt a kissé ügyetlen, irodalom által megfertőzött látásmóddal kidongolt metaforát, és nem tudom róla, hogy kegyelettel őrzi az Erdélyi Helikon Magyarországi Barátainak Aranykönyvét [1937.], amelyben az irodalom támogatóinak hosszú névsorában az apja is szerepel, aligha hiszem el, hogy maga találta ki a fenti képet.)

Úgy látszott, végleg a múlté a hegy. Visszanyeri magának a természet. A szívos vegetáció egyre feljebb kapaszkodott. Az omladékos partokat meghódította a gyom, az igénytelen bodza, a sokat tűró akác s a gondtalan vadrózsa. Voltak helyek, ahol már a nyúlknak való fű is megtermett, s a nyír is jól érezte magát.

Mikor nekiláttak a salak kitermelésének, sűrű bozóton át vágtak utat a markológépeknek, teherautóknak. Elemenként leszerelték a kötélpályát, majd a helyén mélyen belevájtak a hegyoldalba, hogy kellő place legyen a gépek forgatásához. Ettől kezdve az energikus ZIL-eken szétvándorló, fokozatosan leépülő hegy az idő újabb dimenziójába lépett. A páctó partjain gyanútlanul üldögélő galambokat fel-felriasztotta a forgalom. Éjszakánként, a hegy lábánál a bejáró munkások hajdan volt hétközi szállásaiból, a „barakkokból” kialakított otthonok lakói is alig aludtak a dübörgő teherautók zajától, amelyek a vízvázastói épületblokkgyárba szállították az alapanyagot. Reggelre kelve a kertek fáit nem friss harmat, hanem ujjnyi szürke por borította. Éppúgy, mint a nyitott tárolóhelyen a gyár tavalyról maradt május elsejei foszladozó transzparenseit, s a földgömb meglazodott bordázatát. Időnként a kúpolósalak tömbjeiből is útrakelt egy-egy teherautónyi kispenzü emberek építkezéseire, hogy biztos alapul szolgáljon a családi házakhoz. Csak a használhatatlan öntödei homok maradt érintetlen vagy túrta arrébb a földgyalu, ha éppen útban volt.

A megbontott salakhegy esti ellenfényben, még inkább eső utáni felfrissült színeiben élt igazán. Némi borongással árnyalt melegség jellemezte ilyenkor. A lefutó eső járatai mint ezernyi ránc taglalták a tónusgazdag salakfelületet, s ettől a színerősség szinte emberi mélységűvé dúsult. A fák, bokrok tavaszi zöldje ugyan felélénkítette a megállapodott színhatású hegyoldalt, de az már nem adta fel bölcs nyugalomát. Várt a sorsára.

És ha végleg eltűnik a hegy, s széteszik az épületek falába, sportpályákra, parkok sétányaira, sertésólag garicsaiba, kövezetlen gazdasági udvarokra, és ki tudja még hányféle helyre, emlékét a szín őrzi majd. Mint a Puskin Múzeumban látott Rembrandt-képet, amelyet tán sohasem látok viszont. A megfeketedett festményen tűnődő öregasszonyarc. Ha azonban elfordítjuk fejünket, recehártványkon az arc világosságát beárnyékoló vörös kámzsa — amelyet fejkendőnek is vélhetnénk — őrződik meg. Az öregasszony arcvonásaiban lejegyzett élettörténetet már rég elfelejtettem, a kép mégis elevenen bennem él, mert mintha az egyéni élet-idő felszívódott volna a fejkendő vörösébe, amelyet rövid koncentráció után annyi év múltával is bármikor pontosan fel tudok idézni, és néha, fárasztóbb napok után még az álom vetítőernyőjére is magától kinagyítódik.

Eltűnt minden részlet, eltűnt minden azonosítható elem, csak az idő kiegetté szín maradt, amely már múlhatatlan. Noha tudom, hogy alatta ott az arc is. De ez már holt tudás.

Pál József

Császár István:

Csontváry

(részletek egy forgatókönyvből)

1. AUTÓBAN

Személykocsi hátsó ülésén alszik Z., a színész. Nagyon izzadt, és gyöttrődővé torzult az arca. Felébred, de még bódult. Tűzes karikák táncolnak a szeme előtt. Nyári táj látszik a kocsiból, az országút melletti poros eperfák, búzatábla. Z. alig érthetően motyogja a sofőrnek:

— Álljunk meg!

A kocsi hirtelen fékez. Z. olyan petyhüdt, hogy előrebillen, majd-nem leesik az ülésről, esetlenül kikaszálódik a kocsiból.

2. TÁJ

Z., miután kiszállt a kocsiból, az országút szélén megáll vizelni. Gyűrött arccal nézi a búzatábla túlsó felén, a látóhatár peremén mozgó aratókat. Hunyorog, talán azt sem képes felfogni, hol is van. Az ő szemével nézve a látvány valószínűleg színtelenül kápráztatná, villogva lüktet, reszket a nyári hőségben. Z. homlokáról izzadságcseppek gördül le az orrán. A jelenet olyan, mint a lázas ember álma. Az egész kép a megfogalmazhatatlanság, a testet öltetni nem tudás kínjától vibrál, a színek torzulásától összekuszálódik, ami különös ellentétben áll az ezután következő valóban látomászerű kép részleteinek rideg tárgyilagosságával. Z. hangosan sóhajt, és elbáméskodva még a ruháját is elefelejté rendbe hozni. Esendő és nyomorult.

3. MEZÓN

Kasza suhogó hangja. Kaszáló parasztlak deréktól felfelé. Egy-szerre mozgó testek. A kaszák havas téli föld felett suhognak, a levegőt kaszálva. Hosszú sorban mozgó parasztlak utánozzák az aratót a kopar, téli mezőn. Mögöttük marokszedő lányok hajladoznak. A kaszák suhintásai közben látjuk a háttérben álló társaság tagjait, a földbirtokost és barátait, akik mögött nagyon kopott falusi cigányok zenélnek. Ahogy az alakok fel-feltűnnek a kaszasuhintások között, mintha embereket vágnának az aratók.

Férfiak, nők állnak a földesúr mellett, környékbeli kisbirtokos nemesek és elősködők, lecsúszott egykori közhivatalnokok, malaclopót viselő vándor művészember, színészek, a patikus.

Es ott áll Z.

Egy kaszáló paraszt, kedvetlen pillantással hátrasandít az urakra. A földbirtokos kulaesből iszik; reszegtől vérekes szemmel figyel közben is az aratókat. A társaság tagjai bambá jóakarattal mosolyognak. A földbirtokos minden télen, amikor unalom és tehetetlenség telepszik a vidékre, megrendezi ezt a februári Péter-Pál-napot.

A tepsődő világban nem is az aratás az esemény, ez csak ürügy a készülődésre, a sütés-főzésre, vendégeskedésre és nagy ivászatokra. A földbirtokos ledobja bundáját, kurta lábain tipeg az aratók után. Most látszik, hogy milyen messze vannak tőle.

Varjak tömege feketélik előtte a földön. Egyenesen feljűk fut, hogy átgázoljon rajtuk. A varjak felrebbennek, de nem szállnak el, fűsértően károgva repdesnek a földbirtokos körül, aki a karjával csapkod feljűk, megijed a fekete madarak tömegétől, fél, hogy szemébe vágnak a csőrükkel, szemére húzza kucsmáját és legörnyed a földre. A hátulmaradt társaságból valaki a levegőbe lő vadászpuskából. A varjak szárnycsattogtatva, károgva felszállnak és felhőként elválnak.

A földbirtokos szégyenlősen vihogva néz a társaság felé.

4. KÉPTÁRBAN

Z. a bejáratnál mond valamit a portásnak, és megy befelé. Szünnap van, a képtár üres. Z. megy át a termekben. A lámpák nem égnek félhomály van.

Csontváry képei a falakon, de alig látszanak, a színek egyáltalán nem.

A „Panaszfal” című kép előtt Z. megáll. Alig lát valamit. Gyufát gyújt és feltartja, azt remélve, hogy az egész képet bevilágíthatja, de csak a gyufa körül van fény, Z.-t a kép alatt imbolygó árnyék veszi körül.

Körmére ég a gyufa.

Csapkod a kezével.

Újabb gyufát gyújt, közel megy a képhez, de csak a fényben éppen közel eső töredékeket látja.

Gyorsan mozgatja a fényt a kép előtt, így a mozgás által nagyobb részletek jelennek meg, de ezek még nyugtalanítóbbá teszik az egész láthatatlanságát.

A kép érthetetlen marad, azt sem lehet tudni, hogy mit ábrázol. Z. továbbmegy, benyit egy ajtón.

5. TÁJ. Sivatag

Csontváry fekvőhelyet csinál magának éjszakára. A látóhatár peremén vörösen kigyullad egy cédrus, csak a maradék napfény játszik rajta, de olyan a fa, mintha égne, ahogy valószínűleg színeket elveszti formáját és fényjelenségeként szétszóródik.

Egy pillanat alatt kilobban és fekete sziluett marad a helyén. Ragadozó madár száll alacsonyban a föld felett és különös magányos hangon vijjog.

Csontváry kartonpapírral körülkeríti fekvőhelyét. A kartonpapír felső peremét kifelé visszahajtja. Letekszik.

A halott tájban, mintha kútban feküdne.

Kigyó csúszik a homokon, könyörtelen hullámzással fölászik a kartonpapíron.

Bent Csontváry hallja a papíron a sustorgást.

A kigyó eléri a papír visszahajló szélét, keresgéli a helyet, ahol bejuthatna. Visszatér, újra próbálkozik.

6. A JAJCEI VILLANYERŐMŰ

Az éjszakai tájban, mint vakító fényű színpad világít az erőmű gépcarnokának nyitott kapuja. Megállíthatatlanul forog az óriási dinamó. Órési gépezet. Az 1900-as években vagyunk. Bőrkötényes munkások mozognak a gépteremben, irdatlan arnyékuk időnként kinyúlik az ajtó fényéből.

Oldalt a hegyoldalon rőzsekből rakott tűz piroslik, imbolygó alakoktól körülvéve. Közelebből látni a furcsa öltözékű, szakállas, borostás figurákat, mint a vademberek, vagy a hegyi rablók, olvanok.

Csontváry a tűz mellett ül, reszketve az éjszakai hidegtől, kezét melengeti a tűz fölött. Az egyik alak felkapja a fejét, mint a színtelítő kútya. Feláll, lopakodva elindul a bokrok sűrűjébe.

Eltévedt fehér kecske a bokrok között. Panaszosan mekeg. A sötét alak, aki a tűztől jön, lehajol, nagy fehér szikladarabokat emel fel.

Dulakodás, öldöklés tompa hangja hallatszik. A sötét alak vállán az élettelenül lógó kecskével.

A dinamó réz áramszedőit sivitva csattognak a forgó hengerhez tapadva. Kék elektromos szikrák villámlanak.

A tűz mellett ülők húst sütnak, megkínálják Csontváryt, aki tagadóan int a fejével, bámul a tűzbe, és mintha magában bcszélne, gyengén mozog a szája.

Rémes emberi ordítás halatszik az erőmű fölől.

A tűznél ülők megmeredve fülelnek. A nyitott ajtón át izgatottan mozgó munkások látszanak. Totálisan látszik az egész kép, ahogy Csontváry megfestette.

Mintha sok tücsök ciripelne, hallatszik a dinamó zizező végtelen zaja.

7. A TATRÁBAN

A nagy Tarpataki Vízesésnél. Csontváry furdoklik a patakban. Megkapaszkodik egy kőben. Kínlódva felnéz. Valószínűtlenül dübörgő hangot hall.

— Te leszel a világ legnagyobb napút-festője, nagyobb Raffaelnél.

— Micsoda festője? — kérdezi Csontváry. — Nem értem!... Nem értem, micsoda festő! Mi ez?

Ismét a vízzel küszködik. A parthoz érve megpihen, kinyitja öklébe szorított kezét, egy mag van a tenyerében. A magot nézi értetlenül, aztán a hegycsúcsokat.

8. TÁJ MOSZTÁRBAN

Hangszerek által keltett kusza zaj hallatszik.

A városka szélén vagyunk. Csontváry az országút fölé magasodó domboldalon, kunyhónál alig nagyobb, szegényes házikó előtt azzal bajlódik, hogy egy szikladarabon elhelyezzen egy kitömött sast. Miután valahogy sikerül neki, eltávolodik, hogy szemügyre vegye. A sas megbillen, és esetlen mezevességgel legurul az országútra. Csontváry utánaszalad egészen a domb széléig. A sas nem látszik, oldalról különböző menet jön az úton.

Különböző hangszerek összevissza harsogó zenéje.

Egy gőzgéppel hajtott régi úthenger, mindenütt, még a tetején is, különböző hangszereken zenélő emberekkel. Minden zenélő csakis a maga hangszerével és dallamával törődik. Ahányan vannak, annyi-félet és annyi módon játszanak. Kinéznek a képből velünk szemben, hivalkodó megzállottsággal. Tejjes erővel zenélnek, mintha mind-egyik túl akarná harsogni, sőt el akarná pusztítani a többi saját muzsikájával.

Az úthenger mögé kötve sovány, csontos, piszkosfehér ló bandukol. A ló hátán beteg külsejű, vak férfi lötyög ide-oda.

Mintha velük zenélne, a gőzgép hatalmas szív hangjához hasonló, megszakadásig erőlködő dobogása.

Csontváry valamit üvölt a dombon, de nem hallatszik a hangja.

Távolabb, oldalt az országút hídon vezet keresztül. A hídon, szembe az úthengerrel, színes ruhákba öltözött falusi társaság jön. Mögöttük csak zöld hegyek és virágzó fák látszanak.

9. SÉTAKOCSIZÁS ATHÉNENBEN

Este van.

Csontváry festményéhez hasonló táj. Domboldalról látszik. A ház előtt hintó áll. Csontváry nézi a domboldalról. Elindul lefelé, a ház most nem látszik.

Csontváry az atheni külváros házai között megy. Esti tömegből nyüzsgő sikatorokban halad, az érthetetlen zsvaigás hajszolja, az előbbi látvány reménytelenül elveszettnek tűnik. Egy útkeresztződésnél tétovázik, aztán siet tovább. Értelmetlenül nézi a körülötte zajló életet. Visszafordul és elkanyarodik.

Váratlanul érkezik a dombról látott ház elé. Dísztelital ragyog halottan. Ott áll a hintó. A ló és a kocsiban ülők viaszból vannak. A ház előtt hét viasz nő ül, egyforma fejtartással, üveg szemével a semmibe nézve. Csontváry megtapogatja a bakon ülő kocsis ruháját.

Kövér szolga jön ki a kapun, ingujjban. Izzad, szuszog, megnézi Csontváryt, leemeli a kocsiban ülő nőt, a vállára dobja és beviszi a kapun.

10. TENGERPART

Valami vándor színtársulat előadását látjuk.

A tengerpart fővenyén egy félig eltorzult bárkát színesre festettek, színtolpapírral és papírvirágokkal teleagasztottak, és ezen folyik az előadás. A komédiások pontosan abban a helyzetben állnak,

mint Csontváry „Hajótörés” című képén. A valószínűtlenül teatrális jelenetnek megfelelő patetikus modorban érthetetlen halandzsza-szöveget ordítanak, amiből néha kivehető egy-egy értelmes, de groteszkül szentimentális mondat. A középben álló nőalak artikulálatlan hangon énekel és otromba táncot lejt. Búcsúzza életüktől, annak hiábavalóságát panaszolják, legalábbis ez derül ki a gesztusaikból és mimikájából.

A figurák nevetségességük ellenére is jelképesek, mintha egy középkori haláltáncsorozat alakjai lennének. Itt van a szerelmespár, az anya kisdédével, a kalmár, aki tenyerén tartja veszendő pénzét, a pap, a részeges, a katona, a matróz stb. Hátuk mögött felhős ég alatt nyugtalanokodik a tenger, mintha várna rájuk.

A pojácskódón előadott haláltáncot egyforma ruhába öltözött, kopaszra nyírt kisgyerekek nézik mértanilag pontosan négyzetbe rakott székeken ülve. Az első széksorban századfordulós ruhában a felügyelőik ülnek, szorosan egymás mellett. Úgy hogy a gyerekek nem látnak mást, csak a hátukat. A közönyön és unalmon kívül nem látszik az arcukon más érzelem.

Ismét a szintársulatot látjuk, majd róluik fölemelkedve a tengert. A hullámokon csónak közeledik, a csónak végében pedig Csontváry ül. Sápadt, elgyötört az arca, két kezét a gyomrára szorítja, lelóg az álla, alig lélegzik. Fél, és tengeribeteg.

11. TÁJ

Parkrésztlet őszi napsütésben, egészen kicsi tóval. Vízisikló úszik a tóban. A fűvön madárhulla, bogarak tömegével körülveve. A nádas selymeslila csúcsa, először napfényben, aztán a borítól elszíntelenedve. És megint az egész túl színesen, az emberi érzékelés számára idegen kuszaságban.

Az előbbi parkrésztlet, Csontváryt látjuk szemből. Aztan az ő szemével a tájnak valamilyen látomását. A leszálló este most összhangot teremt a színek között. Helyenként mesterséges a világítás.

A tóparton századfordulós ruhában nőalakok állnak egymással szembe fordulva.

Viaszfigurák felöltöztetve. Sziklán kitömött egerészölyv. A „Sétakocsizás Athénben” hintója áll a sétányon.

A táj nyugalmát iszonyatos, szinte nem is emberi gyereksivalkodás töri meg... Kínzóan rikácsoló hang és ütlegek.

Öregasszony hangja hallatszik:

— Kenyér! Kenyeret? Nesze kenyér! Nesze! Kenyeret adok!

A viaszfigurák szétolvadnak, mocskos tócsává folynak a földön.

12. FALUSI UDVAR

Mankós öregasszony bicseve, kötéllel üt egy szederfához kötött gyereket. A gyerek rángatózik.

— A rosseb egye szét a beledet! Kenyér kell? Azt kapod, ami van. Ez a te kenyered! — rikácsolja az öregasszony.

A szomszéd ház kerítésének támaszkolva durva arcú, öregedő ember nézi, hangosan röhögve. Olyan jóízű kegyetlenséggel röhög, hogy nem bírja sokáig. Megtörli a szemét és unottan mondja:

— Aki megtartóztatja az ő vesszejét, gyűlöli az ő fiát; aki pedig szereti azt, megkeresi őt fenytékkel.

Beront az udvarra egy parasztlaszony, el akarja rángatni az öregasszonyt a gyerektől, aki már alig vinnog. Az öregasszony még a másikkal dulakodva is üti a gyereket.

— Megölnéd már, vagy mi? Hagyd abba, azt mondom!

Az asszony dühében kirántja alóla a mankót. Az öregasszony leesik és onnan ordítja, tehetetlenségében sírva:

— Ezt csináltad velem, te ribanel!

A kerítésnél álló férfi álmélkodón csóválja a fejét.

13. TÁJ KÖKERÍTÉSSEL

A hosszan húzódó kőkerítés mellett jön Z.

Az előbbi hangzavar hallatszik, de a táj egyetlen részlete sem árulja el, hogy honnan. Mintha a kőfal zárná el. A kép nyugalmat mutat, a háttérben lévő és a park jegenyefái közé ékelődő kőfal, porladozó felülete pedig maga az időtlenség.

Z. nyugtalanul forgolódik és idegesen felkiált.

— Kit ölhetnek itt?

Oldalról az előtérben a Bolond cammog. Sandán vigyorogva Z. felé néz.

Z. félrehajtott fejjel bámulja az eget, mintha hallucinalna. A hangzavar részeire bomlik, mint valami félelmetes barlangi zene.

14. PATAKPART

A föld lemezesen repedezett. A réseken lilásbarna virágú növény. Szemben a túlsó parton agyagszínű, hosszú töltés. Sík vidék.

Z. feje alulról felemelkedik a képbe. Kezei az arcán. Leengedi a kezét, az arca iszappal van bekenve, vastagon.

Valaki nekünk háttal a földön ülve nézi.

Az iszap gyorsan szárad Z. arcán, homorú lemezekbe gördül és töredezik. Z. álmosan néz maga elé, az arca földtani képződményhez hasonlít, rövid ideig. A sár most egészen megszáradt Z. arcán. Csontváry képére emlékeztet, az Öreg halászsra.

15. HEGYOLDAL

Alig hajnalodik. Csontváry messziről látszik, ahogy vallán hatalmas, összegöngyölt vászonnal, lécekkal, kezében bőrönddel igyekszik fölfelé.

A hegyoldal kopár, színtelen, nem kínál semmiféle festői témát. Különösen nem a napfelkelte előtti gyenge, szürkés fényben.

Csontváry kőves úton, zihálva megy, de nem szenvedve, hanem olyan egyenletes szívóssággal, mint aki egész nap ezt a munkát fogja végezni.

A táj sivársága és a monoton erőlködés miatt reménytelennek látszik az útja, sehol nem tűnik fel a cél.

Rácsos ablak mögül a Bolond figyel a hegyoldalon menő Csontváryt. Vigyorog, és mintha biztatná vagy csúfolná Csontváryt, artikulálatlan hangon, váltakozó hangerővel, de mégis kintző monotoníával sámandalhoz hasonló értelmetlen szöveget dúdol. Primitív, barbár hang, néha egzaltált az őrjöngésig. A Bolond ilyenkor a rácsba kapaszkodva előre-hátra rázza magát. Egy sportverseny szurkolójára is hasonlít. Mintha a saját energiáját akarná átsugározni a hegyre kapaszkodó embernek.

16. TAORMINAI GÖRÖG SZÍNHÁZ

A romok képe onnan nézve, ahonnan Csontváry festette. Szürkék és semmitmondóak a kövek. Csak kövek és semmi más.

A következő montázs alatt a romok képe mindig visszatér, különböző napszakokban és színhatásban. A színhatások Csontváry képének egyes végletei, de csak végletek, ahogy az uralkodó színek kiterjesztik határukat a pillanatnyilag adott látványra. A Csontváry-képnek csak önmagukban tökéletlen összetevői ezek a részletek. A Bolond sámandúdolása is visszatérően hallatszik, mint egy rejtve működő biológiai szerkezet hangja.

Csontváry vakrámára szögeli az óriás vásznat.

Faágon ülő madár tollát reszketteti a szél.

A fa nedvesen csillogó gyantája lecsorog a földre, kígyózva, mintha élőlény lenne, ráragadnak az erdei rothadás parányai.

Csontváry világos narancssárga színt rak a képre. Az ecset barázdái a festékekben. A tájon sehol nem látszik ez a szín.

Majdnem az előző narancssárgának a hőségtől reszkető fényében, a napsütötte száraz hegyi úton paraszt megy a szamarával. A szamar megáll, a paraszt is vele együtt, álmos egykedvűséggel, mintha egy akarata lenne a samárral. A samár csillogó sugárban, sisteregve vizel a porba. Egy bogár menekül a tócsától. A samár szemére légy száll. Kényeskedve rezeg a samár orra.

Árnyékot vető sötét bokrok alatt a növények fojtó párájában gyerekek egy tengerimalac-féle állatot kínoznak. A félig már megdöglött, lábánál a fához kötözött állatot botokkal döfködi. A gyerekek kerülik egymás pillantását, arcukon a szégyen, az undor és a gyilkolás torz gyönyöre. Egyikük követ vág az állathoz, a kő mellette vágódik le és szikrát vetve megcsendül egy cipő alakú nagy kővön.

Meztelen lábujjak feszítve szétnyílnak, a poros talp ráncainak mozgása olyan, mint a festék reszkető sűrű hullámal a vásznon. Szeretkező pár. Kicserepedéstől szájak egymást keresik.

Parasztlány összeszorított szeme fölött, a homlokán egy hangya mászik, és oldalt belevész a kusza haj csillogó sötétségébe.

Nedves-zöld fák lombjai fölött női hangok bugyborékolnak. Lent a fák között a nők fürdője. Álmatagon mozgó és úszó testek, mintha nem vízben, hanem a saját nőieségükben úsznának. Egy nagyon kővér nő vizet fröcsköl. A vízcseppek lassan szállnak, apró szappanbuborékok a hatalmas teste körül, megállnak a feltornyozott haján.

Óregasszony, vízes ingben, szegénylősen elmosolyodik.

A részletek még egyszer kuszán és gyorsan felvillannak, és az egész táj látszik. Csontváryval, ahogy fest. A színház romjai, háttérben a havas tetejű Etna. A színház kövei halottak, csend veszi őket körül. Közelről azt éreztetik, mintha megszűnt volna az egész élet a földön, hogy az életnek még a nyomai is majd csonkként merednek az ég felé, észrevétlenül fogyva és elszivárogva a semmibe.

De a valóságos látványhoz képest Csontváry festménye éppen fordítottját kelti ennek az érzésnek: azt, hogy minden a fény, a színek elemi kavargásában születik, él, valamivé teljesedni akar. A színház beárnyékolódik. Beborul és esteledik, de a látóhatár alján mintha végtelen szélességű bejárat lenne a sötétség elől a fénybe, még vakító, olvasztókemence-világosság sugárzik.

Szél keletkezik és vitorlaként megrázza a vásznat. Csontváry sietve le akarja szedni a kép mögül a támasztóléceket, de a szél belekap a képbe, levegőbe emeli, Csontváry csak az egyik sarkába kapaszkodik, küszködik. A szél sodorja a képpel együtt. A szél a Bolond hangján rikoltozik.

Csontváry sziklákon bukácsol, néha szinte a levegőbe emelkedik. Zuhanva sodródik lefelé. Úgy látszik, hogy minden a megsemmisülésbe kavargó, de lejjebb megáll, ahol nem is érezni, hogy fúj a szél. Csontváry félig a képen fekszik, a ruhája tépett, feltápáskodik, még az előbbi réműlettel meredt szemekkel bámul, és azt sem tudja, hol van, az arca rémitően festékes.

A besötétedetett tájban visszafelé mászik oda, ahol festett. A támasztólécek törötten kiállnak a hegytetőn. Csontváry ott mászkál közöttük, keresgéli a holmiját. Csak egy meghajlott árnyék, magányos, mint egy titokzatos tájon kóborló ősember.

17. A HORTOBÁGYON

A kilenclyukú hídon megvadult ló rohan át, tébolyultan lánkol a sörénye. Fenyegetően feszült, vihar előtti táj.

Z. és Ábris a vízparton állnak. Vihar készül.

A Bolond a parton ül, mint egy kutya.

— ...nem tudom, hogy mit keresek, vagy ha látom is, nem tudom elérni... — mondja Z.

Ábris merengve beszél:

— Lehet, hogy lopott szilvakoszon végezte. Itt a gesztus volt a lényeges, az alkotás múlt szembenézése azzal az idővel, míg az ember él, vonszolja magát és a nagy vásznat, hogy aztán vászna és földgolyója eltűnjön. De amíg van, lesz-e, akit érdekel? Mert ami megmarad, csak az energia és művészet entropiaellenes kihívása, hogy az ember nagyot akar, alkotni akar, mint a Teremtő része, ahhoz fogható akarattal, mérettel, jelentőséggel. Nincs mód ennél magasabbra jutni, az eredmény csak a nyugalom, hogy minden erőfeszítés megtörtént, ezzel kell beérnünk.

A Bolond vigyorog.

— Értem, de magamat nem találom benne — mondja Z. — Félek félek, hogy én csak a bolond, a torz, a felháborító szörny vagyok. Nincs bennem szabály, és áhítozom a szabályt. Holnap elutazom tőled. Mióta itt vagyok, csak a tehetetlenségemet érzem, elengedtem magamat, mintha csak rá akarnék szolgálni, hogy egyik ápoltaid legyek.

Ábris elneveti magát:

— Lehet, hogy így akarsz eljutni Csontváryhoz. Maradj még egy-két hétig... Várni kell... Lehet, hogy Csontváry az utolsó idejében belátta, hogy többet és jobbat már nem alkothat, a nagyzásos utakat már be nem járhatja. Hogy jövődölése nem teljesülnek, tehát vegyünk a szilvából, eszegessünk, vegetáljunk és várjunk, hogy kijussunk valahová, vagy sehová... van aki még így is kijut valahová, aki már nem. Ha nem, hát akkor az se baj, nem?

Beborul az ég. Most lovak egész csoportja száguld át a hídon. Nyihogás. A többitől elszakadva egyetlen ló látszik a hídon. Kitér a vihar.

Ábris, Z. és a Bolond viaszból, úgy ahogy utoljára látszottak, ott állnak a parton. Lecsurog rajtuk a víz. A táj egy részén süt a nap.

A parton álló figurák körüljárhatók. Fent a hídon a ló is viaszból van, ráközelítve látszik holt üvegseme és a sörényére festett, lánkoló színek.

18. KISÁZSIAI VÁROSKA UTCAJA

Régi, agyagból tapasztott, lapos tetejű házak.

Vakítóan süt a nap. Az egyik ház sötét, hűvösséget lehelő, nyitott ajtaja előtt férfiak, nők, gyerekek csoportja. Olyan különös, színes ruhás alakok, mint a „Panaszfal” és a „Mária kútja” című képeken. Várakoznak, hogy bejussanak a házba. Az utcán, kétfelől újabb várakozók csatlakoznak a csoporthoz.

A várakozók halkán zibonganak és mindennapi dolgukat végzik. Valaki eszik, ketten vitatkoznak, egy öreg szakállas koldus trachomás szeméből szüntelenül folynak a könnyek, anya gyermekét szoptatja, egy paraszt nyalábban hozott füvet szór a számára elé, gyerekek futkároznak, az egyik anyjába kapaszkodva lesi őket, egy nő vízes-korsóval a fején.

Amikor kijön valaki a házból, a többiek az arcát figyelik. A kijövőök senkihez sem szólva átvágnak a tömegen és elmennek.

Követünk valakit, aki bemegy a házba.

19. SZOBA

A kisázsiai házban.

A belépő alakok nyomában érkezünk. A fényről belépve csak lassan vehető ki, hogy a helyiség tele van emberekkel. Csontváry képét, a „Magányos cédrus”-t jöttek megnézni. Állandó halk suttogás hallatszik, mint a szélről rezgő levelek lágy zizegése.

A helyiségnek egyetlen ablaka van, felül a falon, a betörő fény sugarában szivárványszínű porszemek mozognak a levegőben. A mennyezetről lángra akasztott, nagy lánggal égő olajlámpa világít.

Csak amikor szemünk hozzá szokott a homályhoz, akkor tűnik elő a kép, olyan különösen világítva, mintha a helyiség egyik fala nyitva lenne valami különös fényű, eddig nem tapasztalt valóság felé.

Csontváry leghátul áll, egészen a fal mellett, áttetszik arcán és alakján az agyagfal felülete.

Követünk valakit, aki indul kifelé. Amint kilép az ajtón, vakítóan izzó olvasztókemence-fénybe tűnik.

20. KISVÁROSI UTCA

Hideg, téli idő.

Z. jön egy ismeretlen férfival, nagyon fáradtan, mintha életük összes viszontagsága mögöttük lenne.

Z. eltompult arca, kábult pillantása. Felsőkabát nélkül van.

Menet közben olykor tehetetlenül a társához lökődik.

Z. egyensúlyát veszítve, szánalmasan eldől egy csenevész fa mellé. Mint egy krumpliszák. Semmit látó, kimeredt szemmel néz és fekve marad.

A férfi meg sem moccan, hogy segítsen neki, közönyösen várja, hogy Z. feltápáskodjon. Z. megkapaszkodna a fában, de az majdnem eltörök a súlya alatt, ezért visszahanyatlik, és oldalra fordulva végleg lefekszik, mintha aludni akarna. Feje alá teszi a karját. A férfi tréfalkozva beszél hozzá, Z. közönyösen, fáradtan válaszolgat.

— Pihensz, öreg pajtás? — kérdezi a férfi.

— Elegem van. Befejeztem. Itt maradok — mondja Z.

— Nem lenne jobb, ha feltápáskodnál?

— Nem lenne jobb. Én itt maradok és megfagyok.

A közeli vasúti pályán gyorsvonat robot, csattogva. A gőzmozdonyon a kazán fénycső megvilágít két embert.

Z. közönyösen hever. A férfi túlkiabálja a vonatcsattogást:

— Állj fel, öreg pajtás! Nem tudlak elvinni a hátamon! Most mit csináljak veled? Ha én is lefekszem, megfagyunk mind a ketten.

A mozdony sípjában hangjában eltűnik a beszéd. A férfi feltámasztja Z.-t, aki rábizza magát. Kinyúlva, esetlenül mennek.

— Nem érdekel semmi. Nekem már mindegy. Elegem van — suttogja Z.

A férfi közönyösen beszél:

— Tedd szépen a vállamra a kezéd. Csak ne lennél nehéz, mint egy viziló. Gyerünk, pajt! Mi vagyunk a sarkkulatók. A nagy közös sors...

Z. megáll makacskodva. Társsa vonszolja magával.

— Semmiféle sorsunk nincs. Támolygó bohóc vagyok. Az egyik támolyog, a másik meg disznó. — mondja Z.

— Kár, hogy nem hagytalak a földön. Tehénkedj rám, és elérünk valahová. Milyen sorsot akarsz? Ha lefekszel meglugyni, akkor lesz sorsod? Vagy, ha vonat alá fekszel? Mi, pajt!

Z. elneveti magát, nem is figyel a férfira, szétnéz, mintha közönség lenne előtte.

Nevetés hallatszik, és csiripelésszerű társasági fecsegés. Z. gúnyosan, mosolyogva int az egyik kezével, mintha magát szórna szét.

A társasági zaj felerősödik, visszhangossá válik, mint egy gőzfürdő kupolái alatt összeroldó zsvaj.

21. TERMÁLFÜRDŐ HELYSÉGEI

A medencékben víz helyett szőnyegek vannak és nagy bársonyszékek, és itt tolong, zsvajog Csontváry korának társadalma, úgy, ahogy az akkori újságok, elsősorban a vicclapok ábrázolják.

Csontváry teveháton ülve végignéz fölöttük. Az egymás mellé rakott bársonyszékekben ülő babékoszorús művészekre mered. Csontváryn kívül mindenki természetellenesen ki van festve, mint a pannotikumai figurák.

Csontváry, mintha magokat szórna széjjel, az egyik kezével legyint. Harsogva beszél, de az arcán nem látszik megerőltetés. A hangjára csend lesz, de a jelenlevők közül senki sem néz rá.

A falakon mindenféle olyan festmények lógnak, mint 1910. körül a békés polgári otthonokban.

Tájuk, magyaros és nem magyaros életképek, mitológiai jeleneteket ábrázoló giccek, klasszicizáló portrék és családi tablók.

Lent a medencék oldalán Csontváry festményei. Ezek együtt látszanak Csontváry szavai alatt a semmibe mosolygó figurákkal.

Csontváry harsogva szónokol:

— Ó, uraim és hölgyeim, ha önök mind művészek és zsenik, akkor én csakis valami más lehetek. Elmejátékos talán. Vagy agyekvilibrista. Bölény, táncoló jegesmedve, csillagász, kuvikmadár, avagy hosszú lejáratú vértanú... mindegy... akarmi, csak más, más, egészen más, még csak távoli rokon sem.

Csontváry szigorúan nézi a társaságot, elhallgat. Talán vár.

Valaki ásít. Egy nagyon komoly arcú, bajuszos, cvikkeres úr a torkát köszörüli, és meggyőző, halk hangon beszélni kezd:

— A doktor Schmidt látors és tisztiorvosféle fülölaj. Csak e védjeggyel ellátott a valódi, gyorsan és alaposan gyógyít időszakos sübetséget, fülfájást, fülzúgást és nagyothallást még idült esetekben is.

A csevegés újra kezdődik, egyetlen beszélőre sem figyel senki, mindenki magának beszél. Egy karikás szemű, bodorított hajú fiatalember fürdőkádban ül, pisztolyt emel a homlokához és hatot belelő a fejébe. Lehanyatlík.

Gumikötényes fürdőszolgák kiemelik a kádból és elviszik. Egy szakállal orvos siet utána babaasszonytáskával. Megbotlik. Leejtí a táskát, ami kinyílik, ijesztő fogók, fűrészek, csipeszek szóródnak szét.

Az orvos a lábak között mászkálva próbálja összeszedni. Leesik a szemüvege. Varsin bámulva helegabalyodik egy nő földig érő hajába. A nő feje rángatózik, ahogy az orvos a földön szabadulni akar belőle, de ez a babaarcú nőt nem zavarja, beszél:

— Én, Csillag Anna, földig érő gyönyörű hajamat naponta Pern-Tano-China hajelixírel ápolom.

Egy-egy gesztus erejéig feltűnik Mokány Berci, Gögye Ahdrás, Scheifensteiner Salamon. A tömeg körbe mozog, úrvénylik. A kupolából kövér operaénekesnőhöz hasonló Nemptő ereszkedik le. Nyomorékok serege tülekedik köré. A Nemptő művegtagokat, sérvkötőket osztogat a könnyezve halálkodó nyomorékoknak. Amikor mindent szétosztott, pózolva szavalni kezd:

— Mit vidítsz, irígy, kiki bilincsin;
Sírí kint, mit kibírsz, mákint
Vígzin-kít-hissz, sírszírtin kint.
S kinyílt kiki-sínt:
Mindit ismínt nyítsz: friss, ifj kilincsin?
Hidd, kicsiny, mindig ily szívimírígy:
Kinbb, mint kiki bilincsi
Kicsinyb, mint mindki tiszit kincsi
—S mit nyítez, kilincsi:
Mind sír-kínid kinszírtik nyilni irígy!

Ferenc József jön katonazenekar kíséretében. Ordítóva éljenzik. Hordókat vernek csapra, italt hordanak körbe.

A Kaiser megszólal:

— Mellbetegek, sápkórások, vérszegények, tüdőbajosok, heptikások, asztmatikusok, gyengén felbőfögők, szédülők, rossz-szájszagúak, rekedtek, nyálkások, altesti fájásokban szenvedők a „Szent Mária” gyógyszerár híres vasméz-szőrpjét használni!

Örjögő éljenzés. Lökösödés. Gyerekek virágcsokrokat visznek a felséghez. A medencében valaki nekiesik az egyik Csontváry-képnek. A kép behasad. A „Magányos cédrus” fővében vizel valaki. A képek beszakadnak, ledőlnek. A mulatók a nagy vászondarabokon taposnak.

A felség kíséretével a csaphoz megy és megnyitja. Ömleni kezd a víz a medencékbe. A mulatozás tovább folyik. Mintha háború lenne, visszhangzik a zaj. A felső falakon a képek sértetlenek.

Végül már valóban csak a visszhang hallatszik. Gőztől homályosak a termek. A vízben viaszfigurák úsznak.

22. TEMETŐ

Almosan induló árokásó gép. A markolószerkezete lomhán száglassza egy régi, besüppedt sír kuszán pompázó virágait. Egyenletes biztonsággal emelkedik a hidraulikus dugattyú csillogó krómucél oszlopa. A gép festése ütött-kopott. Ember nem látszik sehol, még a gépkezelő sem. Síralsamas idetévedtnek tűnik a szerkezet, különösen távolabbról.

Valahonnan a szerkezet kis mélyedéseiből összegyűlt olajos víz csurog le, vékony érként kanyarogva, lecsöppen a száraz földre, ami nyomtalanul rögtön beissza.

A markoló zuhanva belemélyed a földbe, kéjesen reszketve. Kiemelve a növényzettel, korhadással és csontokkal kevert földet, a jóllakottság undorával megvonaglik. A hatalmas étvágy cafatai és göröngyei csurognak a fogak közül, nyálas folyondár csügg és libeg az égnek emelt állkapocsról. Elégedetten szortyog és korog a gép, ahogy körbefordul a táj felett.

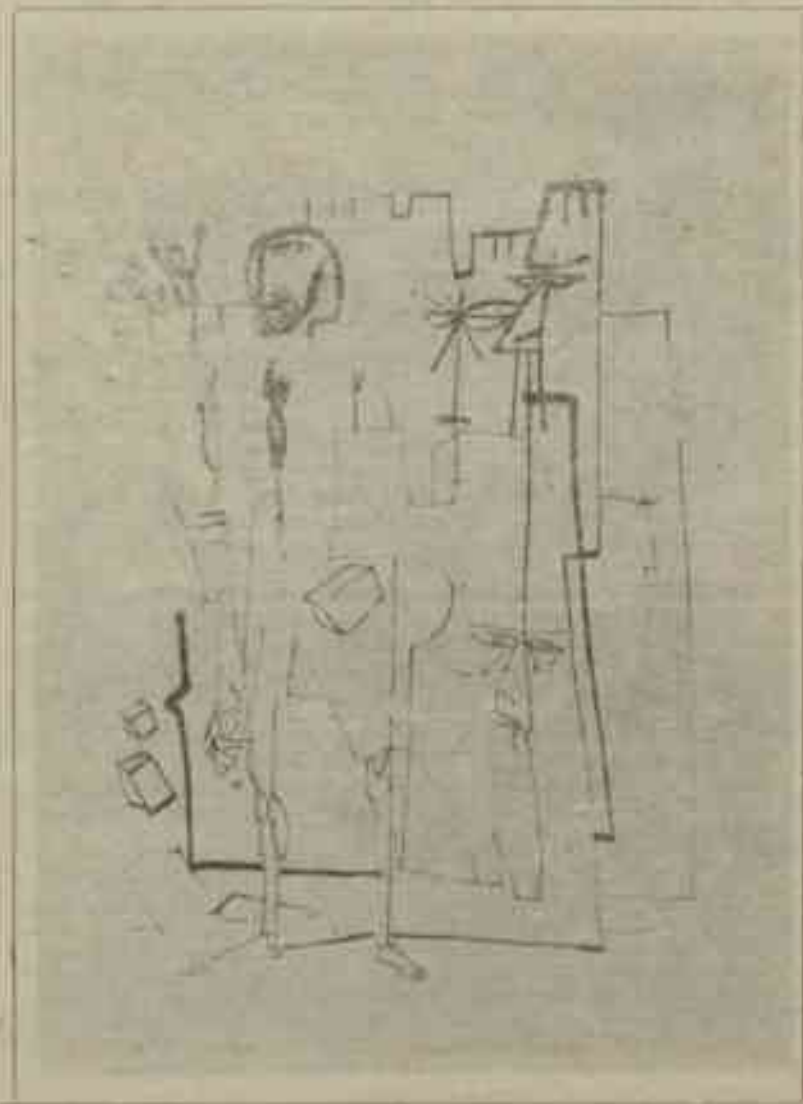
Z. egy kibontott régi sír, üres gödör mellett áll és belekotor a földbe, mintha eldugott tárgyat keresne benne. A keze belemélyed a földbe. Bennehagyja.

Billenőautóról dől a föld egy nagy gödörbe. Száraz, agyagos por száll. Emberi csontok zörögve sodródna lefelé a földdel. Lent a gödör alján Z. néz fölfelé.

Fent a gödör szélén fogatlan öregember eszik. Megáll mellette egy sötét öltönyös, nyakkendőös férfi.

Z. a gödörből felkiált nekik:

- Ezeknek nincs senkijük?
- Nincs — mondja a sötét öltönyös.
- Nem jelentkeznek. Nem kellenek már ezek — mondja az öreg.
- Tetszik a hely, művész úr? — kérdezi a sötét öltönyös.
- Mióta dolgozik itt? — kérdezi Z.
- Harmincöt éve.
- Ismeri ezt a nevet, hogy Csontváry?
- A sötét öltönyös férfi elneveti magát:
- Ez itt mind csontvári.
- Nem ismeri? — kérdezi Z.
- Nem — mondja a férfi.

Csikász István:

Kodály Zoltánt sirató dal

melyet esellóra, mint kedvenc hangszerére, hegedűre, bőgőre, cimbalomra, zongorára, furulyára, fagottra, rettenetes dobokra, és metronomra szereztem — még életében, de halálában és azóta is.

AKKOR kezdted
ébredtetni a népet,
mikor hajnalodott a század,
agonizált a nemzet.

VIOLINKULCSOK
SZIKÁR DRÓTVÁZÁN
DOBOG SZÍVÜNK...

ZENE: zongorák
felvonulása,
csellók esendje,
fagottok férfihangja!

Fehér szárnyak
a szálló kották,
anticiklonok felkavarták!

SZÉLVIHAR:
elpattant hurok,
szétszakadt ötvonal!
Rá visszacsendül
százezer hangvilla
fortissimója:
nem vagyunk
magunk,
nem vagyunk egyedül!

ÓRÁK...!
Kegyetlen órák
kemény tiktakja
kopog
koponyám
körüli,
s méri az időt
KÍVÜL
ÉS
BELÜL.

CSAK ÜLÖK

TEHETETLENÜL.
KÍVÜL:
a hangok elvont

jelentése mögött
dadogok értetlenül —

BELÜL
gondolatliánok
millió kusza
indája között
a zene és a szó
léndít és kötöz —

KÍVÜL
csak buta betűk,
hieroglifák
egyenleteit
oldom sorra meg,

BELÜL
megrettenek.
ZENÉT AKAROK
HALLANI,
DISSZONANCIÁT,
KIBIRHATATLAN
MÉLY SIKOLYT
E DISSZONÁNS
TÚZIJÁTÉKOK ALÁ...!

TÚZ: zene,
PIROS muzsika,
ÉLET: zene,
NÉP: muzsika,
NEMZET: zene,
TÜNTETÉS: muzsika,
Fekete zene,
G Y Á S Z :
ablaküveg esőrrenése
kockaköveken,
oszlopszuhanások,
világra távbeszélő
ötvonal,
kovácsoltvas
violinkulesok,
kerámiamadárhangjegyek,
sikoltó életünk-halálunk,

telefonpóznák, gyertyatartók
útszéli nyárfasorvicsorgás,

DERKOVITS,
JÓZSEF ATTILA,
RADNÓTI, BARTÓK

megrettent
egyenletfejtegetések —

ÉS MA Ó —
FŐLSZÁLLOTT A PÁVA,
FÜL —

EGY emberöltő,
egy történelem,
egy nép, egy világ fölé,
sohsemvolt, vén fenyő
csúcsán
libeg a szárnya.

Húnyt nappalok
parázs éjszakája.

A hamuszürke munka
megállt kezemben,
s mint kötélen csomó,
megakadt.
És felvonulnak
hazaszerzések, hazaárulások,
tragikus igazmondók,
epileptikus demagóg
habzósájhazugságok.
Dobog a
rohanó
lovások
üteme,
s hallani-látni:
sámánok vijjogása,
pogányok füstje,
ősök vágatása,
Fehér Ló vérenek
múló csurranása,
temetők kundombja,
cséphadarók, bunkók,
börtönök, bitók,
fölkötések,
fejbelövések,
tapsrohamok hányingerében
fuldoklók csuklása,
és a csöndekben
csöndek némasága,
mindenütt
visszhangos
zokogók.

SIRATÓK,
fekete, korhadt
öregasszonyok,
vén fák,
vízparti fűzek,
kiszáradt ágak,
földbekaparó
gyökérkezdek,
duzzadt-héj-erek,
évgyűrűszennvedések,
bütykös kéregujjak,
venyigéből, bodzából,
meg gledicsiából
sodorjatok fűzért,
halálosat —
vörös, könny nélküli
szemek,
tekintetek,
nézzetek, nézzetek!

MAGYAROK,
EMBEREK.
ÉNEKELJETEK,
KELETRŐL
NYUGATRA
NYÚJTVA,
HOSSZAN — !
SZÜRHMZÉSES

határainkra
állítsatok egy kopjafát,
törökök, finnek,
ukránok, franciák!

BAKONYI tölgyek
lombsusogása
egyre sürget
és felkiáltok,
felkiáltok:

elpattant hurok,
szétszakadt ötvonal,
százezer hangvilla,
milliárd hangszállal
borított
torok-rétek —
és gyermekeink énekelnek,
zene kell, dal
az embereknek —

CSINÁLJATOK
HIMNUSZT,
ÉS ÖRVENDJETEK
ÉS SÍRJATOK,

MÍG ÉNEKELTEK...!

Lőrinczy István:

Üvegfüvők

bánatukat a térbe
fújják
rózsákat gömböket
nevetnek
pohár dalol
a szájukon
örülve vig
szeszeknek

Petőfi szobra Balassagyarmaton

kabátján
a vihar tombol
bordáin
rőt csillagárnyék
keze
megfagyott a Napban
s gömbszemében
lázadó Ég

Bencze József:

Térdeltem a kévén...

Térdeltem a kévén.
szorítottam hitem:
gondcsillagos zsákjuk
vállukra segítém.
Tenyerükbe hulltam,
mint megérett búza,
szívemet a zsákjuk
föld mélyéig húzza.

vett át, bár ez, a napközi miatt, nem volt erős probléma, de hetedikben azt mondta, elege van, az ő idejében egészen másokat és más képpen tanultak. Ami, ugye, nem is csoda a reakcióban... Akkor került mellém papa, aki egészen modern ember, mert mindig haladni tud a korrallal. Vele dolgoztunk az első gimnázium végéig, egészen kitűnően, de akkor neki, sajnos, mindentéle problémái lettek a hivatalban, és akkor társultam össze apuval meg anyuval. Ez nagyon remek volt, márcsak azért is, mert közelebb kerültünk egymáshoz.

Megmondták.

És együtt haladtunk, egészen a harmadik év közepéig, mikor kezdtek adódni olyan dolgok... Például kémiában... Margó néni azt mondta, azért nem kell mérgesnek lenni, hiszen többnyire olyan új tudományos eredményekről van szó, amiket az ő idejükben még be sem vettek a tankönyvekbe. Ezt, ugye, apu meg anyu megértették, mert ők haladó gondolkodásúak, és azt mondták, lehet, hogy a történelemben meg az irodalomban is vannak ilyen újabb tudományos eredmények, azért nem is érdemes rajta estünként veszekedni, különösen előttem nem, mert kétségek támadhatnak bennem! Pedig az alapvető fontosságú, hogy az én tudásom... egységes legyen. Modern. Nem azért, mintha az orvosin, esetleg a gyógyszerészetin felvételi tárgy lenne a történelem vagy az irodalom, hanem mert döntő, hogy az én tudatom szocialista legyen. Modern.

Szóval, az utolsó másfél évben már egészen önálló lettem, egészen egyedül készültem, ami nem is baj, ha számításba vesszük, hogy az életben is önállóan kell lenni, és az érettségim vagy az egyetemi felvételin, ott sem állhat majd mögöttem a család. És én ezt meg is értettem, hiszen Margó néni is ezt mondta, és ment is minden nagyon szépen. A ballagásra kitűnően felkészültünk. A nylon akkor már

nem volt divatban, egyáltalán, úgyhogy anyu egy NDK-s útból hozott magával egy álomszép anyagot, majdnemhogy úgy nézett ki, mint az igazi holland csipke — hozzá megfelelő kalap, táska, kesztyű, cipő! Szóval, enbé-egyes volt az egész, sőt osztályon felüli, állítom, és a ballagás alatt is csak egy egészen picit lettem rosszszul, lefelé a lépcsőn, de rögtön észrevettem, mert egész idő alatt nagyon figyeltem magam, és akkor gyorsan bevitettem két gyógyszert, és nem volt semmi baj!

Hanem akkor jött az a bizonyos kellemetlen eset, úgy is mondhatnánk, hogy véletlenség. Éppen az írásbelire indultam volna, jó hangulatban — semmi szédülés, semmi idegesség, még csak a gyomrom sem ugrált, hála a jó gyógyszereknek —, mikor a halántékom bele-vágtam az ablakba!... Egy hülye véletlen az egész! Megegyeztünk a többiekkel, hogy fölfütyülnek értem, pontosan fél tízkor, és én már öt perccel előbb készen voltam, teljesen, csak még visszazaladtam a fűrdőszobába, utána húzni a szemhéjamat, mikor úgy hallottam, hogy fűtyülnek. És szaladtam az ablakhoz, és azt hittem, hogy ki van nyitva... Itt, a halántékomat egészen bevágta az üveg... persze, nem volt olyan veszélyes, csak tejfehér bőrön minden annyira meglát-szik, hogy nagyon... és két napig voltam kórházban, összesen is csak két napig, szóval, világos, hogy az egész nem volt komoly, de hát közben lement az írásbeli, anélkül pedig nem engedtek szóbelire — és ettől úgy kikészültem, hogy kaptam egy hülye sokkot! Képzeld el, reggelenként hiába akartam fölkelni, nem tudtam! Csak resz-kettem.

Idegorvost hívtak hozzám, ami, ugye, teljességgel érthető, és a doki levegőváltozásra rendelt. En tiltakoztam, hogy előbbvaló az érettségi, de a család nem ismert könyörületet, ami különben az adott szituációban teljesen helyes, csak az én ernyedetlen szorgalmamat kellett legyőzni.

Legyőzték, és a mama föl vitt a Mátrába. Papa föl hajtott egy azo-nali beutalót, és két hétig isteni volt a csend, a madarak, a fenyő-illat, meg minden — de mire visszajöttünk, vége volt a szóbeliknek. A család mondta, ne idegeskedjek papa kijárja, hogy megkapjam az okmányt, nem érdekes az egész. De nem adták meg!... Nézzé, én nem okolok senkit, ugye, az igazgató úr védi az érettségi intézmé-nyét, papa meg esetleg nem a legjobb utat találta meg hozzá.

Ez van, ezt kell szeretni.

Pihentem másfél évet. De nem haszontalanul. Zongorázni tanultam, meg nyelveket — ez mind szükséges egy igazi értelmiségi színvo-nalhoz; aztán meg úgy döntöttem, hogy azért sem vágok neki az érettséginek! Kétségbevonták a szorgalmamat, az illetékességemet, hát én majd a munka frontján mutatom meg, hogy érdemes vagyok az egyetemi felvételire!

El is mentem a kórházba. Kezdi az ember laboránsként, folytatja mű-fősként, asszisztensként, és közben megismerik a képességeimet, rá-jönnek, hogy egyetemre kell küldeni — ez volt a család egyöntetű véleménye, engemet is beleértve, úgyhogy el is mentem, és esi-náltam is, teljes három hétig!... Éppen elég volt higgye el; a defekációs pixiseket meg a pisisüvegeket szortírozni. És még akkor leszűrt az egyik okos, hogy nincsenek rendesen fertőtlenítve! Hát mit gondol, talán még ki is nyalom! — Szóval, egészen más az, hogy értelmiségi orvosként végigmenni a folyosón, és fogadni a betegek, meg a beosztottak köszönését, vagy pedig hátul lenni, a labornak nevezett... szobában, és ha csak egy kóláért megy előre az ember, az osztályos nővérek már szaglászni kezdenek, hogy tiszta-e a kö-penyem, a szándalom!?... Szóval, köszönöm!

Leléptem, és a család betett egy irodába. Gépírni, gyorsírni nem tudok, én latint tanultam és orosz és angolt, franciát, németet egy keveset — ezek kellene a humán pályára —, úgyhogy bekerültem a gyárba, az export-import igazgatóságra. Nagyon érdekes munka, és nagyon fontos! Az ember csak ül egy szobában, és kapcsolatban áll az egész világgal. Telexen. Elvégeztem egy tanfolyamot, hogyan kell a gépet kezelni, és akkor négy nyelven fogadtam a leveleket. Vá-laszolni nem nekem kellett, mert szakosított munka — én csak azt néztem le, hogy melyik országból érkezett, melyik vállalatól, milyen nyelven. Ez döntötte el, hova kell expedálni. De itt jön a legfonto-sabb: közvetlen expedálás, vagy közvetett? Vagyis, hogy akinek jött, az milyen nyelven tud, vagy tud-e egyáltalán a magyaron kí-vül?... Mert ha nem, akkor a fordítóba! Volt egy lista a gépem fölött, rajta az összes fejcs.

Nem akarok dicsekedni, de hamar megtanultam. Írtó hamar. Ho-gyan? Ahogy az aranyos Margó néni tanított bennünket tanulni. Nem egyszerűen a szöveget kell nézni, hanem áttekinteni az egészet, és megkeresni a benne rejlő logikai összefüggéseket. Ha azt megragadja az ember, már gyerekjáték az egész!... Így volt ezzel a névsorral is: igazgató = minden levél a fordítóba; helyettesek = kettő tud né-metül, egy oroszul; az üzembetűkre már jobban oda kell figyelni = nyolcan összesen öt nyelvet bírtak; a kilenc főosztályvezető tizen-egyét = itt bizony pár hétig bogarászni kellett; az osztályvezetőkkel megint egyszerű volt a dolog = minden levelet közvetlenül át lehe-tett küldeni, mert ha ők nem is ismerték valamelyik nyelvet, elő-adóik bizonyosan!

Igazi, szép munka volt, és közben erősítettem magam a nyelvtu-dásban, különösen a latin nyelvcsalád területén, mert ahhoz volt meg az alapom... Egyszer jött egy levél, Dél-Amerikából. Második muszakban voltam, este hét óra felé, de nekik az odaát délelőtti, ugye. A levél fontos volt, éreztem. Fölvettem, visszaigazoltam, és mivel egyetlen gép sem kattogott, gondoltam egy merészet: Tudtam, hogy az igazgató ilyenkor még bent van, a titkárnőit viszont fél hat táj-ban, mikor az utolsó kávéját megissza, hazaengedi. Fölcsengtettem, hátha ha van hozzá kapcsolva a telefon. Jól sejtettem! Szabályosan bejelentkeztem, hogy ő az, én pedig bátran előadtam, miről is van szó, és hátha holnap reggelig késedelmet szenved az ügy!

Azt mondta, nagyon helyes, és azonnal förendelt magához, a levéllel együtt. Lefordítottam neki. Valami reklamáció volt, leszállított gépekkel kapcsolatban, s az öreg mindjárt csapkodott, hogy majd ad ő a technológiának, meg a gyártásnak, hogy ilyen disznó módon dolgoznak!... Csapkodott, reszkettem, pedig hát nyilvánvaló volt, hogy nem rám mérges, sőt engem meg is dicsért, hogy lám, ha minden beosztottja ilyen lelkiismeretes lenne, nem romlott volna el az a rohadék gép, négyheti használat után!... És megsimogatta a fejemet, mosolygott, és azt mondta, gondja lesz rám!

Ne is mondjam, ugye, hogy velem madarat lehetett volna fogatni, és mikor este fél tizenegykor hazaértem — hétfő volt, tévé semmi, úgyhogy aludt a család —, mindenkit felvertem, hogy mi történt! Hát volt öröm, volt boldogság, apu azt mondta, ő mindig tudta, hogy neki zseni a lánya, és szombaton megyünk Pestre a Gundelba, cikli pakli! — Annál nagyobb volt másnap a hidegzuhany, amikor behívott a hivatalvezető, s közölte velem, hogy többszörösen átléptem a hatáskörömet, ráadásul el is fognak helyezni a telextől, valószínűleg!... Így ahogy mondom, az igazgatói simogatás és dicséret után! — Egy szóval, kiderült, hogy a levél Brazíliából jött, ott pedig nem spanyolul beszélnek, hanem portugálul! És a két nyelv nem különbözik annyira egymástól, hogy azt én a „Tanuljunk könnyen gyorsan spanyolul!” tizenkilencedik leckéjénél észrevettem volna — de nem is hasonlít úgy, hogy néhány kulcsszót másként ne értelmeztem volna!... Mert az a rohadt telex nem reklamáció volt, hanem köszönő-

levél, hogy a berendezés huszonnyolc nap után is kitűnően működik! De akkor is: férhet kétség az én ernyedetlen buzgalmamhoz és lelkiismeretességemhez? Hát így kell egy fiatalal, a jövő reménységével foglalkozni?!

Meg sem vártam a két hetet, hanem kivettem a munkakönyvem, és eljöttem ide. Ez egy jó szakma, kérem! Ha a szalagvezető ott elől lenyomja a gombot, semmi kétségem nem lehet, hogy minden tizenhatodik másodpercben kapom ezt az alkatrészt, kettőt fordítok rajta... így, meg így... beforrasztom, és már dobom is tovább! És a hatáskörömet túllépni az, kérem, a lehetetlenséggel határos, mert a méo a kész darabon pontosan meg tudja állapítani, hogy a hibát én követtem el, vagy más — hogy én nem tudok portugálul, vagy más spanyolul!

És azt mondom, orvos akarok lenni, esetleg gyógyszerész, de ez itt egy fertőzőmentes, precízen lehatárolt szakasza a szocializmus építésének, és lehet-e fontosabb a mi társadalmunkban, mint a pontosság és a megbízhatóság?

Nem lehet!

Én legalábbis így értelmezem. És apu is, anyu is, papa is, mama is!

Ilu tante, szegény, ő már nem nyilváníthat véleményt. A múlt héten temették el... Nem az elfekvőből. Időközben... átminősítették, hogy úgy mondjam. Zárt osztályra.

Ihos István: Tél 1941

Harmadmagával csikorgott
aztán a többiek elmaradtak
a trojka üresen állt sokáig
de a tábornok nem jelentkezett
a lovak a szemközti
kocsnában ittak
a mikulás kézigránátokat
hozott

Himnusz

Megelevenedik az álom
emberré válik a szó
kaszál az élet
hétfejű angyalok kara köszönti
a koránkelőket

Tűnődés

Maupassant már nem evez a Szajrán
Apollinaire-nek sem lopnak
szobrokat a Louvre-ból.
Orbán Ottó tudja, hogy
az orgiák királynői is csak
szorgos családanyák, és hogy
az eltévelyedés egyidős az
emberiséggel.
Az Államok meztelen fenekén
hanyag mozdulattal olt el
Allen Ginsberg egy marihuánás
cigarettafacskiket.

Restár Sándor: Egy halk szó

egy halk szó megáll az ajtóban
messze van tőled —
kiállt anyira

Őszutó

lehullni készülő levél lüktet testemben
novemberi szívhang vigasztalja
az álmatlan éjszakát
késő
— sóprúvel kezemben meghalok

Exkluzív

Ut menten kikövezett sár
kezemben az összes lehetőség
telefirkálom ezt az üres papírlapot
jelenlétemmel
csak egyetlen sarok marad tisztán
gondolataimmal
egy négyzet
egy vers helye
— a tudat —
szívemben nincs helye késnek

Tamás István: Kendőt

köt
a szél
a tér
bozontos eperfáira
Göndör tollat hullat
a seregély
s fekete dalt
a feketerigó
koronásan
Asszonyok
örökös
talpig feketében
olvasófüzérben
a pillanat minden
varázlata nélkül
Forgószél lebbenti
kendőjüket
s viszi észrevétlen
fekete kosok fehér
csigaszárvara tűzve
életüket

Csordul

a hólé
csermelye s rajtra
kész a tetők
lavinája
Toecsan a láb lent
s tátva az ég
tágu a tócsák
kurta világa
Röpköd a dél s szög
berze hajára
gyöngykoszorút fon a fény-
pásztá özön
Disztelen ágak alatt
gubbaszt mar a
bánat a bundás
S nyil a tekintet a kék
s hív a meztlen lenge öröm
Jer hát
párba a táncba

HAGYOMÁNY

Adalékok Komjáthy Jenő pályaképehez

Komjáthy Jenő a magyar irodalomtörténet vitatott egyéniségei közé tartozik. A szimbolizmus előfutáraként a nyugati romantikusok késői követőjeként, Ady közvetlen elődeként tartják számon. Az is kétségtelen, hogy a halála után teret hódító szubjektív lírának egyik legrokonoszevőbb korai képviselője. Töredékes esszéi, kritikai munkái azt sejtetik, hogy tehetsége szerint a kor egyik legjobb, legtisztábban látó kritikusa, irodalomszervezője lehetett volna.

A ma embere elsősorban a felsoroltak miatt becsüli sokra Komjáthy Jenőt. Joggal.

Tulajdonképpen az imént adott summázással nincs miért vitatkozni. Am a pályakép (az életrajzban mutatkozó foghíjak, egyes szerzők jó szándékú, de pontatlan megállapításai miatt) nem egyértelmű.

Vizsgálódásaim során (elsősorban a Nógrádi Lapok és Honti Híradó című korabeli lapban — mely Balassagyarmaton jelent meg, s a kormánypart félhivatalos lapjának számított — és a Nógrád megyei Levéltár megmaradt anyagában) általam figyelemre méltónak vélt adatokra bukkantam, melyek érzésem szerint módosítják a Komjáthy-képet, s talán kielégíthetnek egy jogos igényt (Németh G. Béla megjegyzésére gondolok: „Komjáthy Jenő Balassagyarmatról Szenicre való kerülésének körülményei máig tisztázatlanok.”) Talán sikerül választ adni arra a Komlós által felvetett problémára: mennyire forradalmár (s ha az, milyen forradalmár) a költő? Alkati, felfogásbeli, műveltséganyag eredeztetése „termés”-e az általunk ismert euforikus, nem evilági költői életmű, vagy az előbbieket motívumként való meghagyásával inkább nagyon is a sarhozragadt személyes sorsból vezethető le.

Hajlok rá, hogy az utóbbi közelit jobban az igazsághoz. Meggyőződészem, hogy a költő életsorsából levont konzekvenciák meghatározó fontosságúak. (Végül is a produktum — hic et nunc: egy költői életmű — nem véletlenül jön létre. Az egyén nem függetlenítheti magát a társadalmi valóságtól. Hatások érik, melyekre így vagy úgy reagál, hiszen reagálni kénytelen. Egyéni sorsának alakulása feltétlenül hat művészetére lényegi jegyeire. Helyzetéhez keres ideológiát és nem fordítva.

Ki tagadhatná, hogy Reviczky költészetének kiteljesedésében generális pont az a pillanat, amikor ráébred, hogy ő tulajdonképpen Bálek Gyula, Bálek Veronika szlovák szolgálólány természetes gyermeke, s meg kell küzdenie azokért a dolgokért, melyeket készen kapni vélt?)

Komjáthy esetében az egyén és a társadalom konfliktusa (ha tesszük: anomáliája) hozta létre *A homályból* költői anyagát. Tény ugyan, hogy a produktum — ha egy bizonyos szintet megközelít, vagy elér — objektív értékévé válik, s mint ilyen, logikusan leválasztható a szubjektív sorsról, vizsgált esetünkben azonban az összefüggések túlságosan erősek ahhoz, hogy a következmény (Komjáthy különös költői világa) az előzmény (életsors — itt nevezetesen a Balassagyarmatról való elűzetés) nélkül legyen vizsgálható.

Fel kell tehát tárnunk, milyen események reakciója egy-egy vers, milyen „sokk”-hatások válhatták ki a filozófiai burokba rejtőzős képességét.

Annál is inkább szükséges a költő életét tüzetesebb vizsgálat alá vetni, mert életrajzírói a kulcskérdést jelentő balassagyarmati „ügyet” s annak következményeit is meglehetősen eltérően írják le.

Egy Nógrád vármegyével foglalkozó enciklopédia szerint „...Balassagyarmaton a polgári iskolánál tanári állást nyert és megnősült (1882) később Szenicre helyeztette át magát...”²

A barát és segítőtárs, Palágyi Lajos szerint „...Balassagyarmaton a költőnek méltatlan üldözöttség kellett szenvednie, s azért 1885-ben áttétele magát Szenicre, hol haláláig működött visszavonultan.”³

Cserhalmi Irén a Lipsében kiadott Ungarischer Dichterwald című antológiában egyszerűen kikerüli a költő életének ezt a sorsdöntő szakaszt⁴, Stenberg Ottó pedig a Budapesti Taglatti-ban egyenesen bukolikus magányt kedvelő, vidékre termelt költőnek festi Komjáthyt.⁵

Kosztolányi már alig szépíti az igazságot, amikor azt írja, hogy Komjáthyt áthelyezték Szenicre.⁶ Síkabonyi — az első (súlyos hibái ellenére figyelemre méltó) monográfia szerzője — hasonlóképpen vélekedik az esetről.⁷ Folytathatnánk a téves (sok esetben a jó szándékú kendőzés miatt hamis), szépítő megállapításokat, de talán helyesebb Komlós Aladárra hivatkozni, aki a korszak, s a költő kitűnő ismerőjeként, tárgyilagosan és a valóságnak megfelelően ezt írja a Szenicre kerülés körülményeiről: „...három nyugodt évet sem élt

Balassagyarmaton, mikor az iskolaszék fegyelmet rendel el Komjáthy ellen s felfüggeszti állásából. Két évig állás nélkül van, s 1886 elején a fizetését is megszüntetik.”⁸

A rövid összefoglalás igaz. A néhány sor mögött — mint ahogyan azt az előbukkanó dokumentumok bizonyították — meglehetősen összetett probléma rejtőzik. A költő magatartása választ ad arra is, mennyire igaz az, hogy Komjáthy forradalmáralkat, s verseiben forradalmi tűz izzik. (K. A. terminológiája). Kétes igazságúnak érzem azt a megállapítást is, amit Komlós emel ki Kirchner Béla kereskedelmi iskolai főgazgató memoárjából (a Magyar Irodalom története 1849—1950-ig című egyetemi tankönyvben), melynek eredeti lelőhelye a Polgári Iskolai Közlöny 1895. I.—II. száma: „...a féktelen szenvedélyű költő, a végőkat erőszakosan fűrkésző filozófus, a radikális s szélsőségekbe menő demokrata-politikus, a forradalmi ideáért lázongó reformátor, az élvezetekben s mulatságokban rap-szodikus vívőr mennyire ellentétben látszott állni a tanár nyugodt-tabb és következetes egyéni tulajdonságaival.”⁹

Vajon mennyire vehetjük komolyan Kirchner sorait, aki egy hivatalos lapban a „holtról vagy jót vagy semmit” immorális szellemében ír az immár halott költőről, s akinek nagyságára kicsit gyanús fáziskéséssel ébredt rá (emlekeztetve a történelmi perpetuum mobilis megvalósító ideális polgárra, aki H. Bosch korában Fra Angelicora esküdött, s Boscht nézte sarlatánnak, a századfordulón Gauguin fitymálta, mert számára Ingres akadémizmusa jelentette a művészetet, s ma Manzu, Moore, Schöffer munkáin háborodik fel, Rodin halálát siratva). Komjáthyt éppen jelentékeny hivatalt viselő mintapolgárok juttattak prűdségükkel, kicsinyességükkel, igazi abderita módszerekkel prezentálva, egy szláv Tomiba, ők a felelősek az ilyen levelekért: „...Ha tehát tehettek valamit értem, kérlek az istenekre! Csak Pestre, Pestre, ha lehet!” (Komjáthy levele Palágyi Menyhért-höz).¹⁰

(...)

Komjáthy csak fiatal éveiben élt rövid ideig Budapesten. Tett egy tragikomikusan félbeszakadt rövid európai körutat is, aztán élete mozgalmassabb fele lezárult. Élete nagyobb részét Balassagyarmaton és Szenicen élte le.

Költészete e két — egymástól erősen különböző — helységben bon-takozott ki.

Talán nem árt, ha szemügyre vesszük, milyen is volt a nyolcvanas évek Balassagyarmata, Nógrád vármegye székhelye.

(...)

1875-től Madách Imre öccse, Madách Károly, a Komjáthy-„per” idején Sczitovszky János ül az alispáni székhelyen.

A városka élete éppen olyan eseménytelen, mint bármelyik századvégi magyar polgárvárosé. Az iparosodás megindulóban van, a középbirtokosság kezd elfoglalni az államigazgatásban azokat a posztokat, melyek lehetővé teszik, hogy megtartsa birtoka roncsait, vagy az elűzött vagyont társadalmi pozícióra váltsa át.

A dobogókon már egy viszonylag szűk kör tagjai ágálnak, kedélyeskednek. Megjelenik a polgár prototípusa, a helyi sajtóban egyre gyakrabban találkozhatunk a magyar nyelvvel most barátkozó pénzemberek, kereskedők nevével, egyre markánsabb arcot ölt az alakuló honorációr réteg.

Reményfy József, a városka törpe Gyulai Pálja már sikerrel hagyta maga mögött a legtöbb gátat: 1880-ra szinte minden jelentős pozíció birtokol (a népbanktól az iskolaszékig), felkészülten leskelődik nehezen támadható precizitásának, feddhetetlenségének palánkjára mögül, egyelőre csak a rétsági körörsöt és társait vadolva: „...A körörsötök körüket egy-két évben járják be egyszer, s hogy a fizetésüket ingyen húzzák.”¹¹

A városban működik már az a polgári iskola, ahol Komjáthy Jenő és Márkus Gizella tanít majd, mindjárt megjelenésükkel kisebb botrányt kavarva.

Komjáthy Anzelm, a pálfalvai születésű megyei főjegyző közmegelegetésre látja el feladatát, a kormánypart helyi félhivatalos lapjában olvashatjuk, hogy szinte minden jelentős családi és társadalmi összefüggésben részt vesz, megbecsült polgára a városnak.

Kaposy István — aki akaratlanul is részese lesz Komjáthy Jenő tragédiájának, meghurcolásának és elűzetésének — gyengécske verseket publikál Kék László és Horváth Danó lapjában (Nógrádi Lapok és Honti Híradó), de a szokványos szerelmi hozsannázás lélegzetvételi cezuráit epés környezetkritikával tölti ki:

„Ne higgy nekik! hazudnak ők;
Mesterségök, s rajtam üzék.
Kihülne még a pokol is,
Ha nem szítnák őkök tüzet...”

Palkovics Viktor polgári iskolai hitoktató *Nyílt kérdés* című cikkében Kaposy (később Komjáthy kollégája és barátja) ellen vádaskodik. Meryth Jávor Lajos nevű másodosztályú r. k. tanuló a sikeresen letett magánvizsga után harmadosztályba lépett, csak éppen hit-

*Részletek a szerző azonos című tanulmányából. A szerző az anyaggyűjtésben való közreműködésért köszönetet mond dr. Bellizky János-nak.

A futó kellemetlenségek csitultával Komjáthy asszimilálódni igyekszik. Kétségtelen, hogy Balassagyarmat egyféle szubkultúra a széles látókörű, Schopenhauert, Kantot, Nietzschét ismerő és értő, filozofikus hajlamokkal megáldott (vagy megvert?) széles látókörű költő számára. mégis eleinte mindent megtesz azért, hogy a város kulturális életét fellendítő egyszerű, de hasznos polgár legyen. Az a kettősség, mely a későbbi években elviselhetetlenné válik, a pszichózisig juttatja el Komjáthyt, most még a felszín alatt lappang.

Mint polgári iskolai tanár a Nógrád megyei Tanítótestületben pályamunkákat bírál el (a bíralt pályamű címe: Melyek a leginkább célhoz vezető büntetési és jutalmazási módok a népiskolában?)²¹

Felesége révén — aki gyorsan és praktikusan beépült a városka polgári köreibbe —, bekapcsolódott az ún. társasági életbe. Ma már kicsit komikusnak tűnik, hogy a helyi női dalegylet pénztárnoki tisztségét látta el,²² hogy a hírek között többször értesülünk arról: megjelent számára érdektelen családi, vagy protokollaris eseményeken. A második Benzenleitner-ügyig tagja (alapító tagja) a Madách Emlékügyi Bizottságnak, melyet még majdnem kamaszként ő hozott létre Luby Sándorral,²³ gyűjtési akciókat szervez, szobrot akar állíttatni Madách Imrénék. Mivel igen jó kapcsolatban van a NLHH felélős szerkesztőjével, Horváth Danóval (az eljegyzést közlő hímen-hírben a „Japunk munkatársa”²⁴, a házasságkötését tudatában az „ismertebb író”²⁵ terminológiát használja a szerkesztő), a békésebb időkben meglehetősen sokat és sokfélét ír a lapba. A későbbiekben vizsgált színikritikák sora a kinevezés körüli huzavona idejében megszakad ugyan (felszínes szövegkritikai vizsgálattal is bizonyítható, hogy a későbbi színreferenciákat szignáló Bayard és Nobody nem azonos Komjáthyyal), de kevésbé fontos, Balassagyarmaton született versei közül (kötetében ezekből alig többet, mint harmincat válogatott be) kettőt is publikál a lapban.²⁶ Ezeket csak a vádló „Meghalok” követi majd, 1890 végén. Szenicről.

Ifjú Weisz Vilma színvelgő-szépeltő, idegeket próbára tevő „költeményei” közé nyilván Komjáthy közvetítésével kerültek az NLHH-ba Reviczky Gyula versei.²⁷ Didaktikus magyarázó ún. társadalmi cikket ír a Tárca rovatba az emancipációról. Okosan érvel és szemléletesen paríroz,²⁸ az „akinek nem inge...”-módszerrel, az észre apellálva igyekszik senkit meg nem sértve (helyesebben magatartásformákat, viselkedésmódokat téve neveltséggé) javítani. Bizonyára mégis valamiféle ellenállás, felháborodás, a petit bourgeois sértettség okozhatta, hogy az egy sorozat első darabjának szánt írást nem követte második, harmadik. Komjáthy nem is vállalkozott több hasonló (értsd: hasonló szintű, metodikájú) misszionárius munkára.

Ezek az esztendő a viszonylagos nyugalom évei. A költő készül. Az Eloa-versek zöme már tartalmazza a Komjáthy-oeuvre lényeges jegyeinek jó részét. (A leglényegesebbek egyikét-másikát — a félreszorítottaságot, a deviáns személység támadva-védekezését — ez az élet-sorsból következik, még nem).

Költői attitűdje zűrdő tájt nyitott, kevésbé alanyi. Ha szerelmről ír, nem személye a hangsúlyos, nem szellemiségének vetülete (visz-szatükrözése) a nő; szerelme tárgya áll a mű középpontjában, kívülről tud szemlélni (erre az életművet jelentő versek keletkezésé-nek idején már képtelen).

Jegyzeti tanúsítják, ez az életszakasz a felkészülés. Nagyformátumú tanulmányok megírását tervezi, olvas, értelmez, készül.

Az NLHH. 1884. szeptember 14-i számában olvasható a következő hír: „Komjáthy Jenő a Bgyarmati államilag segélyezett polgári iskola egyik tanítója és Márkus Gizella u.e. iskola egyik tanítónője, ezen állásaikban a n. m. kir. vallás és közokt. ministerium által véglegesít-tették.”

Nem egészen egy évvel később, 1885. augusztus 1-én a Közigazgatási Bizottság fegyelmi eljárást rendel el Komjáthy Jenő, Benzenleitner Leontin és Kaposy István ellen.²⁹

Ez az esemény tragikus fordulópontot jelent a költő életében.

A már említett, elhunyt Chikán Mihály helyett a polgári iskola végre latinszakos tanárt alkalmazhatott. Ugyanekkor került a testületbe egy rendkívül agilis, harmincegy éves tanító, Benzenleitner Leontin, aki később akaratlanul is szerepet kap a Komjáthy ellen indított támadássorozatban.

A Gyarmaton csupán két éve tanító Benzenleitner Leontint 1884 februárjában a polgári iskola tantestülete (egy tanító kivételével) fel-jelentette a közoktatásügyi miniszternél. Az NLHH többször tárgyalja az esetet s annak következményeit, Benzenleitner vétkét érintve a „pajzán pletyka” a (tanító) „viselt dolgai” kifejezéseket használva.

Az ügy rövid úton békésen megoldódott, mégis néhány vonatkozása Komjáthy Jenő leendő sorsát ismerte nem lényegtelen. Valószínű, hogy Komjáthy és felesége aláírta a feljelentést (jó okunk van azt hinni, hogy az erőszakos lépéstől csupán az érintett Kaposy István tartotta magát távol).

Az ügybuzgó Reményfy József a Közoktatási Bizottság ülésén ne-gyedórás beszédben változta, hogy az egész tanári kart fegyelmi-ileg felelősségre kell vonni, mert az ő (= az iskolaszék) tudta nélkül tet-ték meg a feljelentést.

Komjáthy Anzelm okos érvekkel mond ellent, hivatkozik arra, hogy az iskolaszék csupán a szülők és tanítók közti viták eldönté-sére jogosult, de Reményfy részrehajlással vádolja a tanfelügyelőt, s nyílt, ellenséges hangú polémia kezdődik a helybéli első számú ha-talmasság és Komjáthy Anzelm között.³⁰ Reményfy az 1885. májusán ki-robbanó (később Komjáthy Jenő eltávolítását eredményező) botrán-nyig is több alkalommal sértő hangon szól Komjáthy Anzelmről, ellene szólt összeesküvésekre tesz célzást, melyeket a tanfelügyelő irányít a háttérből. Legjellemzőbb talán egy 1885-ben írott cikkének néhány részlete: „... az, hogy én iskolaszéki elnöki állásomtól elmozdítassam Komjáthy Anzelm tanfelügyelőtől egyáltalán nem függ. hanem függ

egyedül Balassagyarmat városától, amely engem ez állásra való meg-választással megtisztelt, már pedig Balassagyarmat városával Kom-játhy Anzelm tanfelügyelő és társai eddigéig nem rendelkezik, s biztosak lehetnek felőle, hogy rendelkezni ezután sem fognak...”

„Ügyetlenül gigondolt neveltségesre rendezett machinációjukra te-hát nem is reflektáltam volna, ha nem tartanám szükségesnek egyszer s mindenkorra kijelenteni, hogy én sem a tanfelügyelőktől, se az ő Sneffjeitől nem tartok, intrikáikat és hiú erőlködéseiket pedig ne-ve-tem. Mégcsak nem is bosszantanak vele, legfeljebb ők bosszankodna-nak saját tehetetlenségükön.”³¹

A majális-botrány idejére Komjáthy Anzelm és Reményfy között már meglehetősen feszült a viszony. A kicsinyes despota a Komjáthy Jenő vádló perben bizonyíthatóan rosszul indult, elfogult.

A botrány 1885. május 27-én kezdődött, amikor a polgári iskola növen-dékei és tanárai a podluzsányi erdőben mulattak, táncoltak „... egész esti 10 óráig, midőn is kellő mértéket tartva és beelégedve a sok jóval a társaság hazavonult.”³²

Komlós Aladár közlése szerint³³ a Pesti Napló 1885. december 18-i hírében az olvasható, hogy Komjáthy Kaposy kollégája rábeszélésére nyilvánosan megsértette Benzenleitner Leontint.

A későbbiekben tudjuk, hogy Kaposy István szerelmi nexusba ke-rült Benzenleitner Leontinnal, viszonyuk a polgári iskola tantestü-lete előtt ismert volt.

Kaposy a megúnt kapcsolattól mindenáron szabadulni akarva von-hatta be Komjáthyt, különös színterül választva éppen a majális-ünnepséget.

A több mint egy éve rejtetten meglevő feszültség kulminált. Az iskolaszék július 16-án, majd augusztus 1-én tárgyalja, s a Közigaz-gatási Bizottság elé terjeszti a polgári iskola ügyét. A Nógrádi Lapok 1885. augusztus 9-i számában olvasható: „Balassagyarmat városa Komjáthy Jenő, Kaposy István tanító és Benzenleitner Leontin ta-nítónő ellen több rendbéli viselt dolog (majális botrány, öngyilkos-sági kísérlet, s engedtlenség) miatt a fegyelmi eljárás megindítását, a nevezett tanítók és tanítónő felfüggesztését, s a helyettesítés iránti petíciónak a közoktatásügyi miniszterhez pártolólag leendő felterjesz-tését kérvényezte.”

A fegyelmi eljárás megindítása előtt az iskolaszék felszólította mindhármat, hogy három napon belül adják be lemondásukat.

Noha Komjáthy Anzelm tanfelügyelő az iskolaszék intézkedése ellen vétőjogával élt, az ügy már megjárta a minisztériumot, a vizs-gálatot elrendelték.

Ezen az ülésen derül ki, hogy a város szerette volna megszerezni a döntés jogát a minisztériumtól.

Komjáthy Anzelm hiába kéri, hogy a vizsgálatot ne csak szemé-lyekre, hanem az egész polgári iskolára terjesszék ki, a közhangulat már fia ellen fordult: „... a memorandumban súly fektetik arra is, hogy Komjáthy Jenő tanító az iskolaszék által megejtett vizsgálat-hoz az iskolaszék felhívására meg nem jelent s így engedtlenséget tanúsított.”³⁴

Az alispán kérdésére — elegendők-e ezek a vádak a fegyelmi meg-indításhoz? — egyhangú „igen, természetes” a válasz.

Határozattá válik tehát a három tanító ellen indítandó fegyelmi eljárás. Szeptemberben a minisztérium jóváhagyja Kaposy, Benzen-leitner és Komjáthy felfüggesztését is.³⁵

Talán megnyugodott volna a kisváros pletykaéhes közönsége, ha nem vesznék az események tragikus fordulatot. December közepén Benzenleitner Leontin öngyilkos lesz. A helyi lap természetes részle-tességgel írja le, hogyan találták rá a szerencsétlen tanítónőre, aki „... kis forgópisztollyal agyába lőtt, balkeze a pisztollyal együtt mel-lélére hanyatlott, jobb keze feje fölé emelkedett, a jobb lába össze volt húzva.”³⁶

Halála előtti levelet írt Reményfy Józsefnek, melyben Kaposyt vá-dolja, akitől áldott állapotba került, s aki nem volt hajlandó őt fele-ségül venni.

Reményfy a közigazgatási bizottságnak, majd az államügyésznek továbbítja a levelet, ezzel természetesen eldöntve Kaposy sorsát.

Néhány nap múlva a helyi fegyelmi bizottság megszünteti a vádat Benzenleitner Leontin ellen, „... ennek legközelebb történt halála miatt...”, Kaposy ügyét a fenytűt törvényszékhez teszik át, Kom-játhyt pedig 100 Ft bírságra ítélik, meghagyva, hogy a renitens tanító áthelyeztetését sürögösen meg kell oldani.³⁷

Kaposy hamarosan eltűnik a porondról. A „per” egyetlen részt-vevője marad csak a bohózat, de tragikomikus elemeket sem nél-külőző események sűrűjében, Komjáthy, akiről kiderül, hogy „... a folyamatba tett bűnügyi eljárás őt nem érinté s annak tárgya és iránya az ellenében érvényesített fegyelmi vétségekkel szem tárgyi sem okbeli összefüggésben nincsenek.”

Ilyenformán a költő tulajdonképpen tisztázódik a vádak alól. Am hiába mérséklé a minisztérium pénzbírságát is 50 Ft-ra, a város már ragaszkodik eltávolításához.

Komjáthy Anzelm jogosan adta fia tragédiájának magyarázatául Reményfy — ahogy ő írja: a „hírhedt Reményfy” — viselkedését, s a jegyzőkönyvrészletek lényegében igazolják Komlóst, aki Komjáthy-tanulmányában a polgárokból álló iskolaszéki tagoknak a dzsentri ifjú iránt érzett ellenszenvének fontosságára hívja fel a figyelmet.³⁸

A tengeri kigyóvá nővő ügy 1887. őszéig húzódik. A helyi lapban sürgetik a költő áthelyezését, hivatkoznak a szülők, a legkülönbébb, gittegetlenszerű testületek tiltakozására.

Komjáthy — aki gyakorlatilag már két esztendeje bizonytalan hely-zetben van — megelégedi a vádak. A Nógrádi Lapokban ironikus felhangú nyilatkozatot közölt: „A Nógrádi Lapok múlt számában az iskolaszék üléséről szóló újdonságban a többi között ez áll: «A város Komjáthy Jenő áthelyezését kérte, miután itt eléggé ismeretes vise-

lete által magát lehetetlenné tette.« — Nem tudom, honnan vette a T. referens úr e kifejezést, de azt tudom, hogy a város képviselő testülete azzal nem élt, bar annak idején az iskolaszéki elnök úr által benyújtott memorandum alapján áthelyezésemet kérte. Minthogy azonban a memorandumban foglalt vádak a vizsgálat során részint eljuttak, részint valótlanoknak bizonyultak és a nagyméltóságú miniszter egészen más alapon — anélkül, hogy erkölcsileg legkevésbé sújtana — 50 frt. pénzbírságra ítél s az elsőfokú ítéletet megváltoztatta, a főnti kifejezést kénytelen vagyok visszautasítani. A tudósítás többi részére annyit jegyzek meg, hogy köztem és az iskolaszék közt annak idején támadt, félreértésen alapult meghasonlás következtében magam is kértem áthelyezésemet, de sikertelenül. Most azonban, valamint megnyugszom a miniszter ítéletében, azonképpen bele kell nyugodnom abba a kényszerűségbe is és meghajolnom azon magas intézkedés előtt, hogy tovább is itt működjek. Ha azonban némely urak jobb ügyre érdemes buzgósággal azon fáradoznak, hogy nekem máshol — a végérvényes ministeri rendelet dacára — talán jobb alkalmazást szerezzenek, ám tegyék; jelen körülményeim között ebbéli fáradozásukat készséggel és köszönettel fogadom. — Balassagyarmat, 1886. október 27. — Komjáthy Jenő."

„Lapunk múlt számában jelzett »lehetetlenné tevésre« azon magyarázattal tartozunk, hogy ez nem a mi nézetünk, de a közönség egy része foglalt ily állást Komjáthy Jenő úrral szemben. — A mi nézetünk az, hogy miután egy kis pletykáért Komjáthy nagyon is megbűnhődött, s miután ellene máskülönben semmi panasz nem forog fenn, sőt a tantestületi tagoktól úgy tudjuk, hogy Komjáthy Jenő úr nélkülözhetetlen jó tanerő, méltányos lenne ezen ügyet, mely Komjáthy Jenő úr tisztességes családjának is annyi keresőséget okozott, a napirendről levenni."»¹⁹

A csatolt szerkesztői vélemény (Horváth Danó felelős szerkesztő, Komjáthy atyai barátja írhatta) bizonyítja, hogy az eset megítélésében a vélemények megoszlottak, a nyilván Reményfy által sugallt hivatalos beszámolóban elhangzottakat kritikával kell olvasnunk.

A felvilágosult, „európai” polgár nem sok kivetnivalót talált Komjáthy viselkedésében. A történetek tanúsága szerint nem sok ilyen ember élt a századvégi Balassagyarmaton.

A helyi sajtó még csaknem egy évig közli a vádakot, Komjáthy Anzelm elkeseredett „védőbeszédeit”, beadvány beadványt, felirat feliratot követ. míg végül 1887 szeptemberére megszületik a döntés: „Komjáthy Jenő polgári iskolai tanárt, valamint nejét Márkus Gizellát, szintén balassagyarmati polgári iskolai tanárnót a közoktatásügyi miniszter úr Szeniczre, az ottani állami tanintézethez helyezte át, s ilyképp véget ért azon kínos hercehurcra. mi a nevezett tanár úr fitteni működése ellen két év óta napirenden volt.”⁴⁰

Az iskolaszék még felháborodva kér egy helyreigazítást: sérelmezik a „hercehurcra” kifejezés használatát, de ez már a jóllakott ragadozó kielégült ásítóása.

A Reményfy József ügyvéd által befolyásolt városi polgárság diadalmaskodott. Kivetette magából a tőlük eltérő (szellemi) alkatú „idegent”, bizonyítva a szociológiai közhely igazát: a középszer gyűlöli a tehetséget, az általános a különöst, s az emberiség — horribile dictu — gyakorta viselkedik úgy, mint a dán tyúkpszichológusok csirkéi (azt verik állandóan, amelyik más. A tollasok a kopasznyakút, a kopasznyakúak között a tollast, a kendermagosokat a fehérek között, a fehéret a kendermagosok között és így tovább).

A Komjáthyval történetek Wilfredo Paretot igazolják, aki a pszichikai állandók közé sorolja az egyformaság igényét.

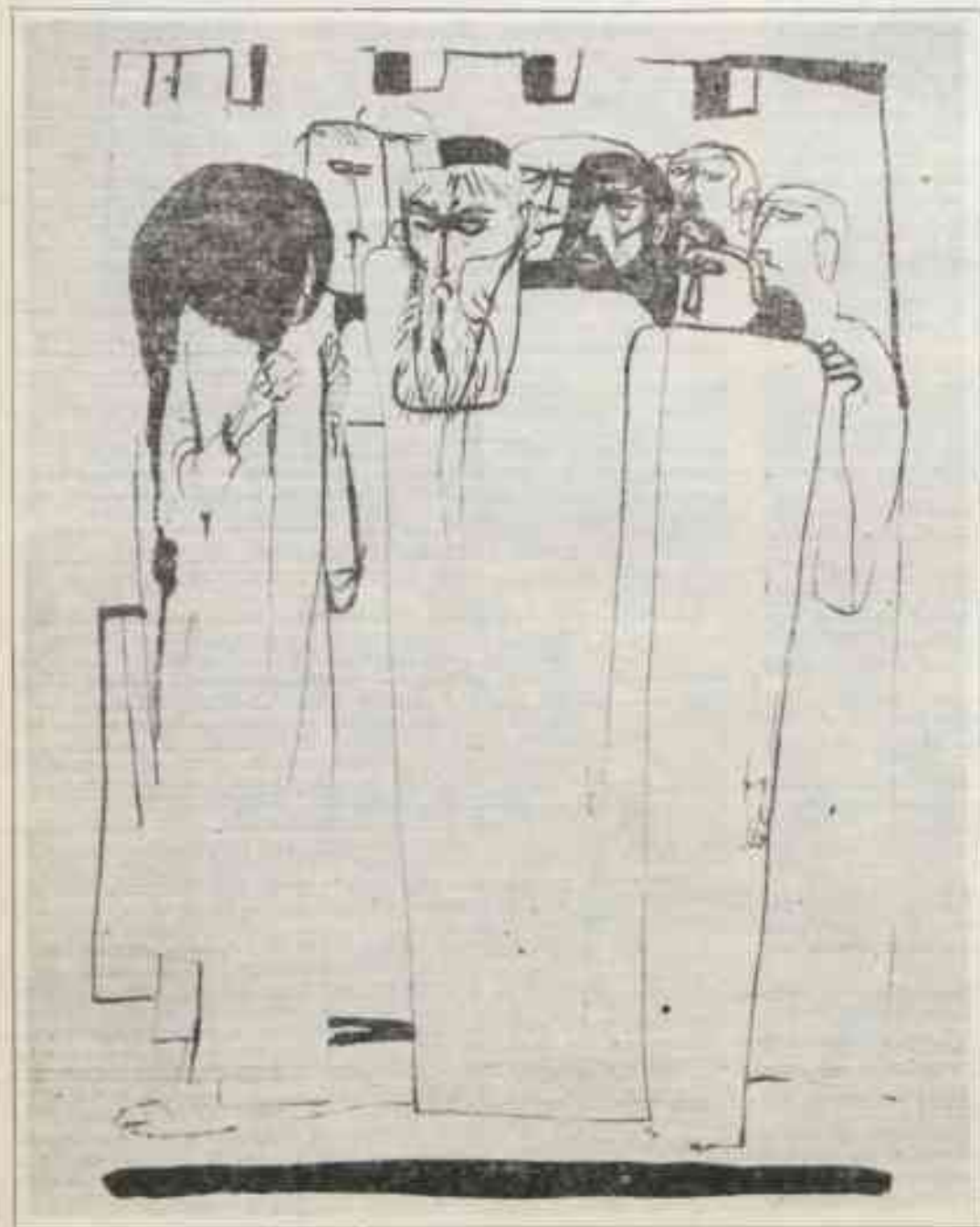
Az Elterőtől, a Mástól való idegenkedés ritkán tudatos, de a társadalmak életében a Schlemihl Péter bűnét sanyiló kétárnyékú kutyától⁴¹ a magyára küldött tudósig széles skálán követhetjük a tömeg véleményét.

Úgy sejtem az atyai védőszárnyak mögül ágáló dzsentri elleni elleniszerv csak a felszín. A stupid mikrotársadalom (=Balassagyarmat) tiltakozott egy szünető társadalmonkivüliség (=Komjáthy emberi, költői attitűdje) ellen; másféleképpen: egy szubkultúra vetette ki magából a megszüntetésén (feljavításán) munkálkodó „magot”.

Hann Ferenc

JEGYZETEK

1. Németh G. Béla: Türelmetlen és késlekedő fél-század. Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1971. 352. o.
2. Nógrád vármegye (Szerk.: Borovszky Samu) Budapest, Országos Monográfia Társaság kiadása, 1911. 280. o.
3. Palágyi Lajos: Komjáthy Jenő, Magyar Szemle, 1895. febr.
4. Ungarischer Dichterswald (Szerk.: Irene H. Cserhalmi) Leipzig, 1897.
5. Stenberg Ottó: Die Tragödie eines Dichterlebens Budapester Tagblatt, 1895. február 1.
6. Lehotai (Kosztolányi Dezső): Komjáthy Jenő. Magyar Szemle, 1906. augusztus 23.
7. Sikabonyi Antal: Komjáthy Jenő — Irodalmi tanulmány — Budapest, Rákosi Jenő Bp-i Hirlap Újságváltalata, 1903.
8. Komjáthy Jenő: A homályból. Budapest, Magyar Helikon, 1968. (Kömlos Aladár bevezetése)
9. Kiemelés Kömlosiét.
10. Kömlos Aladár kiemelése (MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Oszt. Közl. 1954. 5. kötet, 403. o.)
11. Nógrádi Lapok és Honi Híradó (NLHH 1880. jún. 27.)
12. Kaposy István: Az én titkom NLHH. 1880. február 29.
13. NLHH. 1880. január 11.
14. Apróságok — 1897. június 18. — Mikszáth Kálmán összes művei. Cikkek, Budapest, 1968. Akadémiai Kiadó, 3. kötet, 50. o. Kritikai kiadás.
15. NLHH, 1882. december 3.
16. NLHH, október 31.
17. NLHH, 1880. január 25.
18. NLHH. 1880. július 10. (Közgazgatási bizottsági ülés július 14-én)
19. NLHH. 1881. szeptember 25. (Kinevezés)
20. NLHH. 1881. október 23.
21. NLHH. 1881. október 30. (Hymen)
22. NLHH. 1881. október 30. (Nyilatkozat)
23. NLHH. 1881. november 13.
24. NLHH. 1883. november 4.
25. NLHH. 1884. június 15.
26. NLHH. 1883. március 18. (Szohrat Madáchnak! — Nyílt levél Huszár Sándor úrhoz — Luby Sándor)
27. NLHH. 1881. október 30. (Hymen) — Az eljegyzés időpontja: 1881. október 23.
28. NLHH. 1882. március 26. — A házasságkötés időpontja: 1882. március 23.
29. Kolosiorba! NLHH. 1881. április 17. Ó légy enyémi NLHH. 1881. május 1.
30. Politikus nemzet NLHH. 1884. május 11. Hogyha vársz még. NLHH. 1885. szeptember 13. Alató NLHH. 1885. november 1.
31. NLHH. 1881. június 19. Komjáthy Jenő: Társadalmi bogarak (Társadalmi cikkek) I. A garde-dame Injézmény és ami azzal összefügg.
32. NLHH. 1885. augusztus 2.
33. NLHH. 1885. július 19.
34. NLHH. 1885. szeptember 6.
35. NLHH. 1885. május 29.
36. Kömlos Aladár: Komjáthy Jenő MTA Nyelv- és Irodalomtud. Oszt. Közl. 1954. 5. kötet. 396. o.
37. NLHH. 1885. augusztus 9.
38. NLHH. 1885. szeptember 13.
39. NLHH. 1885. december 15.
40. NLHH. 1885. december 20.
41. NLHH. 1886. január 3.
42. NLHH. 1886. október 31.
43. NLHH. 1887. szeptember 4.
44. Székely János: Az árnyék. Bukarest, Kritérium Kiadó, 1971.

Új országok a filmtérképen

A filmművészetnek is vannak nagyhatalmi és hátsó frontjai. Az erőviszonyok ebben a világban nem annyira az anyagi, mint inkább a szellemi potenciál alapján alakulnak ki: a kártyát ilyenformán kis országok is keverhetik. A Szovjetunió és az Egyesült Államok mellett — a szocialista és a kapitalista rendszer vezető hatalmainak jelenléte a filmtörténet minden eddigi szakaszában meghatározó fontosságú volt! — Dánia, Hollandia, Csehszlovákia is játszott már vezérszerepet. A saját példákra is hivatkozhatnánk: mi sem hiányozhatunk a történelmi áttekintésekből.

Aki felüti Georges Sadoul vagy a Gregor-Patalas szerzőpár vaskos kötetét, tapasztalhatja, hogy a filmművészet virágzása nem a tőkebefektetés függvénye: tehetséges alkotók ideális szellemi légkörben szerény költségvetéssel is számottevő értékeket hoztak létre.

A hetvenes években szélesedett a kör: a megújulás, a kísérletezés éharcosai között korábban ismeretlen művészek bukkantak föl. Az úgynevezett „harmadik világ” filmgyártása sajtósági minőségi forradalmat él át. Új országok jelentek meg a filmtérképen, friss erők kapcsolódtak be a még mindig fiatalnak mondható művészeti ág eleven vérkeringésébe. Jelenlétük nem formális. Vállvergetve nem lehet beszélni róluk. Nem a „futottak még” mezőnyébe tartoznak. Tartalmi-formai vonatkozásban egyaránt gazdagítják a modern filmet: ideje kicsit részletesebben beszélni róluk.

Magyarországon is bemutattak néhány művet a szóban forgó országokban készült filmekből. Egy-két tucat mű kevés ahhoz, hogy az alapvető tendenciák kirajzolódhassanak, de arra mindenképpen alkalmasnak látszanak, hogy fogódzót adjanak a társadalmi-esztétikai ideálok meghatározásához. Az alábbi írásban — melynek indítéka néhány felkavaró filmélmény volt — erre teszek kísérletet.

Az alkotásokat (konkrétan: az algériai *Parázsló évek krónikáját*, a chilei *Az imádság már nem elég-et*, a marokkói *Nem lesz olajháborút*, a szenegáli *Bronz karkötőt*) mindenekelőtt az rokonítja egymással, hogy a társadalmi mozgás hullámszerű tükröződik bennük. A színes sztori, a cselekményes mese esetenként lényeges összetevő elem — a cannes-i nagydíjas *Parázsló évek krónikája* fordulatokban gazdag történet —, ám ennél sokkal fontosabb a haladás igénye, a progresszivitás vállalása, a mozgósító szándék. Nagy dolog ez, különösen

ha figyelembe vesszük, hogy az országok jó részében a filmművészet úgyszólván nullpontról indult, jelentős hagyományokkal nem rendelkezik. A papírforma szerint a kommersziális szellemnek kellene uralkodnia (annál is inkább, hiszen a befogadók, a közönség szellemi színvonala — az elnyomás súlyos teherként jelentő örökségeként — nem nagyon magas). És csodák csodája: a *Hallo-d-e a kutya ugatását* (Mexikóban forgatta Francois Reichenbach), *A megátkozott tengert* (Khalid Sidik Kuvaitban készítette a filmet). *A mennydörgés istenét* (szenegáli produktum, rendezője Ousmane Sembene) valóságos társadalmi igények hívták életre. És a publikum ott azért tekintette meg nagy érdeklődéssel a műveket, mert saját sorsa, saját élete, saját környezete, saját világa elevenedett meg a celluloidszalagon. Az eleven valósággal, a hús-vér emberekkel, az időszerű gondokkal a film biztosította lehetőségek révén könnyű azonosulni. Nekünk, itt még azért is fontosak ezek a filmek, mert bizonyos törekvéseknek és utaknak hiteles lenyomatai. A közérzetről tudósítanak. Tükröt tartanak elénk. Okos dialektikával járják körül a robbanásszerű változásokat, melyek a távoli országok jelenét — és persze jövőjét — formálják.

Vizsgáljunk meg közelebbről néhány konfliktushelyzetet, s egyúttal minősítsük az elkötelezettséget, az érettséget színvonalát. (Talán fölösleges hangsúlyozni, hogy az eszmei összetevők vizsgálata elképzelhetetlen a kifejezési formanyelv analízise nélkül. Egy — önmagában kikezdehetetlen — politikai tétel csupán akkor válik „erővé” a vásznon, illetve a nézőtérben, ha a művészi megjelenítés hitelesíti. Alább olyan filmekről lesz szó, melyekben a tartalmi-formai egység megteremtődik.)

Az imádság már nem elég — hirdeti Aldo Francia művének címe. A film a Népi Egység idején készült, és azt a harcos szellemet árasztja magából, mely a forradalmi Chilét — és annak különféle képpen gondolkodó állampolgárait — magával ragadta, mi több: egyesítette. A dráma hőse fiatal pap, aki a krisztusi szeretet jegyében azonosul a szegények igazságával. Eleinte illúziókat melenget magában, később azonban fokozatosan rádöbben arra, hogy az úri osztályoktól nem várhat sem segítséget, sem könyörületet. Döntenie kell, hová tartozik. Harmadik út ilyen szituációban nincs. Isten szolgálja a népet és a harcot, a veszélyt és a küzdelmet vállalja. A passzív bezárkózás, a terméketlen részvét helyett a robbanó aktivitást. Nagy tanulság: a kizsákmányolás ellen folytatott háborúban akcióegységet lehet teremteni. Nem imádsággal: okos logikával és teremítő erővel, mint Aldo Francia ifjú papja.

A sakál — ezt a chilei filmet még 1969-ben készítette Miguel Littin — felületes

szemlélő számára „egy bűn történetének”, egy bűnös ember széthullásának dokumentarista eszközökkel készített rajza. Valójában a műnek semmi köze a kriminológiához vagy a pszichopatológiához. Littint főképpen az a közeg érdekelte, amelyben a törvénytelenesség elhatalmasodott. A társadalom, amely hamis eszméket, rossz új jelző táblákat írt elő tagjainak. A nyomor, mely tudatlansággal párosul. Nagyon találóan fogalmazott a *Szovjetszkij Ekran* című szovjet szaklap kritikusa: „A film alkotói aprólékosan kutatják az embertelenségre vezető okokat. Azt állítják a nyugaton divatos elmélettel szemben — amely szerint az ember eleve bűnös —, hogy a ember jó, mint ahogy az üldözött elől menekülő fekete szemű fiúcska is az. A film központi kérdése: mi lesz abból az emberből, aki nélkülöz minden emberi kapcsolatot és együttérzést?”

Egy fiatal szenegáli rendező, Djibril Diop Mambety *A hiéna utazásában* a személyiség kibontakoztatásának, az álmok valóra váltásának lehetőségeiről beszél. Pontosabban szólva: a feltételek hiányáról. *A hiéna utazásának* szerelmesei Európába Párizsba vágnak. Nyilván nem a Moulin Rouge vagy az Eiffel-torony miatt, hanem azért, mert a fény városa tudatukban összekapcsolódik a szabadsággal, a boldogsággal, az érvényesüléssel. Ezt az alapjában véve tisztességes tervet tisztességes eszközökkel nem lehet valóra váltani. Mori a főhős — éppúgy, mint „a sakál” a másik filmben — kisiklatja élete vonatát. *A hiéna utazása* sem csupán az ábrázolt karakter mikroklímáját tárja fel. A dakari „látélet” ennél sokkal bonyolultabb. Djibril Diop Mambety a társadalmi „játékszabályok” mélyeséges igazságtalanságára hívja fel a figyelmet, miközben érzékeltes pontosságú képet fest az igények és a lehetőségek között feszülő feloldhatatlan ellentmondásokról.

Reichenbach nevét nálunk főképpen az *Amerika egy francia szemével* című szellemes és tartalmas dokumentumfilm után jegyezték meg sokan. A rendező újabb kirándulásra vállalkozott: ezúttal (a *Hallo-d-e a kutya ugatását?* című alkotásban) egy mexikói tragédia folyamatát és hátterét vizsgálja. Egy indiántörzs tagja orvost és orvossgot keres beteg gyermekének. Útja megrendítő, mert reménytelen. Nincs szolidaritás és nincs segítség. Reichenbach a kiszolgáltatottságot társadalmi miliőbe ágyazza. Szól a város és a falu közötti különbségről, az értelmetlen tradíciókról s mindenekelőtt a gondolkodás elmaradottságáról. Filmje — mely lírai elemekben is gazdag — jóval több annál, hogysem száraz dokumentációnak nevezzük. *A Hallo-d-e kutya ugatását?* egy érdekes elvi probléma leckéjét is feladja: tekinthető-e igazán mexikói filmnek a francia rendező munkája? Avagy beszéljünk arról, hogy az

adott nemzeti filmgyártás idegen tollakkal ékeskedett? A filmművészet története — rendezői életművek története, de viszonylag pontosan meghatározható film-etnikumoké is. Bunuel például sokféle stúdióban dolgozott, számos országban megfordult. Nyilvánvaló, hogy mindenütt Bunuel-filmeket forgatott, de a *Viridiana* nem cserélhető össze *Az öldöklő angyallal* vagy az *Egy szobalány naplójával*. Mivelhogy — sorrendben — az első spanyol, a második mexikói, a harmadik pedig francia film. Az adott nemzeti filmtörténetnek is szerves része. Ugyanezt mondhatjuk Reichenbach művéről.

Még egy figyelemre méltó változat: a szenegáli Ousmane Sembene *Emitai* (*A mennydörgés istene*) című munkája. A cselekmény a második világháború időszakában játszódik: felidézi a forró éveket, amikor a nyugat-afrikai nép a francia gyarmatosítók ellen küzdött. Nem kisebb tért, mint a létért. Nemcsak nálunk szokás a cselekvések nullpontjáig visszapergetni a történelmi eseményeket (elsősorban a *Hideg napok*, a *Szegénylegények*, a *Húsz óra* teremtett ebben a vonatkozásban jó hagyományt): másutt is felismerték, hogy az őszinteség nem egyszerűen etikai kategória, fontos művészi követelmény is. Különösen akkor, amikor a rendező sorskérdésekben foglal állást és elhatárolja magát az illusztrativizmustól, mert a gyökereket kutatja. Az *Emitai* — az *Ibrahim Dieng utalványt* kapott alkotójának újabb filmje — az ilyenfajta művek közül való.

Ami a stílus, a megformálás változatait illeti, többféle törekvés esztétikai jegyeit fedezhetjük fel. Lakhdar—Hamina a *Parázsló évek krónikájában* a filmi „nagyepika” szabályai szerint építkezik. Több alkotásban a „tényirodalomnak” megfelelő „tényfilm” — tehát a jelenségek lényegére koncentrááló oknyomozás — kohéziós eleveit érvényesítették az alkotók (például a *Sakálban*, a *Nem lesz olajháborúban*, a *Keselyű vérében*). Az *Emitai*-ban vagy Reichenbach fentebb méltatott művében (*Hallod-e a kutya ugatását?*) áradóan gazdag és magávalragadóan emocionális fűtöttségű a szokások, a dalok, a szertartások rajza, vagyis a mesével teljesen egyévváló folklórkincs. Még valami közös a filmekben. Találhatunk bennük súlyos szimbólumokat, különleges időtechnikát, rugalmas dramaturgiát: ha így osztályozzuk az alkotásokat, kétségkívül különböznek egymástól. De mindegyik realista mű! Egyik sem beszél rébuszokban! Nincsenek mögöttes tartalmaik! A *Parázsló évek krónikája* és a többi film, melyről jegyzetünkben említést tettünk, megjelenítik a valóságot, s egyszersmind meg akarják változtatni azt. Ennél politikusabb programot, nemesebb missziót elképzelni sem lehet a manapság gyakran manipulatív, ilyenolyan-amolyan trükkökkel beprogramozott filmszínészet korszakában. Lakhdar—Hamina, Souhel Ben Barka, Ousmane Sembene, Miguel Littin és a többiek azt a stafétabotot viszik tovább, melyet a neorealista szorongattak olyan makacs megszállottsággal a kezükben. Ez az elkötelezettség, a — Kósa Ferenc szavaival élve — „mardéktalanul tisztességes filmek” stafétabot-

ja. Nem véletlen, hogy az egyre erőteljesebben kibontakozó algériai, marokkói, szenegáli stb. filmekről szólva — a forrásvidékek között — gyakran emlegetik a neorealista nevét és kiáltványait. Meg a forradalmi szovjet filmművészetet. John Ford *Érik a gyümölcsét*, melyet John Steinbeck ihletett. Így találkozunk és érintkeznek egymással bizonyos utak, melyeken nagyon messzire el lehet jutni.

Jelen írás megfogalmazásával párhuz-

Egy művelődésszociológiai vizsgálat „eredményei”

A tudatos társadalomepítés, jövőre orientált terveink reális megfogalmazása megköveteli, hogy széleskörűen és mélyen ismerjük a valóságot. Napjainkban a szocializmus építésének ahhoz az időszakához érkezünk, amikor — egyebek mellett — a kulturális nevelő tevékenység fokozása és tervszerű irányítása az eddigieknél nagyobb súlyt kap. Egyrészt azért, mert megteremtődtek e terület gyorsabb ütemű fejlesztésének feltételei, másrészt mert a kultúra, a művelődés a társadalmi haladásnak egyre inkább szükséges tényezőjévé válik. Így előtérbe kerül a művelődési helyzet és az azt befolyásoló tényezők feltárása, és az ennek megfelelő feladatok kijelölése.

Nógrád megye a közművelődés középtávú tervét a körülmények és a feltételek alapos ismeretének elmélyítésével is meg kívánta alapozni; ezért az MSZMP Nógrád megyei Bizottsága kezdeményezésére, a Társadalomtudományi Intézet irányításával 1971-ben a munkásosztály életkörülményeire és kulturális viszonyaira vonatkozó széles körű adatgyűjtő munka indult meg Salgótarjánban.

Országunkban ez volt az egyik első átfogó program alapján végzett vizsgálat. A felmérés a város huszonkét üzemében dolgozó mintegy 16 ezer munkás tíz százalékára terjedt ki. A kiválasztott személyeket kérdező biztosok keresték fel, akik a válaszok alapján rögzítették az adatokat. A kérdőívek összeállításánál a vizsgálat irányítói arra törekedtek, hogy a már korábban szerzett tapasztalatokat is felhasználva, megbízható képet nyerjenek a salgótarjáni munkások műveltségéről és művelődési gyakorlatáról.

Mivel mind a műveltségnek, mind a művelődési gyakorlatnak rendkívül sok összetevője van, és ezek mindegyike nem is mérhető, továbbá mivel arra a kultúrán kívüli egyéb tényezőkre is jelentős befolyást gyakorolnak, szükségesnek látszott, hogy a vizsgálatot a tulajdonképpeni tárgyanál szélesebb körre terjesszék ki. Így olyan információk birtokába jutottak, amelyekről kitűnt, hogy — bár nincsenek közvetlen összefüggésben a művelődési gyakorlattal — áttételesen mégis fontos szerepet játszanak az egyén kulturális fejlődését meghatározó döntésekben.

Az ily módon feldolgozott anyag két kötetben, több mint hatszáz oldal terjedelemben jelent meg. Bár az adatok feldolgozása, értékelése, a következtetések levonása többnyire csak ezután következhet és következik, a felmérés adatait tartalmazó két kötet megjelenése e folyamat fontos állomásának tekinthető. A két könyv óriási adattömege első pillantásra szinte befogadhatatlannak tűnik, a tárgy iránt érdeklődők azonban rövid tájékozódás után az élet minden területéről szóló sok értékes információhoz, szinte kimeríthetetlen forrásanyaghoz juthatnak.

A felmérés eredményeit ismertető harmadik kötet eltér az előző kettőtől, mivel nem statisztikai táblázatokat közöl, hanem a vizsgálat során készített, összesen száz interjú közül 23-nak a hiteles szövegét tartalmazza. Jóllehet, a gyűjteménynek ez a része sem tartozik az olvasmányos, szórakoztató művek közé, mégis ajánlható mindazok számára, akik érdeklődnek mai és tegnapi életünk iránt,

mosan lektorálom az egyik kiadó számára Jerzy Plazewski *Filmtörténet mindenkinek* című könyvét. A kötet 1974-ig tekinti át a XX. század „népművészetének” fejlődését. Nem poénnek szántam, de szeretném megemlíteni, hogy az újabbkori fejezetekben sűrűn találni hivatkozást azokra a fiatal filmgyártó országokra, melyek immár nemcsak jelenlétükkel, hanem eredményeikkel is gazdagítják a szinképet.

Veress József

mert lapjain különböző évekről vallanak a kérdezettek, személyes sorsukkal bizonyítják, hogy az egyes ember és közössége, egyén és társadalom mennyire összetartozó fogalmak. És azt, hogy az egyén felemelkedése tömegméretekben csak a társadalom gyökeres átalakulása útján valósulhat meg. Ez közös tanulsága a könyv lapjain megszólaló 23 ember 23-féle életútjának. Frappáns ötlet az, hogy a személyes sorsokat felidéző interjúkat a szerkesztő szembesíti a Salgótarján párhuzamosan kibontakozó történetét dokumentáló rövid szövegrészekkel: ezek is tanúsítják, hogy a személyes vallomások általánosabb érvénnyel bírnak, tipikus tendenciákat fejeznek ki.

A művelődésszociológiai felvétel 1971/72-ben készült. Gazdag információs anyaga újabb jelentős hozzájárulás Salgótarjánról szóló ismereteink bővítéséhez. Kár, hogy megjelenésére közel öt évet kellett várakozni.

Bacsó Pirok

Aradi Nóra:

Munkásábrázolás a magyar képzőművészetben

Aradi Nóra újabb munkáiban következetes rendszerré építi a szocialista művészet területén végzett kutatásait. Az alábbiakban méltatásra kerülő műve előtt két évvel megjelent, hasonló tárgykört feldolgozó, *A szocialista képzőművészet jelképei* című könyvében széles körű ikonográfiai, azaz egyes témákat és témaköröket feldolgozó kutatásokat végzett. Új könyvében — mint ahogy erre a címe is utal —, a munkásábrázolás alakulását vizsgálja képzőművészetünkben.

A képzőművészetben megjelenített dolgozó ember figurája mindig kölcsönhatásban áll a munkásság szerepének történelmi alakulásával és az adott korszak művészeti irányzataival. A manufaktúrákban tevékenykedő munkás és napjaink nagyipari dolgozójának különbözőségét, azonosságát a művészet a maga sajátos képi eszközeivel hűen fejezi ki. A munkás fogalmának történelmi változása, valamint az adott képzőművészeti korszakok formajegyei együttesen alakították és formálják ma is a munkásábrázolást.

A kötet történeti sorrendben követi végig a témát. A jól válogatott, többnyire

ismert, de ilyen összefüggésben még nem tárgyalt képanyagot rövid, lényegretörő műelemzések kísérik. A mű első illusztrációja egy 1879-es munkásnapló címlapja. A történelmi festészet stílusait, komponálsmódjait magán viselő nyomtatott allegorikus figurái a munkás-paraszt-értelmiség összefogását hirdetik. Ugyancsak a XIX. század végének iparos és mesterember alakjai jelennek meg életképi keretben *Pollák Zsigmond Kovácsok sztrájkja* (1873) című xilográfiáján.

A múlt század végén (jórészt külföldi mintára) kétféle munkástípus ábrázolási módja alakult ki: a kiszolgáltatottságával, nyomorával vádló és leleplező, valamint az erős, jogaiért bátran kiálló vezető munkáshős alakja. Ez utóbbi meghatározó jegyeit viselik magukon a Magyar Tanácsköztársaság agitatív jellegű (plakát) alkotásai: *Bíró Mihály Kalapácsos vörös ember* (1913, 1919), *Bortnyik Sándor Vörös csillag* (1918).

Az ellenforradalmi éra emigrációba kényszerülő művészeinek kompozícióján az elvontabb, általánosabb munkásélmény jelenik meg (*Bortnyik Sándor Lámpa-*

gyűjtogató (1921). Hosszabb, kényszerű némaság után itthon is létrejönnek szocialista képzőművészeti programot hordozó munkásábrázolások. Ilyenek például — csak a legjellemzőket kiemelve — *Derkovits Hajókovácsa*, *Dési-Huber István IV. rendje*, *Mészáros László Lázadója*, *Goldmann György Űlő munkása*.

1945 után képzőművészetünkben fokozott politikai és művészeti jelentőséget nyer a munkásábrázolás. A meghatározó, erős, vezető szerepet betöltő osztályát jelképező munkásábrázolása mellett, egyre differenciáltabb típusok jelennek meg. Létrejön egy pszichikailag árnyaltabb megjelenítési forma, megjelenik a békés alkotómunkát végző dolgozó figurája (*Ferenecz Noémi Két munkás* (1945), *Domanovszki Endre Csillékek* (1948).

Az ötvenes évek személyi kultusza a munkásábrázolást is egysíkúvá tette, mivel az időszak normatív esztétikájának fő követelménye a zsáner és a direkt, elbeszélő jellegű ábrázolás volt. A számos, művészi értéket nem hordozó alkotás mellett természetesen remekművek is születtek *Somogyi József Martinász* (1953).

A hatvanas években a munkástípusok érezhető stílárís és mélyülő tartalmi változásával találkozunk. Az egyes alkotásokon a szellemi és politikai erőt kifejező elvontabb, jelentős formai igényességgel párosuló ábrázolásmód kerül előtérbe: *Vigh Tamás Tudomány szimbóluma* (1963), *Magvető* (1966).

Napjainkban a tárgyalt témakörbe tartozó művek köréből — a szerző nyomán — csak néhány sajátos vonásra hívnánk fel a figyelmet: a munkás- és paraszt-típusok elkülönülésének feloldódására, valamint jelenük technikai fejlődésének fokozott megjelenítésére: *Gyurcsik Ferenc Prométheusz* (1975).

A hazai, közép-európai ipari és agrár-munkások képzőművészetben történő ábrázolásának rendszerezését elsőként végezte el a kötet szerzője. Joggal állapíthatjuk meg tehát, hogy figyelemre méltó úttörő művel bővült a szocialista képzőművészetet bemutató és rendszerező kiadványaink sora. (*Kossuth*, 1976.)

Lóska Lajos

Jaan Kross:

Menny-kő*

Mivel magyarázható *Jaan Kross* magyarországi sikere és népszerűsége? (Mert, hogy sikeres író, azt a *Szovjet Irodalom* körkérdésére adott válaszok is bizonyítják.)

Udvariasak lennénk vele szemben, mert *Az ember tragédiájának* ész fordítása a számos Tragédia-fordítás közül az azonosulás bélyegét is magán viseli? Nem hihető, hogy a szélesebb értelemben vett közönséget mindez befolyásolná. (Jószereivel talán nem is tudnak *Kross* számunkra rendkívül becses fordítói tevékenységéről.)

Akkor talán *Kross* írástechnikája kápráztatja el az olvasókat? Ez sem lehetséges, hiszen mint lelemény, nem új a *krossi* technika. (Kis túlzással azt lehetne mondani, hogy az általa alkalmazott írói eszközzel *Faulkner* óta már-már unós-unatlan találkozunk. Az viszont kétségtelen, hogy *Kross* esetében briliáns módon kezelt technikáról van szó.)

Nyilvánvalóan nem művön kívüli, vagy formális okok teszik tehát sikeressé *Jaan Kross*t hazánkban. Titkát írásainak belvilágában kell keresnünk. Nem ismerhetjük prózája egészének eszmei kohézióját, mert gyűjteményes kötetek még nem látott nálunk napvilágot. *Menny-kő* című kisregénye óta azonban világosabban látjuk indítékait. A *Négy monológ Szent-György ürgyén*, a *Michelson beiktatása* és a *Menny-kő* úgy sorakozik fel egymás mellé, mintha egyetlen kalapácsütésre pattantak volna ki szülőatyjuk fejből. Azonos az eszme-kor, megegyezik az írástechnika.

Jaan Kross az ész történelemből és kultúrtörténetből azok a fejezetek érintik meg íhlető ujjakkal, amelyek alapkérdésekben ragadják meg annak a kis népnek a sorsát, amelybe ő is beleszületett. S Kelet-Európában Herder baljós jövődölgése óta mi lehet ez a kérdés, ha nem a nemzeti fennmaradás lehetősége, a nemzet felemelkedése vagy pusztulása? (Még ha Herder gondolatai nem is fogantak meg az ész szellemi életben úgy, mint mondjuk nálunk.) *Jaan Kross* tovább konkretizálja a tragikus kérdésfelvetést, és a történelmi helyzet kikényszerítette választ teszi vizsgálat tárgyává. Ez pedig — úgy tűnik — mindannyiszor ugyanaz: a történelmi

kompromisszum. Hiszen *Sittow* rááll az osztálykompromisszumra, azért, hogy magánéleti és művészi ambícióit valóra válthassa és — ezáltal mondhatnánk nemet. (*Négy monológ...*) *Michelson* azt kérdezi a magatartására rákérdező szülőanyjától: „Végül is csak nem gondold, hogy nekem kell a Livlandi Pugacsovnak lennem?” Választása, s a történelem tanúsága szerint inkább *Pugacsov* legyőzőjévé válik. Örök elégedetlenné egyben, akinek csupán apró fricskákra futja azokkal szemben, akiket kiszolgál. (*Michelson beiktatása*)

Általánosítható, mindenkor érthető és nyilvánvaló jellemképletek rajzolódnak itt ki. A magyar olvasó azonban azt is érzi, hogy a mi számunkra nem csupán alapítusok megragadásáról van szó. A kompromisszumoknak az a hangsúlyozása, ahogy *Kross* értelmezése szerint felvetődnek az ész történelemben, ez nagyon is ismerős a mi számunkra is — saját történelmünkben. de még inkább saját történelmünkről alkotott köznapitudatból.

Valószínűleg ettől fog el bennünket jellegzetes olvasási izgalom, amely nem csupán a megértés tünete már, hanem az olvasói azonosulás is.

A *Menny-kő* már mindkét előbb említett írás tanulságait ötvözi és meghaladja. A *krossi* konfliktus most az ész művelődéstörténet és irodalom két nagy, múlt század eleji alakja között robban ki. Itt a szerzőnek már arra nyílik lehetősége, hogy ne csupán egyetlen kiemelkedő személyiséget és a kor birkó-zása jelenítődjék meg, hanem az ugyanazért az ügyért küzdők közötti fáziseltérések és összeszikkadások kerüljenek az ábrázolás középpontjába.

Többértelmű, jelképes, de a kizárólagos megejtést a belemagyarázás gyanúja miatt magáról levető eseménnyel indul a kisregény. Az aksi-i lelkeszlak vidéki nyugalma felbolygatja a házigazda, *Otto Willem* *Masing* felfedezése: a közeli határrészben valószínűleg meteor hullott. A lelkeszlak laboratóriumában kell magukat igazolniuk a koszos köveknek. A lelkeszlak méreteihez képest amúgyis nagy vendégeregbe — mert a házigazda egyben az ébredező ész szellemi élet elismert alakja is — váratlanul betoppan egy kicsapott, avagy a diákéletet önként feladó volt diák — *Petersohn*.

Nem tudjuk pontosan, mi vitte *Petersohn*t *Aksiba*. Tisztelgő látogatásra ment-e, tanulni akart-e a köztisztelőkben álló *Masingtól* vagy

csupán az érdek vezette (írásainak kiadását *Masing* nagyban előmozdította)?

Egy azonban egészen hamar bizonyossá válik. Képtelenek arra, hogy szövetségre lépjenek egymással! Különböznek a külsőségekben, különböznek egész jellemükben. Felfogásukban is számos összeegyeztethetetlen vonást találunk.

Egyben megegyeznek: a nép tántoríthatatlan szolgálatában.

Lényegében a népszolgálat az, ami *bevallott* indoka *Petersohn* látogatásának. Masingnál tett látogatásával a nép ügyét kívánja megtisztelni, sajátosan ifjonti idealizmussal, mert úgy érzi, hogy ezzel „megteszem a szüleimért, az öcsémért, a hűgömért, ami fiúhoz és jó testvérhez illik”. (*Mert Petersohn* számára a nép mindig konkrét fogalom. Masing viszont már a kiválást tartja önmaga egyik legfőbb erényének, s felülről kezeli a népet.)

A hosszú hajú, sőr szagú, szokatlan öltözötű 20 éves *Petersohn*, aki kedve szerint csavarog a világban és semmire sem becsüli a hazai stúdiómokat, nem kelt kedvező benyomást a tekintélyes egyházi gazdagsággal bíró, eszmeileg összeegyeztethetetlen kapcsolatokat is ápoló „akceptábilis emberre” vélt *Masing*-ban. *Masing* logikája még ez: „...érvelnie, mosolyognia, tettetnie az együgyűséget, kedves szókat szólni, intrikálni (bizony, bizony még azt is az ügy érdekében), meghatárolni és ismét támadásba lendülnie és érvelnie, érvelnie” kell annak, aki valamit is el akar érni.

Petersohn az illet méltatlannak tartja magához. Hiba lenne azonban összeférhetlenségüket az eltérő személyiségdinamikával magyarázni.

Masing jól tudja, hogy mi a különbség kettejük között. Korántsem a jellem és az életkor: „...negyven évvel ezelőtt én is kész lettem volna nyilván mindarra, amire el van szánva ez a fiatalember (...). Mindenesetre, ha most mindazok után, amit átéltem, visszagondolok, örültség lett volna negyven évvel ezelőtt ilyesminek nekivágnom.” *Masing* ereje teljében van és sikerei csúcspontján. Küzdelmei számos eredményt hoztak. Nem kis mértékben ennek köszönhető az a megváltozott helyzet, amelyben *Petersohn* merészebben vág-hat neki a maga küzdelmeinek. Több nyilt-

*Első díjat nyert a *Szovjet Irodalom* című folyóirat pályázatán.

sággal, kevesebb megalkuvással. Masingban azonban ott lappang az önelégedetlenség. Emiatt Petersohn hatására kénytelen igazolni önmagát önmaga előtt. Lehengerlő, robosztus életereje is segítségére van. „Mert akárhogy is fűzi fel a történelem a maga gyöngysorait a dolgok vezérsínjára, van abban valami rend, hogy melyik szem követi a másikat.” Masing azonban nem hajlandó Petersohnban meglátni a következő „szemet”. Most már önnön gyakorlatát fordítja Petersohn ellen, s így fakad ki: „... ez a Petersohn, ha bármit el akar érni, ha azt akarja, hogy száz vagy kétszáz esztendő múlva egyáltalán emlékezzenek rá, nem lehet meg rugalmasság nélkül.

Nyilvánvaló tehát, hogy az eltérő személyiségjegyek mögött tapasztalatok és korhatások munkálnak. A krossi összetett látásra jellemző módon azonban az eltérő személyiségdinamika szintén igen nagy súlyt kap az elválásukban. Hiszen éppen a Masingétől oly különböző személyiségjegyek hatására bontakozik ki Masingné és Petersohn szerelme. Elhanyagolható az a körülmény, hogy vajon történetileg igazolható-e ez az érzelmi viszony. Sokkal fontosabb, hogy a kisregény zárt, drámai világán belül maradvá mutatja meg ezáltal a szerző a petersohni magatartás emberi-erkölcsi nagyságát, megrendítve a Masing-féle alapállás legbensőségesebb támaszait is — s ezzel a történelmi konfliktus megtelik étellel, a szerzői koncepció burjánzó tényezétté válik.

Ezek után érdemes még egy pillantást vetni Masing és Petersohn nézeteltérésének legfőbb konkrét okára.

Petersohn mint költő szerette volna kivívni Masing elismerését. Itt különböznek össze alapvetően. Petersohn versei hallatán Masingtól (akinek megfordul a fejében, hogy ő is lehetett volna „az első”, hiszen maga is verselget, annyi más egyéb mellett) csak a jó szándékú kezdőnek kijáró noszogatásra futja: amit viszont Petersohn mosolyog meg. Masing költészetről alkotott lapos nézeteivel együtt.

Miből fakadt mindez? Miért lett a tisztelgő látogatásból tiszteletlen rápirítás, kínos és feszült vita?

Masing, amint a szerző — a műhöz szervező kapcsolódó — jegyzeteiből megtudjuk, az észt kultúrtörténet őriása volt. Egyszemélyes intézmény! Feltétlen nemzeti tisztelet övezheti. Amit viszont a kis nemzetek ritkán mondanak ki ilyen léptékű történelmi alakjukra: ehhez a kényszerű monopóliumhelyzet-hez természetes módon laikuság is társul — társulnia kell. És ha nem is mondható el róla, hogy túlélte önmagát, de az a monstros, akit tisztelete jeléül, enciklopédistának nevez az utókor, nem vehette észre (vagy legalábbis nem mindig), ha valamelyik működési területén zseni jelentkezett.

Masing ugyan azt hiszi, hogy „azért kilódom, mert így akarom, nem pedig azért, mert ez méretett rám”. Az önkéntes vállalkozás azonban korántsem zárja ki, hogy a szerepet igenis kimérték, mielőtt vállalkozott volna rá eljátszója. Önnön szerepének, az akarati és tudati tényezőnek (ne felejtjük el, hogy Masingban lebírhatatlan életerő munkál!) ez a túlértékelése felnagyítja önmagát és nyilvánvalóan vakká teszi. A szerző jegyzetének ironikus mellékmondata — „... és (sajátos fogalmi szerint) továbbra is mindig ömellelte az igazság” — erre a vakságra utal. Holott Masing kizárólagos igaza csupán Petersohn fellépéséig élt. És Masing egyedül igaz volta már azzal sem billen helyre, hogy Petersohn korán elviszi a mellbetegség. A nemzeti kultúra kibontakozása ugyanis ezentúl már attól függ, hogy Masing mint intézmény felszámolódik-e (aki egyébként önmagának is egyre nagyobb teher). A költészet terhet Petersohn vehette volna át. Petersohn azonban meghalt, s a halálában nem kis felelősség terheli Masingot is. (Még akkor is, ha a zseni nem egyszerű mennyiségnyi számítással azonosítható, mint a földre hullt üstökös.) A helyzet mégsem tisztázható az erkölcs mér-

legén. Hiszen Petersohn mennykőként hasított át az égen s a mennykővet ki térítheti el törvényszerű újtjáról?

Masing viszont még tíz évig munkálkodhatott népe javára; teljesítményéhez Petersohn elvillant életének munkája alig mérhető — mint ahogy már az eddigiek bizonyítják talán, hogy nem is szabad hozzámérni. Ugyanakkor Masing enciklopédikus tevékenységét mégis Petersohn személyében kérdőjelezi meg az idő.

Lehetetlen, hogy ne jusson eszünkbe a mi Csokonaink élete és sorsa, aki olyannyira emlékeztet Petersohnra, hogy a tudóbaik mellett kiterjedt nyelvismertetük, Anakreon-szeretetük is megegyezik. És ha Csokonai és Kazinczy viszonya tényszerűen nem is emlékeztet a Masing—Petersohn konfliktusra, lényegileg azonban ugyanaz a párlata az észt és a magyar 18. század végi és 19. század eleji két-két nemzeti nagyság kapcsolatrendszerének. Elég ha még egy más nemzetbeli példára gondolunk, mondjuk Slowacki és

Mickiewicz szemléleti ellentétére, amelyet Kazimierz Brandys felejthetetlen *Romantikája* dolgoz fel, s máris úgy tűnik, jellegzetesen kelet-európai modellell állunk szemben. Ezt a modelt vérmérséklet, érdekek, politikai és ideológiai alapállás szerint százféleképpen lehet értékelni. Lerághatatlan csont az utókor számára. Mindez azonban korántsem jelenti azt, hogy Jaan Kross szerint is nézőpont kérdése az igazság. Holott írástechnikája az első látásra ezt sugallja.

Maga a kisregény három nézőpontú: három személy tudatáramán keresztül ölt testet. Az olasz származású, feltűnően szép Masingné, Masing és Petersohn belső monológjai tárják fel számunkra a viszonylatokat.

A 12 belső monológból 4-4 jut mindenkire. A felváltva ömlő más-más tudatáramok azonban egyáltalán nem teremtenek relativizmust, mint ahogy ennél az alkotói fogásnál oly gyakran előfordul. Elég, ha Kurosawa filmjére, a *Vihar kapujában*-ra emlékeztetünk, amelyben a nézőpontok váltogatásából végül is még az sem derül ki, mi is történt valójában. Ezen a ponton válik az alkotói lelemény, a technika módszerrel, világnézeti töltetűvé. Így kapjuk az igazság helyett a relativizmust és a lapos erkölcsi tanulságot, miszerint valójában senki sem bűntelen.

Kross mélyebbre ás. Nála az egyenlő számban, egyenrangúként szereplő különböző nézőpontok nem lefokozzák, hanem áthatják, értelmezik, gazdagítják egymást. Ha általában véve igaz az, amit Hermann Broch állít, miszerint a regényben „mindig az egyidejűségről van szó”, akkor különösen áll ez a megállapítás Kross prózai munkáira. Az egymásutáni azonban mindig ugyanarra vonatkozik (mint Kurosawanál a felderíthetetlen bűnyügre). Elkerülhetetlen az ismétlés. Ezek az ismétlések — ugyanarról — mégsem teszik relativan megfoghatatlanná a jelenségeket. Illés Endre találon írja: „A filozófusok egyszerűen nem értették meg a térről és időről szóló einsteini törvényeket. Az írók még kevésbé. Mindennek az a szerencsétlen relativ szó az oka, mely teljesen alaptalanul került be az elmélet nevébe, hiszen az a fénysebesség állandóságáról és az egyenes vonalú egyenletes mozgást végző rendszerek egyenrangúságáról szól. A relativitás elmélete éppen a természeti törvények abszolút voltát hangsúlyozza.”

Jaan Kross alkotói metódusa éppen ezt az Illés Endre-i helyreigazítást példázza.

A krossi egyenrangúság azonban nem terem megdöbbentő paradoxont sem. A különböző látószögek váltogatásával nem metafizikai tantétel bontakozik ki az olvasó előtt, hanem sajátos többszörös dinamizmus — a történelem folyama. A szigorúan kimért mozgástérben éppen hőseinek egyenrangú mozgása miatt nem mozdulatlan a világ, hanem — hihetően — előremozdul. A változás az abszolút törvény. A párhuzamosságokból ugyan fáziseltolódások keletkeznek korok, eszmék, emberek, érzelmeik között. Ez tragikussá teszi ugyan az ember életét, de nem teszi eleve reménytelenné.

A krossi történelem — és emberi sorslátás itt jut el a nemzeti történelem művészi értelmezésében bizonyos általános érvényű archetipusok megalkotásáig. Amellett, hogy a nemzeti függőségben élő kis népek értelmiségének Nagy Francia Forradalom utáni helyzete fejeződik ki ebben az írásában, s ezzel egész Középkelet-Európára is érvényes művet alkotott; amellett tehát, hogy a nemzetiben a regionalist is kifejezte, eljutott egy szigorú, illúzióknak helyt nem hagyó, de az embernek méltó szerepet kínáló történelem-látásig.

Ezen a ponton Jaan Kross regénye már nemcsak az olvasó számára tanulságos. Meríthet belőle prózairodalmunk egésze is. Hiszen Kross ezt példázza, hogyan lehet kis népek szinte csak rájuk tartozó, s csak általuk érthető sorskérdéseiről egyetemes érvénnyel szólni — anélkül, hogy a nemzeti jelleg elveszítene összetéveszthetetlen karaktert.

Pál József

KÉPEK JEGYZÉKE: a címloldalon Czinke Ferenc; a 7. o., 15. o. Szentgyörgyi József; a 9. o., 14., 19. o. és borító 3. Szemethy Imre;

a 16. o. és 26. o. Kass János; a 30. o. és a hátsó borítón Lóránt János rajza.

London